

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI
INSTITUTUL DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

REVISTA
DE FILOZOFIE, SOCIOLOGIE
ȘI ȘTIINȚE POLITICE

Revistă științifică, fondată în 1953.
apare din 1991; actualizată din 2007

1 (146)
2008

Chișinău 2008

COLEGIUL DE REDACȚIE

REDACTOR – ȘEF

Ivan Rusandu, doctor în filosofie

REDACTOR – ȘEF ADJUNCT

Gheorghe Bobână, doctor habilitat în filosofie

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE

Svetlana Ciumac, doctor în economie

COLEGIUL DE REDACȚIE

Alexandru Roșca, academician

Gheorghe Paladi, academician

Andrei Timuș, membru-corespondent

Olga Găgăuz, doctor în sociologie

Victor Mocanu, doctor în sociologie

Ana Pascaru, doctor în filosofie

Pantelimon Varzari, doctor în filosofie

Teodor Dima, membru-corespondent al Academiei Române

Arcadie Ursul, academician

Aprobată și recomandată pentru editare de către Consiliul Științific al Institutului de Filozofie, Sociologie și Științe Politice al Academiei de Științe a Moldovei

Toate articolele sunt recenzate

Autorii poartă întreaga responsabilitate pentru conținutul științific al textelor.

© Institutul de Filozofie, Sociologie și Științe Politice
al Academiei de Științe a Moldovei, 2008

Redactor: **Tamara Osmochescu**

Procesare de text și machetare: **Nicolae Bodean**

Corector-operator: **Tatiana Maimescu**

CUPRINS

CONTENTS

FILOSOFIE

PHILOSOPHY

		pag.
Evghenii Dmitrev	СМИ и глобализация информационного пространства	5
Teodor N. Țirdea	Orientările bioetico-noosferice ale umanismului contemporan	12
Lidia Troianowski	Cultura de masă: ambiguitate și polivalență	20

SOCIOLOGIE

SOCIOLOGY

		pag.
Victor Mocanu	Opinia publică privind schimbările din sistemul de ocrotire a sănătății	29
Vladimir Blajco	«Дистантная семья» как «новая» форма гендерных отношений	36
Irina Caunenco	Психологические особенности этнической идентичности в ситуации социальной неопределённости	40

ȘTIINȚE POLITICE

POLITICAL SCIENCE

		pag.
Ion Rusandu, Radj Cărbune	Evoluția eșichierul politic moldovenesc: esență și controversă. Part. I	51
Pantelimon Varzari, Sergiu Lipcean	Unele reflecții referitoare la modelele de implementare a politicilor publice	60
Victor Juc	Probleme ale eroziunii suveranității statului național	68
Galina Rogovaia	Principiile morale ale societății în perioada de tranziție	77
Lilia Braga	Политическая культура: концептуально-методологический аспект (часть I)	86

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

RESEARCH COMMUNICATIONS

		pag.
Nicolae Bodean	Rolul elitelor în crearea și difuzarea naționalismului	92
Ghenadie Slobodeniuc	Problema crizei multidimensionale din Republica Moldova: esență, structură și soluții	102
Lia Lucia Epure	Violența în presă: frecvență și repercusiuni	107
Ludmila Rustanovici	Социально-демографические аспекты формирования представлений старшеклассников о семье и браке	112
Valentina Cornea	Oportunități și perspective de dezvoltare a Regiunii Sud: abordare sociologică	117

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

CRITICS AND BIBLIOGRAPHY

		pag.
Andrei Timuș	Este necesară o politică demografică optimală activă	122
Tatiana Spătaru	<i>Analiza opiniei publice</i> din perspectivă sociologică	127

ANIVERSĂRI

ANNIVERSARY

		pag.
Svetlana Coandă	Lidia Dergaciov – distins savant și pedagog (80 de ani de la naștere)	129

FILOZOFIE

Евгений Дмитриев,
кандидат социологических наук, доцент

СМИ И ГЛОБАЛИЗАЦИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ПРОСТРАНСТВА

The article formulates and explains objective and subjective factors conditioning changes of the role of mass media in the world of globalization. The article deals with methodological approaches to determining the 'globalization of informational space' concept on the basis of principles of plurality and non-linearity of globalization.

Возникновение журналистики как социального и политического института во многом определялось потребностями общества, отдельных общностей, слоев, групп в обосновании своих интересов, прежде всего в сфере экономики и политики. В последующем была открыта и сформулирована закономерность - чем более массовой становится политическая деятельность в обществе, тем большую роль журналистика в целом, средства массовой информации (СМИ) в частности, начинают играть в политических процессах. Проявляется это в первую очередь в том, что именно СМИ становятся основным инструментом идеологической ориентации человека в глобализирующемся мире. Иными словами, идеологически ориентирующая деятельность СМИ превращается в информационный процесс универсального типа, идущий в глобальном информационном пространстве параллельно идеологическому процессу.

Чтобы не говорилось о противоречивости самих процессов идеологизации, деидеологизации, реидеологизации и переидеологизации в глобализирующемся мире, массовая информация на практике всегда имела и будет сохранять идеологическую компоненту. Следовательно, идеологические процессы в условиях глобализации информационного пространства, в свою очередь, также будут всегда требовать информационного обеспечения и сопровождения, так как прежде всего СМИ способны реально осуществлять определенную ориентацию массовой аудитории, давая ей систематически и последовательно соответствующим образом подобранную и обработанную социально-политическую информацию, призванную формировать «параллельный» мировоззрению и здравому смыслу образ глобализирующегося мира. При этом основным механизмом реализации идеологически ориентирующей деятельности СМИ является процесс формирования общественного мнения, который в широком смысле слова тождественен идеологическому процессу, и от которого, по мнению П. Бурдые, журналистика зависит сильнее, чем политика.[1]

Место и значение СМИ в глобализирующемся мире трудно оценить однозначно. С одной стороны, они получают все большую власть в обществе под воздействием процесса глобализации, становясь, в частности, важнейшим фактором политической и идеологической борьбы, а с другой - СМИ сами подпадают под непрерывно растущее влияние и контроль идеологии, политики (политиков), экономики.[2] Обусловлено это тем обстоятельством, что журналистика стала глобальным экономическим, социально-политическим, идеологическим, культурным явлением, которое одновременно может рассматриваться, как: 1) социальный институт; 2) система специальных теоретических и прикладных знаний; 3) совокупность средств и приемов массовой

информации; 4) профессиональная деятельность творческого характера; 5) институт политической системы общества; 6) рынок идей (идеологический). В соответствии с этим установим точки отсчета в интерпретации основных терминов, которые употребляются в данной статье, не претендуя на формализацию их сущности как социально-гуманитарных категорий:

- СМИ: совокупность средств распространения информации на массовые аудитории на каком-либо материальном носителе, разделяются на печатные, электронные и Интернет-СМИ;
- массовая информация: печатные, аудио-, аудиовизуальные и другие сообщения и материалы, публично распространяемые через СМИ;
- рынок СМИ: публичное пространство, на котором журналисты, средства массовой информации представляют различные общественные идеи и концепции, востребованные аудиторией, то есть гражданским обществом;
- рынок идей (идеологический): свободный обмен идеями между различными социальными силами и агентами, аналогично любой обменной операции на рынке.

Глобализация информационного пространства на первый план выдвигает именно рынок СМИ. При этом концепт «рынок СМИ» одновременно является и достаточно конкретным и абстрактным. Так, под рынком СМИ могут пониматься механизм, социальный институт или условное социальное пространство, которые соединяют СМИ и аудиторию. В этом смысле концепт «рынок СМИ» может восприниматься абсолютно конкретно, поскольку предлагает наличие определенного числа СМИ и объема аудитории.

Рынок СМИ также может рассматриваться как совокупность социально-экономических отношений в сфере обмена, посредством которых реализуется произведенная СМИ информация.

Информационный рынок имел до недавних пор так называемое географическое измерение, так как рассматривал взаимодействие СМИ и аудитории в определенных административно-территориальных границах. География рынка СМИ была одной из самых важных его качественных характеристик до начала процесса глобализации информационного пространства.

Наконец, рынок СМИ иногда трактуют как определенную отрасль экономики, т.е. как часть народного хозяйства, включающего отрасли материального и нематериального производства.

Концепт «рынок СМИ», таким образом, включает в свое содержание такое взаимодействие СМИ и массовой аудитории, СМИ и социальных институтов, СМИ и институтов власти, СМИ и субъектов хозяйствования, которое оказывает определяющее воздействие на информационную и экономическую деятельность СМИ в глобализирующемся мире и в условиях глобализации информационного пространства.

Как и любой, рынок СМИ состоит из двух сегментов - рынка товаров и услуг. Товаром СМИ является их содержание - информация, распространяемая на различных материальных носителях, т.е. рынок товаров СМИ - это рынок содержания СМИ, включающий новости, идеи, знания, развлечения.

На рынке услуг СМИ взаимодействуют с рекламодателями путем организации их доступа к аудитории или создания целевой аудитории, которая «продается» рекламодателю.

С учетом изложенного методологического подхода роль СМИ в глобализирующемся мире может быть охарактеризована следующими объективными и субъективными факторами.

Во-первых, сегодня уже окончательно оформились две основные тенденции социально-политического развития глобализирующегося мира в ближайшее десятилетие: медиатизация всей политической жизни, все большее подчинение политики правилам игры, которые диктуют СМИ, и олигополи-зация глобального информационного пространства. Такие процессы связаны с тем, что централизованную систему международных политических коммуникаций заменяет глобальный институт СМИ, который становится центральным институтом глобализирующегося политического рынка. Как отмечает Засурский И. И.: «Средства массовой информации становятся основной средой политической коммуникации. Происходит полное переплетение сферы политического и СМИ, что позволяет говорить о медиатизации политики и формировании медиаполитической системы».[3] При этом он определяет медиатизацию политики как процесс, при котором политическая жизнь перемещается в символическое пространство СМИ.[4]

Во-вторых, развивается процесс глобальной медиатизации культуры, который по сути дела игнорирует независимость и специфичность самого культурного производства. Достижением культуры в глобализирующемся мире начинают считать лишь тот продукт культурной деятельности, который назван таковым в глобальных СМИ. Условно говоря, не обязательно вовсе быть талантливым писателем, главное - находится на хорошем счету в транснациональных СМИ, быть замеченным журналистами. Можно утверждать, что медиатизация культуры как следствие глобализации социального, информационного и культурного пространства ведет ко всей большей потере самой культурой своей автономии и исключительности (которые всегда выделяли ее из других видов человеческой деятельности), усиливает ее политизацию и идеологизацию.

В-третьих, в глобализирующемся мире набирает силу процесс медиатизации науки[5] СМИ стремятся все больше взять на себя функцию научного анализа процессов глобализации, пытаясь отеснить на второй план социально-гуманитарные науки. Это не только наносит ущерб имиджу науки как таковой, но и нивелирует ее результаты до уровня информационных сообщений. Вместе с тем, следует понимать, что у этого процесса есть вполне объективная основа - «от брака науки и искусства родились средства массовой информации, и самое энергичное дитя - телевидение. Исследование процесса формирования общественного мнения показали поразительное сходство со структурой научного процесса. СМИ также превращают любую реальную проблему в модель, но делают это в отличие от науки, не с целью познания, а с целью непосредственной манипуляции сознанием. Способность упрощать сложное явление, выявлять в нем или изобретать простые причинно-следственные связи в огромной степени определяет успех идеологической акции. Так, мощным средством науки был редукционизм - сведение объекта к максимально простой системе. Так же поступают СМИ».[6]

Более того, как показывают социологические и социолингвистические исследования СМИ, журналисты в своем большинстве исходят из концепции упрощения и поэтому чисто механически подгоняют сложные, нестабильные и неоднозначные социальные, политические, экономические, идеологические

явления в том числе процесс глобализации под какую-то устойчивую, универсальную формулу. Такого рода информацию аудитория должна воспринимать без всяких усилий и, следовательно, без критического осмысления.

Таким образом, в настоящее время в СМИ сформировался редуционизм информационных сообщений, основанный на сведении глобальных социально-политических, мировоззренческих проблем и явлений к предельно упрощенным и легким для восприятия аудиторией СМИ утверждениям. Особенностью глобализирующихся СМИ, особенно электронных, как на Западе, так и на постсоветском пространстве, является разделение любого контента на отдельные компоненты - так, чтобы аудитория не смогла связать их воедино и осмыслить как целостную информацию.

В-четвертых, реальностью становится глобальный информационный метаболизм - обмен информацией в глобализирующемся мире. Основу информационного метаболизма составляют глобальные функциональные информационные системы (ФИС), то есть динамические, саморегулирующиеся системы, деятельность которых направлена на поддержание информационного равновесия в условиях глобализации информационного пространства и создание благоприятных условий для функционирования глобального рынка информации. Сущность ФИС состоит в том, что они занимают промежуточное положение между государствами и транснациональными СМИ, тем самым обеспечивая гармоничное единство глобального информационного пространства.

В-пятых, в глобализирующемся мире идет процесс коммодификации аудитории, т. е. процесс превращения аудитории СМИ в глобальный товар, придание ей свойств товара, произведенного для купли-продажи. Д. Смайт в конце 70-х годов прошлого века заявил, что товаром средств массовой информации является аудитория. СМИ создаются тогда, когда они производят и «доставляют» аудиторию рекламодателям. Содержание СМИ в связи с этим становится только способом привлечь аудиторию. Иными словами работа по созданию аудитории есть главный продукт СМИ в условиях глобализации информационного пространства.[7]

В-шестых, суть информационной революции, которая прошла в мире в последнее десятилетие прошлого века заключается в том, что наиболее выгодным видом коммерческой деятельности в глобализирующемся мире стало преобразование человеческого сознания. Характерно, что промежуточным этапом подобной трансформации является состояние, когда для людей, подвергающихся воздействию транснациональных СМИ, глобализирующийся мир все в большей мере перестает быть реальным и все больше приобретает виртуальный, сконструированный, искусственный характер. И это закономерно, так как глобализированный мир, по существу, базируется на навязывании гражданам единой для всех модели его восприятия, то есть на информационной парадигме игнорирующей индивидуальные информационные интересы и особенности. Подобный подход получил условное название «информационная терапия». Если попробовать дать определение этому термину, то под ним можно подразумевать стремление решать все проблемы глобального общества (политические, экономические, социальные, идеологические и культурные) информационной корректировкой человеческого сознания прежде всего с помощью СМИ, а не изменением реально глобализирующегося мира.

Обусловлено это тем, что в условиях глобализации информационного пространства усложняются структура и содержание информационных полей и

потоков, что многократно усиливает информационные влияния на психику индивида. Более того, практически ничем не ограниченный в глобализирующемся мире доступ к широкомасштабному использованию новых информационных технологий существенно увеличивает возможности эффективного информационно-психологического влияния на аудиторию СМИ. Как следствие, СМИ стремятся не к взаимопониманию с аудиторией, а к достижению собственных задач. Для этого СМИ в условиях глобализации информационного пространства пытаются удержать под жестким контролем все потоки информации, что равнозначно цензуре или манипулированию информацией. В итоге СМИ в глобализирующемся мире достаточно редко рассматривают действительно жизненно важные для простого человека проблемы, а негативный эффект «информационной терапии» для общества усиливается за счет того, что журналисты сами начинают верить в собственно пропагандируемые ими идеи и ценности. Как отмечает П. Холландер: «За последние два десятилетия у очень многих журналистов - как прессы, так и телевидения -развилось устойчивое представление о себе, как о главных, если не единственных блюстителях общественной нравственности, что, стало быть, давало им право активного вмешательства в различные проблемы и ситуации общественной жизни... питаюсь вновь обретенным убеждением в том, что все журналисты - это элита общественной совести, судьи морали общества и единственная сила, способная спасти его от дальнейшего разложения».[8]

В-седьмых, в глобальном информационном пространстве имеет место принципиальное снижение издержек распространение экономической и социально-политической информации, что обусловлено развитием принципиально новых видов электронной коммуникации. Сегодня массовая информация как товар имеет одну особенность. Производство оригинала стоит дорого, но последующее его тиражирование в электронном виде обходится издателю почти бесплатно. Поэтому, когда информация становится действительно массовой, она вообще теряет цену и в итоге сегодня уже никто не удивляется, что огромные массивы информации в Интернете доступны без всякой оплаты за нее. Это способствует развитию информационной полиархии, или господству в глобализирующемся мире многих СМИ, которая обусловлена, с одной стороны, появлением возможности оперативного доступа неограниченной аудитории к любой информации несекретного характера через «всемирную паутину», а, с другой - расширением части политически активного населения в новой информационной среде.

Наконец, стало очевидным, что собственно экономические требования глобального медиарынка не совсем стыкуются с традиционной ролью национальных СМИ, то есть функции журналистики, ориентированные на формирование гражданского общества, вступают в противоречие с философией нового глобального медиа-порядка. Суть этой философии в том, что культивируется идеология потребления в глобализирующемся мире, утверждающая, что смысл жизни состоит в обладании вещами. Именно поэтому в СМИ все больше места отводится маркетинговой информации, которая становится в условиях глобализации информационного пространства не просто рекламой отдельных товаров или услуг, а пропагандой новых жизненных стилей в глобализирующемся мире.

Однако, как утверждалось на последнем XVI Всемирном социологическом конгрессе, который прошел в 2006 г. в Дурбане, сегодня имеет место множественность глобализации. Это означает, что на место линейной американской модели глобализации как мировизации общества потребления пришло понимание

того, что мир глобализуется, но в разных форматах и на различных уровнях, что глобализация не имеет и не создает универсальных и унифицированных форм, то есть она реально имеет неустойчивый, креативный и фактически неуправляемый характер. Таким образом, не только информационное пространство и СМИ в целом, но и любой источник массовой информации имеет глобализационный потенциал. С учетом этого создатель «публичной социологии», декан крупнейшего в США социологического факультета Калифорнийского университета в Беркли Майкл Буравой характеризует сущность идущих в мире процессов глобализации как третий способ (этап) приватизации.[9] На наш взгляд, этот этап - этап приватизации информационного пространства, на основе которого идет передел собственности и власти в глобализирующемся мире. Это, в свою очередь, означает, что процессы глобализации идут потому, что приносят прибыль. Чем больше прибыль, тем интенсивнее эти процессы. Поэтому, например, движение антиглобализма в частности отражает, на наш взгляд, недовольство распределением прибыли и непрозрачностью этого процесса, в том числе в глобальном информационном пространстве.

Таким образом, в социально-гуманитарных науках в настоящее время нет устоявшегося, не вызывающего возражений и критики подхода к объяснению и толкованию роли СМИ в глобализирующемся мире, так как нет единого и общепринятого взгляда на процессы глобализации, в том числе информационного пространства. Что, на наш взгляд, в общем нормально, учитывая многообразие проявлений глобализации. Вместе с тем, мы считаем возможным выделить две основные группы теорий глобализации - «линейные» и «нелинейные», которые каждая по-своему позволяет охарактеризовать роль СМИ в глобализирующемся мире.

Так, согласно «линейным» теориям, глобализация в мире, включая информационное пространство, - процесс расширения, углубления, увеличения интенсивности мировых интеграционных связей и взаимодействий без радикального изменения их внутреннего содержания и качества. Другими словами, глобализация априорно несет только положительные характеристики, так как изменения в линейных системах и процессах достаточно легко просчитываются и прогнозируются, поскольку происходят относительно одного и того же стационарного состояния.

В свою очередь «нелинейные» теории, теоретическую парадигму которых мы разделяем, рассматривают глобализацию как нелинейный процесс. Это означает, что его содержание, качество, направленность и последствия определяются и описываются разными социальными законами в разное время под воздействием разных причин. Их нельзя уложить в одну объяснительную схему, потому что процесс глобализации содержит высокую долю непредсказуемости, то есть глобализация порождает глобальные риски. Нелинейность процесса глобализации порождает аттракторы - особые структуры, превращающиеся в своего рода «цели», к которым направлен процесс глобализации. Это новые комплексы социальных ролей, которых ранее не было, и которые организуются в новый мировой социальный и информационный порядок. Последний, в свою очередь, подвержен различным флуктуациям и бифуркациям. При этом к бифуркациям в процессе глобализации информационного пространства неприменима логика предшествующего состояния социального и информационного пространства, поскольку они сами по себе представляют нарушение этой логики. Это как бы кризисные моменты излома, когда разрушаются привычные причинно-следственные связи.

Таким образом, концепт «глобализация информационного общества» столь же неоднозначен, сколь многопланов, то есть описать и объяснить с высокой степенью полноты и надежности структуру и сущность информационного пространства, роль СМИ в глобализирующемся мире, используя это понятие как строгий термин социально-гуманитарных наук, является сложной научной задачей. Как следствие, глобализационные процессы в информационном пространстве пока всесторонне и глубоко не осмыслены в социальной теории. Например, З. Бауман в своей работе, посвященной глобализации, отмечает, что вывод, к которому он пришел, таков: больше вопросов, чем ответов. «...Как выразился Корнелиус Касториadis, проблемы нынешнего состояния современной цивилизации заключаются в том, что она перестала задавать себе вопросы. Отказ от некоторых вопросов несет в себе большую опасность, чем неспособность отвечать на вопросы, уже стоящие на повестке дня...»

Одним из таких концептуальных вопросов является природа информационного пространства, а также последствия его глобализации, включая изменение роли СМИ в глобализирующемся мире. Это, на наш взгляд, обуславливает особую актуальность научного исследования сущности процесса глобализации информационного пространства в рамках социологии журналистики. Понятийно-терминологический аппарат этой специальной социологической теории последние годы быстро изменяется и расширяется под воздействием глобализационных процессов в науке, в нем все больше проявляется эффект семантического сдвига, то есть изменение содержания понятий в соответствии с традиционной семантикой второго языка при переводе терминов с одного языка на другой. Следует признать, что большинство понятий в социологии журналистики являются заимствованными из прежде всего англоязычной социологии массовых коммуникаций. Таким образом, социологии журналистики сегодня необходима собственная система институализированных понятий, позволяющих операционализировать и теоретически интерпретировать концепты «глобализация информационного пространства», «глобальное информационное пространство» и «информационное поле». Причем границы, объем и содержание этих институализированных понятий должны быть общепризнанными в постсоветской русскоязычной социологии журналистики.

Примечания:

1. Бурдые П. О телевидении и журналистике. – М.: Фонд научных исследований «Прагматика культуры», Институт экспериментальной социологии, 2002, с. 72.
2. Там же, с. 12.
3. Засурский И. И. Масс-медиа второй республики. - М.: Изд-во Моск. ун-та, 1999, с. 87.
4. Засурский И. И. Медиаполитическая система // Вести. Моск. ун-та. Серия 10. Журналистика, 2001, №1, с. 74.
5. Бурдые П. О телевидении и журналистике, с. 8, 25.
6. Кара-Мурза С. Г. Идеология и мать ее наука. - М.: Алгоритм, 2002, с. 64-65.
7. Варганова Е. Л. Медиаэкономика зарубежных стран. Учебное пособие. - М.: Аспект Пресс, 2003, с. 31.
8. Холландер П. Антиамериканизм рациональный и иррациональный - СПб.: Изд-во «Лань», 2000, с. 456
9. Култыгин В. П. Мировые конгрессы как социологический феномен // Социологические исследования, 2007, № 1, с. 14.
10. Бауман З. Глобализация: Последствия для человека и общества. - М.: Весь мир, 2004, с. 14-15.

Teodor N. Țirdea,
doctor habilitat în filosofie, profesor universitar

ORIENTĂRILE BIOETICO-NOOSFERICE ALE UMANISMULUI CONTEMPORAN

The humanism as a notion of the traditional ethics and sociology is studied in the scientific and the philosophic literature through many points of view. The anthro-po-ecological situation which was created on the Earth in the last decencies, oblige us analyze this phenomena in close connection with other important moments which are relatively to the security insurance of the society, to the elaboration of the strategies of human survival.

In article for the first time contemporary humanism is examined from the bioethical and noospherical approach.

S-a demonstrat deja faptul că situația ce s-a creat pe Terra la intersecția mileniilor II și III drept rezultat al desfășurării crizei antropoecologice globale permanent sugerează noi idei, noi afirmații, printre care se evidențiază una – a revedea obligatoriu unele momente metodologico-conceptuale și teoretice ce țin de esența și conținutul nu doar al unor categorii ale eticii clasice, cum ar fi demnitatea, umanismul etc.[1], dar și a noțiunii de morală (de etică) în genere, raportul acesteia cu strategia de asigurare a securității umane, cu strategia de dezvoltare socionaturală, inofensivă. Ele (momentele) sunt cauzate de mai mulți factori, dar mai întâi de așa fenomene sociale neordinare precum globalizarea[2], informatizarea și intelectualizarea[3], ecologizarea[4] și scientizarea[5], bioetizarea[6] și noosferizarea[7] sociumului etc., devin nu doar condiții necesare de supraviețuire a civilizației contemporane, dar și mecanisme de realizare a asigurării securității omului în proporții globale. În articol se întreprind încercări de analiză a vectorilor bioetico-noosferici ai umanismului contemporan, adică la etapa actuală de dezvoltare a lumii, când au loc procesele de mondializare, când la maximum s-au acutizat problemele antropoecologice globale, amenințând omenirea cu un omnicid planetar, când populația Terrei tot mai frecvent își axează atenția spre implementarea în practică a bioeticii și noosferologiei ca organoane - cheie în asigurarea dezvoltării durabile, a securității umane în evitarea pericolului antropoecologic planetar ce pîndește civilizația contemporană în fiecare colț al Universului.

Actualmente bioetica drept paradigmă etică fundamentată pe o abordare multidisciplinară ce îmbină filosofia, politica și performanțele științei contemporane, tradițiile morale general-umane și experiența spirituală a Orientului și Occidentului, își propune o funcție deosebită, chiar excepțională de modernizare și transformare a societății tehnicizate, tehnologizate și informatizate a sec. XXI-lea, de implementare a responsabilității, moralității, demnității și umanismului în diverse genuri de activitate a omului, mai ales în lumea biomedicală. În calitate de norme etice inițiale ale activității sociale de azi se prezintă *toleranța și înțelegerea, interpretarea și dialogul, armonia datoriei și responsabilității individuale și colective etc.* Importanța lor primordială în funcționarea sociumului se manifestă prin faptul că acești factori nu pot fi substituiți cu alții, care în aceeași măsură ar contribui la desfășurarea procesului de umanizare a vieții cotidiene.

În această ordine de idei apare o problemă axiologică extrem de importantă: care intervenții asupra naturii omului privind asigurarea securității lui se prezintă (consideră) necesare și juste, întemeiate și care nu, adică sunt lipsite de temei, devin suspecte? E vorba de faptul că actualmente ia naștere o nouă etapă în reevaluarea și stabilirea esenței individului, a conținutului lui valoric în condițiile globalizării – etapa influenței multilaterale asupra omului a utilizării în proporții mari a cunoștințelor vechi și nu a

aprofundării celor din urmă în studiul Homo Sapiens-ului[8]. Altfel spus studiul tradițional al cunoașterii detaliate a omului se epuizează, apar condiții ce permit a iniția o etapă netradițională în acest proces, ce esențial diferă de cea anterioară.

În literatura științifico-filosofică se evidențiază două genuri de tehnologii ce provoacă riscuri și pericole în sistemele sociale deschise, dezechilibrate cauzate de globalizare: tehnologii *terapeutice* și tehnologii *ameliorante* (amelioratoare)[9]. Dacă cele dintîi presupun tratament, vindecare, însănătoșire, apoi cele din urmă – doar ameliorarea calității, sau apariția noului. Primele tehnologii îi fac pe oameni integrali, compleți, al doilea tip – schimbă acest întreg. Putem afirma că acțiunile terapeutice fixate doar spre restabilirea esențialului în individ nu provoacă obiecții serioase din partea umanității, atunci cînd cele ameliorante axate spre transformarea naturii omului provoacă o sumedenie de neînțelegeri, chiar neacceptări, respingeri.

În cazul examinat bioetica, inclusiv și cea globală,* se poate manifesta afit în procesele de modificare, cît și în cele de transformare a evoluției sociale, a vieții cotidiene. Considerăm că diferența fundamentală dintre aceste două fenomene se plasează în sfera umanismului, în spațiul etico-moral și anume: 1) sunt oare actualmente veridice și utile valorile etice tradiționale și idealurile apărute în epocile Renașterii și Iluminismului?; 2) corespunde cumva credința și intenția omului spre progres cu normele politice, științifice și etice contemporane? Răspunsurile la aceste întrebări sunt destul de dificile, dar e necesar a le căuta, plasîndu-ne pe poziții bine determinate și înainte de toate favorabile procesului de realizare a asigurării securității umane.

Bioetica apare ca o etică a modificării stilului de gîndire, modului de viață față de vietate[10], care corespunde cerințelor utilizării modelelor și tehnologiilor noi și limitează năzuința (tendința) omenirii de a sintetiza vechiul și a interveni cu schimbări radicale în esența biologică a biosferei și a individului. Concomitent, după cum deja s-a menționat, bioetica constituie într-un sens bine determinat rezultatul interinfluenței și interacțiunii diverselor culturi și sisteme etice. Putem concluziona că apariția și răspîndirea ideilor bioetice, apărute la hotarele filosofiei, biologiei, eticii și medicinei, constituind un nou stil de gîndire (mod de viață), un nou institut sociocultural, devine germele unei noi conștiințe de sine europene, pentru care sunt caracteristice democratizarea opiniilor, libertatea acțiunilor, deideologizarea, toleranța, pluralismul gusturilor, idealurilor, multitudinea paradigmatelor etice etc.[11]. Altfel spus, bioetica include prin conținutul și manifestările sale noțiunea de umanism în sens larg al acestui cuvînt, adică extins și asupra lumii vii, biosferei în genere prin unghiul de vedere al supraviețuirii omenirii. Umanismul contemporan nou, fiind determinat în mare măsură de ideile bioeticii, trebuie să fie axat spre fenomenul de asigurare a securității individului, naturii vii. Fără acest criteriu actualmente nu putem vorbi despre un umanism planetar veridic, adecvat: *bioetica globală include în sine noțiunea de umanism și viceversa – umanismul nou nu se poate manifesta la justa valoare în afara eticii biologice, în afara protejării morale a viului, în afara fenomenului de supraviețuire a omenirii.*

Sistemele etice tradiționale nu-s capabile de a rezolva problemele ce țin de criza antropoecologică globală, de a contribui nemijlocit la evitarea omnicidului planetar, deoarece ele au o carență comună – interpretarea unilaterală și incompletă a omului, a atitudinii celui din urmă față de lumea biologică. Bioeticii globale, drept o nouă treaptă în dezvoltarea teoriei morale, trebuie să-i corespundă și un umanism netradițional, ce ar

* Despre bioetica globală vezi: В.Р. Поттер. Глобальная биоэтика: движение культуры к более жизненным утопиям с целью выживания // Практична Філософія. - Киев, 2004. N1. С.4-14.

include principiile (și imperativele) eticii biosferice și care poate fi „botezat” *umanism planetar*, alături de așa noi noțiuni ale noosferologiei cum ar fi societatea noosferică, conștiința noosferică, intelectul noosferic (planetar), democrația noosferică, stilul de gândire noosferic etc.[12] și care în cuplu cu bioetizarea devin mecanismele-cheie în strategia de asigurare a securității umane[13].

Bioetica ca o nouă formă morală de organizare socială și de reglementare a activității vitale a individului în raport cu biosfera examinează omul în toată abundența relațiilor lui socioculturale și naturale, în unitatea diverselor trepte de realizare a acestora. Ea integrează aceste stadii creînd o concepție unică sistemică și un model de umanism de o valoare reală, adică cu toate aspectele lui și înainte de toate cu cel ce ține de asigurarea existenței umane. Care ar fi punctele de aplicație, punctele de reper ale bioeticii în această ordine de idei?

Un vector aparte de manifestare a bioeticii în promovarea umanismului contemporan este cel *funcțional*. Acest organon (mecanism) al eticii biologice permite a satisface cerințele și nevoile omului în diverse genuri de activitate colectivă și individuală. Societatea actuală prezintă un spațiu sociocultural și spiritual specific, unde Homo Sapiens devine scop și nicidecum mijloc al progresului social. Umanizarea vieții de azi, a sociumului în genere este „aprovizionată” din contul utilizării înainte de toate a principiilor și imperativelor fundamentale ale bioeticii[14]. Realizarea în practică a cerințelor și normelor eticii biologice globale permite comunității umane de a socializa noile generații într-un spirit moral, tolerant și responsabil, într-un spirit de stimă față de diverse popoare, națiuni și confesii, față de diferite state și regiuni ale lumii, față de orșice vietate.

O altă aplicație (manifestare) a bioeticii în procesul de umanizare a sociumului este cea *omenească* (comună întregii omeniri). Ea permite de pe pozițiile moralității contemporane a efectua o analiză profundă a problemei ce ține de fenomenul determinării binelui fundamental al omului. Bioetica globală ne denotă că aceasta este mai întâi de toate realizarea dreptului la viață nu doar a Homo Sapiens-ului, dar și a oricărei ființe vii. În Republica Moldova realizarea acestui act devine esențial, în baza căruia se poate crea nu doar o societate democratică, dar și una ecologică, ceea ce ne apropie considerabil de civilizația noosferică, civilizația inofensivă, durabilă.

Încă o manifestare aparte a bioeticii în umanizarea vieții pe Terra este cea *aplicativă*. E vorba de faptul că la începutul mileniului III bioetica în interpretarea ei potteriană reprezintă o filosofie practică, chiar și o politică, unde se elaborează și se realizează norme și reguli de comportare și de activitate vitală în sfere concrete ale societății, cum ar fi cea socială, economică, politică, umanitară, medicală, de instruire, protecție socială etc. care au un țel bine determinat „de menținere a țesutului fragil al ființelor vii ce nu aparțin neamului omenesc, dar susțin întru totul existența societății umane”[15]. Supraviețuirea devine momentul-cheie în activitatea omenirii contemporane și deci, concomitent, nucleul conținutului noțiunii de umanism. Umanismul și supraviețuirea sunt niște categorii care completează una pe alta, explică reciproc esența acestora, conduc activitățile indivizilor spre noi prosperări în conformitate cu normele și imperativele bioeticii globale. Filosofia contemporană devine o filosofie a supraviețuirii, o filosofie a asigurării securității biosferei, a omenirii integral.

Realizarea scopurilor și sarcinilor bioeticii globale din perspectiva elaborării normelor și imperativelor umanizării necesită o examinare (un studiu) minuțioasă a problemelor morale vizavi de așa fenomene cum ar fi cele demografice, ecologice, economice, biomedicale, de protecție etc. Aici pot apărea momente de contradicție dintre

procesele, de exemplu, de bioetizare și noosferizare a fenomenelor numai ce nominalizate care la urma urmei pot provoca obstacole serioase în asigurarea securității omenirii, ceea ce nu corespunde cerințelor umanismului planetar. În această ordine de idei este obligatorie o analiză adecvată a consecințelor proceselor ce se desfășoară astăzi în socium și o elaborare de orientări bioetice bazate pe valorile persoanei și drepturile omului, pe stima temeliiilor lui spirituale, de asemenea pe utilizarea unei noi metodologii precum cea noosferică[16] în comun acord cu principiile biosferocentrismului, coevoluționismului, evoluționismului universal etc., care nu doar minuțios examinează realitatea umană reînnoită, dar îndeosebi situația critică ce s-a creat pe Terra în rezultatul confruntărilor omului și biosferei, societății și naturii ce pot provoca un omnicid planetar, o catastrofă antropoecologică globală.

În consecință putem afirma că umanismul ca fenomen socionatural și cultural în contextul bioeticii globale are perspective favorabile. E necesar doar de o activitate adecvată și civilizată a fiecărui din noi, a Homo Sapiens-ului de a realiza în practică unitatea bioetizării și umanizării sociumului în așa mod cum ne-a îndemnat la timpul său fondatorul bioeticii globale marele umanist al lumii, biologul și oncologul american Van Rensselaer Potter (1911-2001) în opera sa clasică „Bioetica: o punte spre viitor” (1971). Conform celor menționate, e logic a finisa aceste idei cu un manifest bioetic specific, care îi aparține acestui mare gânditor al omenirii din sec. al XX-lea și tipărit la finele cărții sale numai ce menționate de noi[17]. Autorul vorbește aici despre rolul convingerii și datoriei (obligațiunei) fiecărui pămîntean în asigurarea securității umane, în elaborarea și realizarea noilor paradigme de supraviețuire a omenirii. Dăm citării textul acestui manifest moral al lui V. R. Potter, care, credem, va contribui esențial la propagarea concepțiilor acestui savant vizavi de destinul civilizației contemporane, de căile și mecanismele ce pot s-o salveze în plan global de pericolele ce o amenință.

CREZUL BIOETIC AL PERSONALITĂȚII

1

Convingere: Recunosc necesitatea luării unor decizii imediate în lumea ce se găsește în situație de criză.

Obligație: Sunt gata să conlucrez împreună cu alți oameni pentru dezvoltarea și aprofundarea convingerilor mele, să ader la forțele progresului mondial, care vor tinde să facă tot posibilul pentru supraviețuirea și perfecționarea genului uman reieșind din necesitatea atingerii armoniei cu mediul înconjurător.

2

Convingere: Accept faptul că supraviețuirea și dezvoltarea (culturală și biologică) a omenirii în viitor depinde în mare măsură de activitatea și de planurile actuale ale omului.

Obligație: Voi încerca să-mi trăiesc propria viața și să influențez viața altor oameni pentru a asigura evoluția în direcția unei lumi mai perfecte pentru generațiile viitoare ale omenirii. Voi evita astfel acțiunile care ar putea pune în pericol viitorul acestora.

3

Convingere: Recunosc unicitatea fiecărei personalități și dorința ei firească de a contribui la dezvoltarea unei sfere sociale concrete prin mijloace care ar fi compatibile cu necesitățile ei de durată.

Obligație: Voi fi receptiv la punctele de vedere fundamentale ale altor oameni (minorității sau majorității) și voi recunoaște rolul convingerii emoționale în activitatea productivă și eficientă.

4

Convingere: Accept inevitabilitatea unor suferințe umane, care reprezintă manifestarea haosului caracteristic atât ființelor biologice, cât și lumii fizice, dar eu nu pot să fiu indiferent față de suferințe ce survin drept rezultat al relației inumane a unui om față de altul.

Obligație: Voi înfrunta problemele mele cu demnitate și curaj, voi ajuta aproapele în caz de nefericire și voi lucra pentru înlăturarea suferințelor umane inutile în general.

5

Convingere: Accept inevitabilitatea morții ca o latură necesară a vieții. Confirm evlavia mea pentru viață, credința în fraternitatea tuturor pămîntenilor, deasemenea și responsabilitățile mele în fața generațiilor viitoare.

Obligație: Îmi voi da silința să trăiesc în așa fel ca să fiu util aproapelui chiar din acest moment. Va trece timpul și cei care mă vor supraviețui își vor aminti de mine cu recunoștință.

Umanismul planetar posedă și alți vectori, nu numai bioetici. E vorba mai întâi de aspectul *noosferic* al acestuia, care în viziunea noastră se va manifesta mai efectiv doar într-o unitate dialectică cu orientarea lui bioetică[13].

E necesar de recunoscut că comunitatea mondială, inclusiv și populația din Republica Moldova, slab își imaginează ce reprezintă modelul dezvoltării noosferice, dar și cel al dezvoltării durabile. Mai mult ca atât, nu se exclude faptul că el (modelul) va fi vreo dată realizat, dar acest lucru nu înseamnă că reprezentanții filosofiei și ai științei de azi să nu elaboreze noi strategii în asigurarea securității umane, noi interpretări vizavi de umanismul contemporan, care trebuie să fie unul biosferic, planetar. Teoreticienii se străduie să construiască un model noosferic ideal al „societății durabile” din viitor, să descopere căi optime de tranziție spre civilizația marcată. Aici e vorba de un oarecare ideal, un ideal care trebuie de găsit și care ar fi axat spre o organizare a oamenilor ce le asigură o supraviețuire decentă, o demnitate planetară și un umanism biosferic. Idealul noosferic impune un moment spiritual pozitiv în viața omului, atribuindu-i un sens umanist, civilizațional, care se manifestă pretutindeni în realizarea dezvoltării coevolutive a naturii și societății, a omului și biosferii.

În această ordine de idei e necesar de subliniat că generațiile contemporane de pămînteni, independent de faptul în ce sociumuri ei activează și locuiesc, sunt înconjurați de mediul natural creat de societatea industrială de consum. Indiferent de motivația activității – *plan sau profit* – omul odată cu nașterea sa biologică se formează ca un consumător de mărfuri și servicii. O astfel de orientare în viața cotidiană deformează nu doar natura omului, dar mai întâi pe el însuși, nepermițându-i acestuia să-și desfășoare în toată măsura forțele sale esențiale și calitățile pozitive. Din această cauză se propune ca transformările noosferico-ecologice din start să tangențieze cu sfera bioetică, cu spațiul umanitar-antropologic, cu spațiul umanist. Scopul lor este unul – constituirea omului de o nouă orientare – noosferico-bioetică, capabil a conserva atât neamul uman (omul), cât și biosfera (animalele și plantele), ceea ce și constituie conținutul revoluției umanitare – componenta de bază a revoluției biosferico-noosferice.

Trecerea la o nouă concepție de dezvoltare – dezvoltarea durabilă inofensivă, sacionaturală – va cere modificarea multor calități ale omului, coraportul priorităților acestora, ceea ce depinde de fiecare persoană concretă, de societate referitor la asigurarea existenței individului. Omul, altfel spus, trebuie să se schimbe și să se transforme în modelul noosferic al societății, într-o personalitate ideală, lipsită de calitățile ei negative,

de vicii, neajunsuri etc. Într-un cuvânt, societății noosferice trebuie să-i corespundă o personalitate bioetico-noosferică[18]. Dar e posibil așa ceva? Se va întâmpla acest fapt în rezultatul ecologizării, intelectualizării și bioetizării conștiinței, modificării reprezentărilor despre modelul de viață? Răspunsul la aceste întrebări nu este atât de ușor, ba chiar este unul problematic. Homo Sapiens mediu la scara contemporană nu este gata de a deveni un om ideal rațional, debărsat de calitățile lui negative naturale. Aici poate fi vorba nu despre eliminarea cardinală a viciilor, dar despre „o amortizare”, „o înăbușire” a acestora în raport cu calitățile pozitive, adică ceea ce poate fi realizat în practică.

E cunoscut enunțul: cum se prezintă omul, așa este și societatea, și viceversa. Din această cauză în strategia de tranziție spre dezvoltarea inofensivă modificarea calităților personalității în direcția bioetico-noosferică capătă o importanță vastă, cheie, demonstrând complexitatea și contradicția acestui proces. Nu-i exclus faptul că nu dificultățile economice și nu cele tehnologice, dar anume calitățile personale negative se vor pomeni frâna de bază pe calea tranziției spre dezvoltarea durabilă. Transformările bioetico-ecologice, noosferice vor atribui nu doar un studiu minuțios al posibilităților orientării noi a conștiinței și calităților personalității, dar și schimbarea lor bine ghidată. În principiu e vorba de un nou antroposociogeneze dirijat poate chiar de un nou antroponoosferogeneze, dar nicidecum nu unul stihinic. De pe pozițiile strategiei bioetico-noosferice generațiile viitoare vor fi acelea care se vor transforma sub influența scopurilor și valorilor noilor paradigme. În această ordine de idei real e necesar ca conștiința omului să depășească existența socială. Aceste schimbări în opinia noastră pot fi realizate în rezultatul amplificării factorului moral-spiritual, factorului bioetic, umanizării conștiinței omului. Dezvoltarea anticipată a sferei spirituale a omului și a sociumului, orientarea spre noi idealuri ce țin de asigurarea decentă a existenței umane – asta-i „cheia noosferico-biosferică” spre viitoarea revoluție bioetico-socionaturală, în cadrul căreia umanismul va obține o nouă calitate – *inofensivă, globală, noosferică*.

Biosfera a înaintat deja limitele ei ecologice dure umanismului tradițional. Prin urmare, el trebuie să se schimbe sub influența ideilor de conservare a sferei biologice și devenirii noosferii. Până în momentul când se vorbea doar despre menținerea civilizației și a omului fără a manifesta o grijă față de animale și plante, acesta era un așa tip de umanism, când totul, inclusiv și natura, se aduceau în jertfă (sacrificiu) omului. Dar ne-am pomenit când biosfera nu mai poate suporta acțiunile omului și deci umanismul trebuie substanțial de ecologizat, noosferizat și bioetizat. Umanismul societății noosferice va poseda un caracter ecosistemic, și într-un sens anumit el poate fi numit umanism (ca și demnitatea) biosferic sau ecologic, în conținutul căruia domină imperatiivele și principiile bioeticii. Aici, în opinia noastră, în procesul de asigurare a supraviețuirii omenirii ar trebui să domine ”dictatura bioetică” sau cea a „biosferocentrismului”. În aceste condiții la putere trebuie să vie un guvern de tip nou, care va utiliza în practică o dictatură netradițională – dictatura ecologico-biosferică. Ea va dirija cu lumea pînă când tehnosfera se va transforma în ecosferă, apoi în noosferă. Oamenii vor fi nevoiți să se învingă, să se biruie pe sine însuși, să ea o nouă întorsătură de la îmbogățire și supraconsum spre moderație și abținere (abținere, cumpătare). E posibil că oamenii de la sine nu vor putea sau nu vor dori să treacă la modelul de ascet propus de ecologi etc. În așa caz „supraviețuirea și fericirea” lor le va fi asigurată de dictatura bioetico-ecologică, de alte dictaturi, cum ar fi cea noosferico-morală, biosferică sau biosferocentristă. În așa situație strategia locală de supraviețuire (a Republicii Moldova, de exemplu) poate fi determinată de patriotismul ecologic de stat reglementat de economia de piață, limitarea proprietății private asupra uzinelor și fabricilor mari, justiția socială, economia orientată biosferico-ecologic etc. Cea

mai acută dificultate este aceea că oamenii care au atins performanțe în bussines și în politică sunt întru totul satisfăcuți de prezent și nicidecum nu-și bat capul de viitor. E necesar de modificat o asemenea gândire, un asemenea mod de viață, o asemenea mentalitate. În această ordine de idei încă o dată menționăm că potrivit eticii biologice natura, în special cea vie, în aceeași măsură va obține „drepturi” ca omul și sociumul. Prin urmare, ea trebuie să-și realizeze aceste calități prin intermediul activității oamenilor.

Problema aici este una: cum de modificat hotărârile democratice nu pur și simplu în hotărâri a majorității, nu doar expresia intereselor lor, dar în decizii rațional-anticipate. E vorba despre transformarea democrației majoritare în democrația rațiunii planetare, adică în democrația noosferico-bioetică. Acest fapt va deveni o realitate în procesul constituirii societății informaționale, când orientările biosferico-noosferice ale umanismului global se vor promova de populația Planetei într-o măsură egală la nivel rațional.

Note:

1. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Umanismul din perspectiva bioeticii globale // Prin religie și știință spre pace și umanism / Materialele conferinței științifico-practice internaționale. 25-28 octombrie 2006. – Chișinău, 2006, p. 56-65; Teodor N. Țirdea. Demnitatea umană din perspectivă planetară și bioetică // Educația în Bioetică și Drepturile omului în România. – București, 2006, p. 237-241.*
2. A se vedea, de exemplu: M. A. Мунтян, А. Д. Урсул. *Глобализация и устойчивое развитие. – М., 2003; А. С. Панарин. Искушение глобализмом. – М., 2000; Teodor N. Țirdea, Vasile A. Țapoc. Dezvoltarea durabilă – Securitatea – Globalizarea: probleme de interconexiune și interacțiune // Analele Universității Dunărea de Jos din Galați. Fascicula XVIII (3). Filosofie. – Galați: anul II, 2004, p. 81-85.*
3. A se vedea: А. Д. Урсул. *Информатизация общества (Введены в социальную информатику). – М., 1990; Н. П. Ващекин, Е. Н. Пасхин, А. Д. Урсул. Информатизация общество и устойчивое развитие. – М., 2000; Teodor N. Țirdea. Informatizarea, cunoașterea, dirijarea socială. Eseuri filosofice. – Chișinău, 1994; Teodor N. Țirdea, Viorica Leancă. Intellectul social din perspectiva supraviețuirii omenirii. Monografie. – Chișinău, 2008.*
4. A se vedea, de exemplu: В. Хесле. *Философия и экология. – М., 1994; Н. Н. Моисеев. Экология и образование. – М., 1996; Ion Sîrbu. Ecosofia. – Iași, 2001.*
5. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Scientizarea, informatizarea și intelectualizarea activității umane: aspecte axiologice // Revista de filosofie și drept, 1997, nr. 2-3, p. 3-9.*
6. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Bioetică: origini, dileme, tendințe. – Chișinău, 2005; Teodor N. Țirdea. Unitatea bioetizării și noosferizării sociumului – imperativul cheie în strategia de supraviețuire a omenirii // Spiritualitate. Știință. Tehnică. / Conferință științifică interuniversitară. Materialele comunicărilor științifice. 5 aprilie 2006. – Chișinău, 2006, p. 8-13.*
7. A se vedea: А. Д. Урсул. *Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия. – М., 1998; Teodor N. Țirdea. Elemente de informatică socială, sociocognitologie și noosferologie. – Chișinău, 2001, p. 145-269.*
8. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Natura umană și geneza problemelor globale: aspecte socio-filosofice și metodologice // Materialele conferinței internaționale „Filosofia, Sociologia, Politica și tînăra generație”. 8-9 octombrie, 2003. Coordonator Vasile Țapoc. – Chișinău, 2003, p. 106-112.*
9. A se vedea: Этические комитеты: *настоящее и будущее*. Пер. с англ. языка. под. ред. С. В. Вековшиной и В. Л. Кулиниченко. - Киев, 2004. С. 51.

10. A se vedea: Tristram H. Engelhardt jr. *Fundamentele bioeticii creștine: perspectivă ortodoxă*. Traducere de Mihail Neamțu, Cezar Login și diac. Ioan I. Ică jr. – Sibiu, 2005.
11. A se vedea: В. Л. Кулиниченко. *Современная медицина: трансформация парадигм теории и практики (Философско-методологический анализ)*. - Киев, 2001. С. 132-134; Teodor N. Țirdea. *Elemente de bioetică*. Chișinău, 2005, p. 13-23.
12. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Elemente de informatică socială, sociocognitologie și noosferologie*. - Chișinău, 2001. p. 145-268. Т.А. Урсул. *Социоприродное развитие в универсальной эволюции (философско-методологический анализ)*. - М., 2005. С. 122-144; А. Л Романович, А. Д. Урсул. *Устойчивое будущее (глобализация, безопасность, ноосферогенез)*. - М., 2006. С. 483-495;
13. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Единство феномена биоэтики и ноосферной парадигмы в стратегии обеспечения безопасности современной цивилизации // Материалы IV Міжнародного симпозиуму з біоетики «Развиток ідей біоетики у європейському контексті» 11-12 травня 2006 р. Україна, Київ. С. 140-142.*
14. A se vedea: Teodor. N. Țirdea. *Principiile de bază ale bioeticii: tendințe și probleme // Bioetica, Filosofia, Economia și Medicina practică în strategia de existență umană / Materialele Conferinței a IX-a Științifice Internaționale. 10-11 martie 2004. Red. responsabil T. N. Țirdea. - Chișinău 2004, p. 12-18; Т. Н. Цырдя. *Проблема биоэтических императивов в биомедицинском мире. // Третий национальный Конгрес з біоетики з міжнародною участю. 8-11 жовтня 2007. Київ, Україна. – Киев, 2007, С. 36-37.**
15. Ван Ранселер Поттер. *Биоэтика: мост в будущее*. Перевод с англ. языка. - Киев, 2002, С. 206.
16. A se vedea, de exemplu: А. Д. Урсул. *Переход России к устойчивому развитию. Ноосферная стратегия*. - М., 1998. С. 45-57.
17. A se vedea: Ван Ранселер Поттер. *Op. cit.*, p. 209.
18. A se vedea: Teodor N. Țirdea. *Procesul de noosferizare a personalității: probleme și perspective // Progresul tehnico-științific, Bioetica și Medicina: probleme de existență umană / Materialele Conferinței a VI-a științifice internaționale. 25-26 aprilie 2001. Red. responsabil Teodor N. Țirdea. - Chișinău, 2001, p. 18-19.*

Lidia Troianowski,
doctor în filosofie

CULTURA DE MASA: AMBIGUITATE ȘI POLIVALENȚĂ

The present article testes the valences proper to the mass culture, elucidates the history, its premises and its evolution, realizing simultaneously a typology of this phenomenon which certifies diametrically opposite opinions. The hermeneutics of mass culture codes illustrates furiously that it is being oriented towards instincts and tastes governance, in certain cases towards their manipulation; therefore, besides the insurance of a careless life ideal, it also constitutes a weapon of spiritual, political and social training.

La intersecția dintre mileniiile II și III culturologii, filosofii și sociologii deconspiră interes nevoalat față de fenomenul culturii de masă care suscită controversate opinii, polemici tranșante, concepții frapant diferențiate ce oscilează de la aprobriu la pledoarii, de la pesimism la optimism, de la pozitiv spre negativ. Fenomen specific al diferențierii sociale, al culturii contemporane, impulsional și de un număr impresionant de premise de ordin spiritual, economic, social, politic, tehnic, cultura de masă, după anii 50 ai secolului al XX-lea, capătă proporții impresionante, devenind complementară unei bune părți a cotidianului uman.

În prezentul articol ne propunem să elucidăm unele considerente proprii culturii de masă: istoria; evoluția; particularitățile; premisele ce au determinat/fortificat apariția ei; tangențele și diferențele dintre cultura de masă și cultura pentru mase; sferele de influență; nivelele de manifestare etc., investigarea cărora ne va permite să pătrundem în consubstanțialitatea veridică și pluridimensională a fenomenului desemnat, adică nu numai să-l înțelegem adecvat, dar și să luăm o atitudine față de această mediană imanentă a contemporaneității.

Prezentându-se ca o manifestare simptomatică a culturii și civilizației contemporane, cultura de masă nu are o definiție general acceptată, fapt care nu ne împiedică, anticipând procesul exaltării valorilor, principiilor, legităților ei, să încercăm a postula particularitățile, caracteristicile ei definitorii: mijloc de distracție; epataj, apărut în procesul istoric care își schimbă nu numai forma, dar își păstrează fondul; gen specific apărut la intersecția dintre folclor și arta profesională; expresie firească a modului de viață a societății industriale și postindustriale, care condiționează constituirea unei forme specifice de conștiință ce facilitează orientarea individului în circumstanțe specifice sau standarde. Glosînd asupra facturii, esenței culturii de masă, subliniem chiar din start deosebirea tranșantă dintre cultura de masă, cultura pentru mase și cea creată de mase, or confuzia dintre ele este destul de frecventă. Proiectîndu-se ca o formă specifică de spiritualitate, cultura de masă apare impulsională de sau la comanda unor puteri dominante ce au influență considerabilă în domeniul economiei, ideologiei, politicii și moralei. Astfel, pentru a evada din hotarele unei posibile imixtiuni conceptuale dintre noțiunile de cultură de masă și cultură pentru mase, este necesar să evidențiem că prima se prezintă ca o formă opusă a celei de elită și, spre deosebire de cea de a doua, se bucură de mai multă priză la publicul larg.

Înainte de a pune în dezbatere valențele culturii de masă, vom încerca să ne aplecăm asupra istoricului, premiselor, factorilor ce au impulsionalat apariția acestui univers ideatic și artistic care, convențional, este identificat de cercetători, culturologi și sociologi ca fiind *cultura de masă*.^[1] Expresie a modului, tradițiilor, vieții industriale a societății postindustriale care solicită o formă specifică de conștiință, menită a crea/facilita fiecăru

individ potența orientării în spațiul situațiilor-standard, cultura de masă reduce la zero orice tentativă a savanților de a desemna o perioadă concretă de apariție a ei, mai bine zis singulară, care poate fi considerată, fără nici o îndoială, ca unica și general acceptată. Simptomatic că, pînă acum nu s-a ajuns la un numitor comun în ceea ce privește aspectul dezbătut, or, în acest caz, se evidențiază, cel puțin, patru perioade posibile care, mai mult sau mai puțin, se consideră că au alimentat apariția culturii de masă. Prin urmare, dacă luăm ca reper opinia că, cultura de masă apare ca rezultat firesc al democrației politice, atunci, cu certitudine, putem afirma că acest tip de cultură își alimentează rădăcinile din ideologia social-politică promovată de Revoluția Franceză, mai precis din moment ce au intrat în vigoare declarațiile despre egalitate și libertate, cît și din modul în care aceste două principii au fost asimilate în cultura franceză și, mai târziu, împrumutate și acceptate în cea europeană. În situația cînd adăugăm la ideea că, cultura de masă începe să-și ia avînt cînd populația urbană dispune de timp pentru distracții, atunci această perioadă poate atesta spațiul temporal egal cu sfîrșitul sec. XVIII- începutul sec. XIX, cînd cu timiditate începe să se dezvolte industria divertismentului. Evoluția orașelor mari, secundată de dinamica socială, este considerată de cercetători ca o altă posibilă perioadă de apariție și evoluție a culturii de masă. Și, în sfîrșit, fenomenul lansării culturii de masă este legat de dezvoltarea tehnologiilor informaționale, cu alte cuvinte, apariția ei se crede legată de expansiunea mijloacelor de informare în masă.

Dat fiind cele conturate, subliniem că intenția de a acorda prioritate uneia sau alteia din etapele de dezvoltare umană evidențiate ar însemna o eroare serioasă, deoarece, industrializarea, urbanizarea, creșterea rolului și impactului mijloacelor de informare în masă, cît și dezvoltarea vertiginosă în a doua jumătate a secolului XX a tehnologiilor informaționale, în egală măsură, au condiționat dezvoltarea culturii de masă. Prin urmare, avansarea și supralicitarea a tot ce înglobează cultura de masă a fost instigată de un șir de factori care, în linii mari, se fac complementari și celor patru segmente temporale socotite ca principial-cardinale în apariția ei, și anume: 1. industrializarea - producția bazată pe tehnologiile înalte, anume acest factor imprimă așa calități ca : caracterul de serie, accesibilitatea, capacitatea de a înlocui realitatea; 2. economia de piață – orientată spre satisfacerea cerințelor spirituale/materiale la un număr maximal de consumatori; 3. democratizarea vieții politice care exclude orice impedimente legate de cenzură; 4. progresul tehnico-științific care reprezintă dezvoltarea producției industriale orientată spre majorarea volumului de mărfuri cu cheltuieli minimale. În aceeași ordine de idei, subliniem că, dintre factorii desemnați, mai ales industrializarea și urbanizarea au un impact decisiv asupra valorilor tradiționale, deoarece cultura de masă operează cu valori specifice doar ei, valențe, care, de fapt, se prezintă ca o simbioză dintre aspectele economic, politic, social, estetic și etic. Totodată concretizăm că, în ceea ce privește valorile estetice proprii culturii de masă, atunci ele sunt în funcția de a satisface nu atît niște necesități pur spirituale sau artistice, cît să asigure, mai ales, confortul consumatorului, moment care, fără îndoială, generează sărăcia, mizeria emoțională, unilateralitatea intelectuală, lipsa de inițiativă, cu alte cuvinte, conduce la devierea intelectual-artistică a personalității.

În sens univoc, cultura de masă creează premise favorabile pentru existența „individului de masă”, membru al societății care consumă tot ce îi oferă cu generozitate acest tip de cultură, or el posedă o anumită psihologie, o atitudine aparte față de valori. Notabil, consumatorul culturii de masă se arată preocupat mai mult de propria bunăstare materială, deloc îngrijorîndu-se de proveniența și de reala ei calitate, mai ales în aspect spiritual.

Un adevăr care nu solicită un spor de demonstrație este că globalizarea ne determină a fi martorii modificării de proporție a vectorului conștiinței sociale, a atitudinii față de realitate, de valori și principii. Carnavalul, distracțiile, divertismentul – parte complementară și de bază a cotidianului, au înlocuit cu succes orientarea la muncă, indiferent - spirituală, fizică, intelectuală, iar deviza „*Totul pentru om, totul pentru binele omului*”, vezi, a consumatorului, capătă cu totul alt sens, comparativ cu cel ce se subînțelegea trei-patru decenii în urmă, când se opera cu acest principiu ce la prima vedere deconspira o esență colectivistă. Intenția de a fixa într-o manieră paradigmică punctele nevralgice ale culturii de masă a condus în mod inevitabil la investigarea și al altor aspecte care vin să caracterizeze acest fenomen cu care se confruntă contemporaneitatea (așa de exemplu, cercetătorii, mai ales sociologii, s-au văzut în situația necesității investigării, și a așa segmente cum ar fi: producătorul, consumatorul a acestui tip de cultură, altfel spus, a „omului de masă”, a „artistului de masă”).

Ad notanda, devoalarea semnificației conceptului „omului de masă”, mai ales în aspect social-politic, a constituit obiectiv prioritar pentru cercetătorii sfârșitului secolului al XIX-lea. Axându-și investigațiile pe aspectul de ordin social-psihologic, cei mai de seamă savanți, printre care și naturalistul Gustave Le Bon, au încercat să desemneze trăsăturile pe care le manifestă individual în calitate de membru/parte componentă a masei. În fundamentala lucrare „Psihologia popoarelor și maselor” Le Bon deconspira o sensibilă reticență, chiar aciditate, față de mulțime/gloată care prin esența ei absolvește individul de personalitate, îi limitează libertatea, îl lipsește de caracterul critic, simultan, creîndu-i impedimente pentru inițiativa creatoare. Manevrînd tactic sensul concepției de masă, Le Bon confecționează o metaforă originală proprie mai ales cu privire la calitățile ei distructiv-negative. Printre tezele de bază ale psihologului evidențiem aserțiunea că, în cadrul unei mulțimi, individul manifestă calități neparticulare, devenind parte complementară a grupului, el exprimă voință, opinii similare masei, astfel, în mod automat demarează procesul de reducere a capacității lui de autodeterminare. Simultan, Le Bon testează și principalele proprietăți caracteristice comportamentului unei mase de indivizi: agresivitate, deconstructivitate, iresponsabilitate, deoarece, în concepția lui, mulțimea se asociază cu o gloată dirijată de instincte inconștiente.

Năzuința descifrării resorturilor profunde a corelației masă - om de masă, ne determină să elucidăm că, în limitele aceleiași problematici, se înscriu mai multe investigații ale eminentului psiholog Sigmund Freud care capătă definitivare în lucrarea „Psihologia masei și analiza Eu-lui uman”, opus în care remarcabilul psiholog nu numai că analizează tematica enunțată, dar concomitant explică un șir de momente care, în opinia sa, n-au fost în măsura cuvenită oglindite de sociologul francez G.Le Bon. Semnificativ că Freud pe parcursul definitivării aspectelor: 1. psihologia masei; 2. omul ca element al masei, adăunează un șir de raționamente de valoare ce vin să completeze concepția lui G.Le Bon, dar numeroase sunt și cazurile când pune la îndoială, critică tezele acestuia. Propunîndu-și să proiecteze o imagine plauzibilă a individului în ipostază de membru al mulțimii, psihanalistul își argumentează punctele de vedere pe spații suficiente în sinteze, *verbi causa*, în aserțiunea sa individul nu este capabil să-și dea seama, să aprecieze just poziția proprie [din punct de vedere psihologic] în momentul când devine parte componentă a unei mulțimi, situația sa este percepută de el ca aceeași, fie că este influențat de mulțime sau nu. Un aspect ce creează serioase impedimente pentru perceperea adecvată, emoțională și spirituală a individului, din moment ce acesta devine membru activ al unei mase, consemnează Freud, este faptul că el își actualizează substraturile arhaice ale psihicului. În concluzie, psihologul, compensatoriu, subliniază că

pentru evitarea anumitor situații de criză socială nu este nevoie să încercăm în fiecare caz aparte a înfrîna masele, deoarece rezultatele pozitive se vor lăsa așteptate, este mult mai simplu și mai rațional a lucra în direcția integrării impulsurilor arhaice într-un context spiritual și social adecvat, cât și asupra strategiilor necesare, direcționate spre reorientarea acestora. Fără a deroga de la segmentul ideatic abordat, mai subliniem că, întemeietorul psihanalizei a dedus un șir de mecanisme calitativ capabile să influențeze și să supună omul din mulțime care, respectiv, pierde percepția responsabilității pentru reacțiile sale, gata să etaleze doar agresivitate, lipsă de criticism și o doză mai mare de conformism.

În logica acelorași raționamente despre factura psihologică a individului în calitate de latură structurală a unei mase de oameni, fără elogiul față de influența negativă a masei asupra fiecărui membru în parte, se încadrează și concepția filosofului, esteticianului spaniol Jose Ortega-y-Gasset. Ipotetic vorbind, lucrarea „Rebeliunea maselor” (1930) relevă în linii mari analogii, similitudini, chiar dimensiuni congenere față de aspectul abordat expuse și de G. Le Bon și S. Freud. În premieră, eruditul eseist exclude noțiunea de masă din cea de gloată, simultan divizînd în două părți umanitatea: aristocrația spirituală/elitele și masele. „Masa este o mediocritate – consemnează Ortega-y-Gasset, unde fiecare și oricine, nici la rău, nici la bine nu se apreciază după merite, se simte la fel „ca și toți” nu se indispune dar se mîndrește cu propria indistinție”[2]. Referința desemnată, destul de edificator, oglindește atitudinea reticentă a autorului față de omul de masă care, conform lui, este mediocru, neinteresant, nu pretinde la schimbări radicale, preferînd să nu se deosebească pe fondalul general. Cu alte cuvinte, din cele evocate de autor, destul de lejer, poate sesizată influența opiniei că masa este o multitudine de indivizi orientați spre un mod de viață în comun unde nu există loc pentru manifestări individuale.

Subiect de cercetare a riscurilor ce prejudiciază individualitatea personalității, din moment ce aceasta se pomenește în ipostaza de membru al unei mulțimi, a servit ca temă de investigații și pentru H. Marcuse, M. Horkheimer, E. Fromm, T. Adorno, D.Bell. În aceeași ordine de idei, evidențiem cinci definiții ale noțiunii de masă, expuse de sociologul american D.Bell în „Sfîrșitul ideologiei”, opus care nu numai că vine să completeze concepția despre mase, dar oglindește această realitate în complexitate, deoarece, în investigația dată autorul ia caz de toate aspectele ce vin s-o caracterizeze și s-o reprezinte: istoric, social, politic, cultural, economic : 1. mulțime nediferențiată (ce contravine prin esență celei de clasă); 2. societate sinonimică cu mediocritatea; 3. societate tehnologizată (omul ca parte componentă a tehnicii); 4. societate birocratizată (comunitate unde omul își pierde individualitatea în avantajul standardelor și stereotipurilor); 5. cu sens de gloată.

Cele reflectate de D.Bell demonstrează concludent că acestui fenomen îi sunt caracteristice particularități net negative: antiindividualism, subiectivism exagerat, energetică anticulturală, spontaneitate afectivă, intenții și inițiative nocive etc. acestea, la rîndul lor, deconspirînd adevărata esență a impactului culturii de masă asupra parametrilor psihologici, spirituali și intelectuali ai individului uman. Tot aici, luînd caz de faptul că adesea se confundă ideea de masă cu cea de popor, mai precis cu ambele se jonglează la întîmplare, subliniem că între ele există deosebire conceptuală: masă este o categorie a modului de viață uman; popor este o categorie etnică care se află într-o corelație directă cu etnia tradițională. Așadar, plecînd de la aserțiunea că masa este o particularitate a civilizației urbane, cadrul căreia reprezintă piatra unghiular-fundamentală pentru apariția și dezvoltarea culturii de masă - atmosferă spiritual-artistică și economică unde constatăm că atenția nejustificată față de mijloacele tehnice, menite a informa, ușura munca, a crea confortul cotidian al consumatorului, în mod implicit, conduce la erodarea

adevăratelor valori fundamentale și tradiționale. În concluzie, glosînd asupra componentei psihologice, intelectuale a individului de masă, subliniem că capacitățile, conștiința sa nu sunt în măsura cuvenită capabile de a asimila fluxul excesiv de informație, deoarece aceasta este organizată irațional, avînd caracter de mozaic.

Cantonarea exegezelor despre particularitățile culturii de masă care, în mod implicit, erodează valorile spirituale naționale și tradiționale, ne determină să ilustrăm și caracterul ei ambivalent, or ceea ce la prima vedere este declarat, promovat, pe larg mediatizat, se deosebește cu precădere de realitate. Orientată spre consumator, în realitate cultura de masă este indiferentă de idealurile și aspirațiile poporului, ostilă culturii lui este absolută de tradiții naționale, gusturile și prioritățile ei se schimbă vertiginos. Cît ar fi de paradoxal, cultura de masă, pe de o parte, se conformează modei, pe de alta, dictează moda. „Imaginile și simbolurile ei, subliniază cercetătoarea română M. Mamulea, se bucură de o mare audiență și de o atracție universală care, se spune transcend, sau erodează nu numai culturile naționale, dar și politica...aceleași programe de televiziune, aceiași artiști și aceleași filme, comercializate de aceleași corporații transnaționale se consumă în aceiași măsură la New-York, la Londra și Tokio”. [3].

Dincolo de conotațiile abordate, ținem să subliniem că acest gen de cultură a invadat cu succes toate domeniile vieții sociale, rar domeniu de activitate umană unde să nu fie sesizată prezența ei. Or, formînd un spațiu semiotic, unitar, cultura de masă își proiectează caracterul neomogen, fapt ce permite conturarea chiar a unei tipologii, în pofida faptului că, de multe ori, este interpretată ca o manifestare omogenă din cauza hotarelor estompabile dintre cele trei nivele ale sale: 1. artcultura; 2. kitsch cultura; 3. midcultura, cît și a celor două subnivele – rockcultura și popcultura.

În mod cert, dintre cele trei nivele ale culturii de masă, *artcultura* rămîne fidelă standardelor, normelor și principiilor celei tradiționale, anume pe acest temei ea și este orientată segmentului de consumatori cultivați, inteligenți. Cît privește *midcultura*, aceasta, deși încearcă să cocheteze cu anumite elemente tradiționale, totuși, particularitățile proprii culturii de masă prevalează, astfel standardele ei devin modele principale pentru producători, deoarece acest tip este orientat și menit consumatorului mediu care, de fapt, este cel mai numeros. Conform estimărilor general acceptate, manifestarea cea mai inferioară a culturii de masă este *kitsch*-ul. Intenționînd a creiona succint *kitsch*-ul, deoarece despre el s-a scris impresionant de mult, subliniem că noțiunea propriu-zisă provine de la verbele de origine germană: „verkitschem” (a vinde la preț redus, a vinde ieftin); „kitschem” (lucru prost, a crea lucruri de calitate îndoielnică). Apărut în premieră în sfera artelor aplicate, azi remarcăm că *kitsch*-ul prosperă în toate genurile artistice, mai ales în cele influente și de prestigiu – cinematografie și televiziune. Cu exagerate pretenții de artă veritabilă, tot ce înglobează *kitsch*-ul, de fapt, reprezintă calitate inferioară, „primitivizare a artei”[4], negarea celor mai elementare valori, agresivitate nevoalată față de tradiții și de funcția estetică. Culturologii, sociologii observă o legitate binepronunțată - cu cît țara este mai dezvoltată din punct de vedere tehnic, industrial, cu atît crește arealul de răspîndire, influență și consum a *kitsch*-ului. Regretabil, dar în ultimii ani, prezența lui devine tot mai sensibilă în industria cinema și video, presa scrisă, modeling și multe alte domenii care sunt doar tangențiale cu arta. Carnaval perpetuu al banalității și al primitivismului artistic, kitsch-ul, constatăm, rămîne a fi nivelul cel mai prosper dintre cele trei forme ale culturii de masă.

Orientată declarativ spre a delecta, distra și a crea confortul consumatorului, cultura de masă îi oferă cu generozitate producții și mărfuri de calitate inferioară care mimicrează sub concepția de operă și valori adevărate. Creațiile de așa gen se bazează pe

stereotipuri, operează cu subiecte pedalate, utilizează o problematică simplificată care nu adresează sau determină întrebări, îndemnuri la meditații filosofice, ci doar lansează răspunsuri sub formă de clișee. Intențiile absconse ale *kitsch*-ului, în particular, și a culturii de masă, în general, sunt de a evita orice premise capabile ce ar conduce la discreditarea „confortului” spiritual și psihologic al consumatorului cabotin, chiar dacă acesta cu dezinvoltură compensează infantilitatea intelectuală cu snobism și reticență față de veritabilele valori clasice, tradiționale.

Hermeneutica codurilor culturii de masă ne ilustrează că ea este orientată cu desăvârșire spre guvernarea gusturilor și instinctelor, iar în cazurile necesare și manipularea lor, astfel spus, pe lângă asigurarea unui ideal de viață lipsită de griji ea constituie o armă de dresare spirituală, politică, socială. Discrepanța dintre declarații și adevărul despre adevărata esență a culturii de masă este mușamalizată de către mijloacele de informare în masă care, la rândul lor, constituie cel mai eficace mecanism de răspîndire, promovare a ei, cât și de standardizare a gusturilor, idealurilor societății de masă. În țară și în întreaga lume succesul avansării vertiginose a culturii de masă este cu prisosință asigurat nu numai de mass-media sau tehnologiile informaționale, dar și de faptul că masa generală de consumatori este încă slab pregătită pentru a se culturaliza. Sociumul, constatăm, nu are nevoie de adevăruri asupra dialecticii vieții, esenței realității, ci de posibilitatea de detașare de la problemele cotidiene.

Din cele oglindite, este simplu de derivat că omul de masă este ușor de manipulat, or factura lui psihologică suferă un șir de perturbații, mai ales are loc anihilarea percepțiilor, reprezentărilor, emoțiilor, sentimentelor etc., fapt care creează terenul propice pentru descoperirea fundamentului inconștient, similar pentru toți. „De orice gen ar fi indivizii care completează masa psihologică, cât de apropiat sau deosebit ar fi modul lor de viață, ocupație, caracter, nivelul de inteligență, dar numai prin faptul transformării în masă, conchide Le Bon, ei capătă suflet colectiv, datorită căreia ei astfel percep, gîndesc, procedează...”[5].

Notabil că, posibilitățile nelimitate de influență și dirijare a omului de masă devine temelie pentru showbusiness, orice premieră cinematografică, lansare de carte, concert, reprezentație sunt anticipate de campanii masive de reclamă, avînd scopul nu numai de a informa, intriga, dar și de a re poziționa produsul. Prin intermediul mass-media, strategiilor și tehnicilor PR-ului „alb” și „negru” se manipulează, mitologizează, standardizează idealurile, necesitățile și comportamentul omului și societății de masă. Un exemplu elocvent pentru ilustrarea celor evidențiate - scandalul organizat în jurul romanului lui Dan Brown și, mai tîrziu, a filmului „Codul lui da Vinci”, care, datorită PR-ului negru și a reclamei eficiente a asigurat acestor două creații, destul de mediocre, încasări maximale. Activități intrinseci ale cotidianului – reclama, PR-ul sunt menite a crea agiotajul de consum, situație care desemnează cu prisosință cât e de simplu a influența asupra individului din masă a-l contagia, făcându-l adeptul și admiratorul unor valori îndoielnice ca și calitate.

Afirmîndu-și adeziunea la prevalența esteticului, socialului, reclama din start are scopuri economice - menită să asigure profitul, ea deconspiră o structură estetică închisă, plasată pe o bază psihologică de creare a noi principii, idealuri pentru realitatea culturală de mitologizare și promovare a noi forme și valori. Pe marginea acestui segment ideatic mai mulți teoreticieni ai reclamei [6], printre care și marcanții filosofi și sociologi de prestigiu U.Eco [7] și J.Baudrillard [8] consideră că anume reclama este capabilă de a crea noi necesități de mărfuri, de a forma la consumator complexe manifestări psihologice, principii morale și de comportament, stil de viață, valori sociale, concepții despre

realitate, gust estetic și, bineînțeles, tendințe de re poziționare a valorilor tradiționale, naționale în beneficiul celor propagate, considerate actuale și la modă. Prin intermediul mitotehnologiilor, modelelor, ideilor difuzate, vehiculate și multiplicare de mass-media și reclama exterioară, ultima prezentă la tot pasul, sub zeci de versiuni, însă marea majoritate inspirate de calapoadele americane, reclama, constatăm, este capabilă să modifice concepțiile individului asupra realității, a-l determina să accepte noi stereotipuri de comportament, să agreeze cu nonșalanță valori puțin sau deloc tangențiale cu tradiționalul, să aprobe un stil de viață care-i estompează individualitatea. Realitatea implacabilă cere să recunoaștem că reclama ca fenomen al societății contemporane, menită a influența conștiința individuală/de masă, datorită instrumentarului propriu, este capabilă nu numai să apeleze la anumite valori social-culturale pentru atingerea scopurilor scontate, dar poate sluji model de imitare/modelare a astfel de valențe sau forme de comportament. Dimensiune intrinsecă a culturii și societății de masă, reclama, ca mecanism eficient de înrîurire asupra conștiinței și comportamentului individului, mai ales, dacă punem pe cântar și celelalte varietăți ale ei: politică, ideologică, socială, elucidează caracter ambivalent, bine conturat. Pe de o parte, ea sesizează în conștiința de masă neceștițiile, depistează căile „optimale” de depășire a problemelor, pe de altă parte, impune societății soluții false, profitabile pentru producător/autor. Prin urmare, programarea, manipularea, uniformizarea gusturilor, stilului cotidian al omului de masă constituie rezultatul elocvent al impactului reclamei ca promotor și catalizator servil al culturii de masă asupra sociumului. Împletirea mitului în modelul mărfii promovate care proclamă un simplu produs – telefon, pastă de dinți, ciocolată etc. ca ceva excepțional, potent să asigure confortul, aprecierea și admirația celor din jur, dragostea, bunăstarea și chiar cariera sigură reprezintă o strategie chemată să formeze la consumator predilecție constantă pentru o marfă concretă. Probatoriu devine și acel moment că însuși actul cumpărării reprezintă un caracter polivalențial: 1. demonstrare a statutului, a apartenenței față de o grupă socială concretă; 2. demonstrare a loialității față de realitatea existentă; 3. poartă un caracter mitologic în calitate de act simbolic, „cumpărarea constituie o „sacrificare rituală” ce asigură susținerea puterilor sociale din umbră” [9].

În calitate de constante fundamentale ale culturii de masă, reclama, mass-media, tehnologiile informaționale, puse la dispoziția civilizației contemporane, nu mai suprimă ca altădată interesele și neceștițiile majorității, dar formează neceștiități false, standard, modele de comportament și gândire unilaterale ce leagă individul de societate. Aname ambiguitatea caracterului manipulativ, nerepresiv de dirijare a culturii de masă prin înstrăinarea sociumului de la adevăratele valori și artă, se pronunță J. Baudrilard, care realizează în repetate rînduri că „societatea creează iluzia că singură se conformează, anticipează orice preferințe ale individului de masă în realitate, însă ea singură formează aceste neceștiități” [10].

Notabil că, mecanismele de manipulare, mitologizare a conștiinței omului de masă enunțate mai sus, au drept scop nu atât organizarea confortului lui material și emoțional, cât stimularea conștiinței de consumator care absolvește tipul uman de spiritul critic față de artă și cultură. Ceea ce implică evoluția trăsăturilor proprii conștiinței sociale ca : conservatismul, caracterul marginal, pasivitatea, indiferența care, la rîndul lor, creează posibilități nelimitate pentru manipulare. Industria contemporană, în marea ei orientată spre satisfacerea funcției recreativ- distractive a culturii de masă, pune la dispoziția consumatorului o diversitate de forme și mijloace de relaxare și distracție: telenovele, jocuri de computer, filme, romane care, datorită caracterului superficial, departe de a putea fi raportate la normele estetice, etice, artistice, în mod inevitabil conduc la agravarea crizei

artei, or, azi constatăm că arta a ajuns în ipostază de simplu supliment la reclama băuturilor răcoritoare, alcoolului, gumei de mestecat, ceaiului etc. În permanență, fragmente din Mozart și Bach însoțesc reclama la automobile, servicii bancare ș.a., transformându-se în simpli sateliți pentru așa distracții „solide” cum ar fi un pachet de popcorn, o cutie de cafea sau un baton de ciocolată – „în realitate, valorile sacre ale artei mor în opinia publicului...hotarele dintre arta adevărată și distracția pură se estompează: standardele artei adevărate dispar fiind treptat înlocuite cu criterii false de pseudoartă”[11].

Veritabilul derapaj al extrapolării culturii de masă în toate domeniile de activitate umană trezește atitudini duale, mai ales critice. Deși, aceste pretenții sunt adresate culturii în general, constatăm adresa lor concretă – arta de masă, care prin genurile, instrumentarul particular șterge hotarul dintre real și ideal, creațiile sale devin obiect nu de cunoaștere, ci de credință, ele apropie omul de lumea experienței iluzorii și a viselor irealizabile. În acest sens nu poate fi contestată tendința bilaterală – cerere/ofertă – de supralicitare a genurilor fantastice, detectivelor, melodramelor, telenovelelor care creează/promovează versiuni de viață simplificată, voalează răul social prin factori morali, propagă ideea simplificată că virtutea întotdeauna se răsplătește și că dragostea și credința le biruie pe toate.

Simptomatic, în calitate de fenomen complementar specificului de producere și difuzare, prin intermediul cinematografiei, TV și Internetului etc., a valorilor spirituale artistice și social-estetice în societatea postindustrială și postmodernă, cultura de masă deconspiră o calitate componentă dublă, capabilă de incifrare a mesajului în factura propriilor producții, de exemplu, ea oferă cu promptitudine omului contemporan o gamă largă de filme-catastrofă, filme de groază, filme de acțiune despre acte de terorism, evenimente tragice, din viață, aspecte oribile și mizerabile ale cotidianului, toate maiestuos regizate și estetizate, care, constatăm, nu numai că au capacitatea de a distra și a delecta spectatorul, dar și a-i antrena psihicul prin altoirea indiferenței, impasibilității și instinctului cruzimii chiar și față de realitate.

Se consideră că cultura se autorefectă și respiră predilect atît prin manifestările sale de gen spiritual, social, artistic, politic cît și prin modul în care ele sunt acceptate, asimilate în mediul comunitar. Pornind de la opinia des vehiculată despre impactul negativ al culturii de masă asupra individului, societății, simptomatic să apară și întrebarea cît de reală, adecvată este afirmația că cultura de masă, prin intermediul cinematografiei, romanelor, emisiunilor TV, poate altoi la spectator/cititor sentimentul cruzimii, intoleranței, impasibilității etc.. *De facto*, o concluzie definitivă pe subiectul abordat nu poate exista, deoarece nu se poate afirma cu certitudine că criminalitatea este influențată doar de astfel de creații în care prevalează scene de violență extremă. Un criminal, printre altele, poate fi și admiratorul muzicii lui Mozart, liricii lui Petrarca, sonetelor lui Shakespeare sau picturilor lui Botticelli. Faptul, însă, că o bună categorie de creații ce vin să caracterizeze cultura de masă lasă o amprentă reală, nu întotdeauna pozitivă asupra psihicului individului, modificîndu-i ca urmare comportamentul, stilul, concepțiile de viață, nu poate fi pus la îndoială.

Analiza sub raportul unui canon valoric al particularităților culturii de masă ne determină nu pur și simplu s-o blamăm, dar, evadînd din cadre de referințe și interpretative false, să evidențiem că: 1. azi, industria culturii de masă nu se deosebește prin nimic de orice altă ramură a industriei grele sau ușoare, orice produs al ei este promovat, poziționat pe piață, simultan căuțîndu-se noi metode și mecanisme de lărgire a pieței de desfacere; 2. creațiile ei invadează și influențează cotidianul consumatorului care, la rîndul său, o acceptă prin imitarea strategiilor de viață a eroilor, prin copierea

comportamentului, manierelor și vestimentației lor etc; 3. ea neagă experimental, reducându-se la principii, metode și subiecte care deja au avut priză la consumator, altoindu-i conservatismul, indiferența și insensibilitatea; 4. ea nu numai că distrează, delectează, dar se prezintă ca o recompensă pentru problemele cotidiene: mizerie, sărăcie, singurătate; 5. creează lumi virtuale care implică abandonul de la cea reală, lumi unde pot fi programate nu numai emoțiile și sentimentele individului, dar chiar și comportamentul, concepțiile lui etc.

Reieșind din realitățile societății contemporane, cultura de masă, în linii mari, poate fi considerată o legitate cu caracter pozitiv, menită să contribuie la integritatea societală. Vehicularea concluziei în cauză nu este una arbitrară, ci una fundamentată pe următoarele raționamente: 1. sociumul în permanență este supus stresurilor provocate de complexitatea și instabilitatea sistemului social, a mijloacelor de comunicare în masă și a tehnologiilor informaționale; 2. chiar avînd caracter primitivist, pînă la urmă, ea nu este distructivă, prin urmare, cultura de masă este obiectiv necesară.

Note:

1. Смольская Е.П. «Массовая культура»: развлечение или политика? - М.: Мысль, 1986; Маркова Г.И. Массовая культура: содержание и социальные функции. Диссертация на соискание научной степени кандидата культурологических наук. - М., 1996; Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. - М.: Мысль, 1993; Флиер А. Я. Массовая культура и её социальные функции // ОНС: Общественные науки и современность. - М., 1998, №6; Шестаков В.П. Мифология XX века: Критика теории и практики буржуазной «массовой культуры». - М.: Искусство, 1988.; Теплиц К.Т. Всё для всех. Массовая культура и современный человек // Человек: образ и сущность. - М.: ИНИОН РАН, 2000; Шагинская Е.Н. Массовая культура XX века: очерк теорий // Полигнозис, - М., 2000, №2.
2. Ортега и Гассет Х .Восстание масс // Эстетика. Философия культуры. - Москва, 1991, p. 310-311.
3. Mamulea M. Dialectica închiderii și deschiderii în cultura română modernă. - București, Editura Academiei Române, 2007, p.114.
4. Энциклопедический словарь по культурологии. - Москва, Изд-во Центр, 1991. p.190.
5. Ле Бон Г. Психология масс. // <http://www.lib.ru>
6. Викентиев И.Л. Приемы рекламы и public relation. - Москва, 1995.; Сэндидж Ч. Фрайбургер В. Ротцолл К. Реклама: теория и практика. - Москва, 1889; Картер Г Эффективная реклама. - Москва, 1998; Демидов ВЕ. Сущность рекламы и психология ее восприятия. - Москва, 1984; Доги Дороти И. Паблисити и паблик рилейшинз. - Москва, 1996.
7. Эко У. Отсутствующая структура. Введение в семиологию. - Москва, 1998.
8. Бодрийард Ж. В тени молчаливого большинства или Конец социального. - Екатеринбург, 2000; Бодрийард Ж Система вещей. - Москва, 1995.
9. Лазебный Л. Шалимова Л. Мифологический аспект рекламы как идеология массового общества // Бренное и вечное: социально- мифологические измерения идеологии в „массовых обществах „. Материалы Всероссийской научной конференции 9 -10 октября, 2007г.- Великий Новгород, 2007, p.174.
10. Бодрийард Ж. Op.cit., p.146
11. Сорокин П. Человек, цивилизация, общество. - Москва, 1992, p. 452.

SOCIOLOGIE

Victor Mocanu,
doctor în sociologie, conferențiar cercetător

OPINIA PUBLICĂ PRIVIND SCHIMBĂRILE DIN SISTEMUL DE OCROTIRE A SĂNĂTĂȚII

This work is dedicated to the social processes, accompanying the Health Reform in Moldova. The author analyzes the materials of three representative sociological studies carried out in Moldova in 2001-2007 on the basis of national representative sample. The stereotypes of the population concerning their health and use of medical service are traced. There are revealed the social factors, stipulating the state of health in conditions of Moldova and the relations between the doctor and the patient. The analysis of the behavior at the labor market was effectuated in connection with the social and demographic characteristics of the population in the urban and rural areas. The article provides the study of public opinion on the occasion of health care system reforming in accordance with the standards of developed countries. The dynamics of public opinion is traced, the arising problems are revealed.

La momentul actual în Republica Moldova au fost desfășurate un șir de studii sociologice dedicate transformărilor din sfera deservirii medicale a fost acumulat un bogat material empiric menit să caracterizeze situația socială din domeniu. Cu toate acestea însă nu s-au creat încă niște concepții unice, durabile cu privire la legitățile dezvoltării Sectorului de Sănătate.

Fenomenul de „sănătate” are, în mod evident, o realitate multidimensională, fiind condiționată atât medical, cât și economic și social. Importanța studiilor în acest domeniu se datorează unei serii întregi de factori, cum ar fi: evoluția societății moldave contemporane (sărăcia, șomajul, dezorganizarea familiei, creșterea devianții și criminalității, slăbirea legăturilor familiale, a relațiilor sociale, a tradiției și creșterea individualismului, egoismului, separatismului etc.) Actualmente se intensifică procesul de perfecționare, profesionalizare și specializare a sociologiei în general, creșterea impactului activităților medicale în viața persoanelor și a comunităților umane, dezvoltarea permanentă a instituțiilor medicale (învățământul medical, spitale, policlinici, medici specialiști, medici de familie ș. a.).

Studiile sociologice concrete întreprinse de către autor în baza unei selecții naționale reprezentative permit completarea golurilor existente. Articolul de față este dedicat studierii organizării sistemului sanitar, a prestațiilor medicale precum și a influenței diferitor caracteristici social-demografice și personale asupra comportamentului social și stării sănătății populației.

Opiniile respondenților despre felul cum trebuie organizată asistența medicală - ocrotirea sănătății sunt contradictorii. De cele mai multe ori respondenții (44,6%) ar dori ca responsabilii de aceasta, conducerea republicii să îmbine ce a fost mai bun în sistemul sovietic de ocrotire a sănătății și ceea ce e mai bun în domeniu în țările dezvoltate. Părerile celorlalți – 35,2% - înclină spre ideea organizării ocrotirii sănătății după modelul existent în țările dezvoltate. 19,2% din respondenți ar dori să se revină la sistemul de ocrotire a sănătății existent în perioada sovietică. Conform rezultatelor sondajelor precedente, „nostalgicii” după sistemul sovietic erau cu 6% mai mulți în 2001 și cu 8,8% în 2003. Astfel, putem deduce că, deși încet, treptat, opinia publică din republică înclină spre implementarea sistemului mixt ce funcționează în ocrotirea sănătății în țările dezvoltate. Pentru reorganizarea sistemului

ocrotirii sănătății cel mai des optează bărbații, iar femeile optează mai des pentru revenirea la modelul de ocrotire a sănătății existent în perioada sovietică

În prezent, persoanele intervievate se exprimă mai rar pentru existența unui sistem unic de ocrotire a sănătății, finanțat și controlat sută la sută de stat. Astfel, la sondajul din 2001 au optat pentru un sistem unic 54%, la sondajul din 2003 – 42%, pe când la cel de față - numai 39,5%. Respectiv, mai mulți respondenți optează pentru un sistem mixt de ocrotire a sănătății: o îmbinare a sistemului de stat cu cel privat. Pentru acest sistem mixt, „combinat”, au optat la sondajul din 2001- 35%, la cel din 2003 – 44,6%, iar la actualul - deja 48%.

A crescut și gradul de informare a populației privind reforma în sistemul de ocrotire a sănătății. Cu 5 ani în urmă știau despre aceasta 44% din respondenți, cu 3 ani în urmă – 60%, iar acum – 71,5%.

Majoritatea respondenților află amănunte despre reforma ocrotirii sănătății din emisiunile televizate – 45,3%. Alte 42,4% au aflat despre reformă din emisiunile radiofonice, 31,8% - din ziare unii respondenți știu despre efectuarea reformei din surse informaționale „neoficiale”, cum ar fi comunicarea cu alte persoane, cu vecinii, prietenii, rudele. Această sursă a fost menționată de 21,6% din respondenți. 24% au aflat de la colegii de serviciu.

Respondenților li s-a propus să-și exprime opinia despre particularitățile reformelor din sistemul ocrotirii sănătății în Moldova. Au fost obținute următoarele răspunsuri:

Tabelul 1. Opiniile respondenților despre particularitățile reformelor din sistemul ocrotirii sănătății în republică

Rangul (gradul) de răspândire	Particularitățile reformelor din Sistemul de Sănătate 5	Procentul persoanelor care au menționat această particularitate
1	Profilaxia bolilor infecțioase ca SIDA, tuberculoza etc.	56,6%
2	Noi investiții în această sferă	54,7%
3	Crearea sectorului de asigurare a ocrotirii sănătății	51,4%
4	Asigurarea accesului la asistența medicală gratuită a păturilor nevoiașe.	51,1%
5	Ameliorarea asistenței medicale primare	49,1%
6	Crearea instituțiilor medicale private	49,0%
7	Reorganizarea structurii sistemului de ocrotire a sănătății	47,8%
8	Trecerea la asistența medicală contra plată	47,1%
9	Crearea institutului medicului de familie	45,5%
10	Închiderea spitalelor de la sate	42,9%
11	Schimbarea atitudinii fiecărui cetățean față de sănătatea sa	39,8%

Astfel, putem deduce din acest tabel, referindu-se la reforma în sistemul de ocrotire a sănătății, locuitorii republicii de cele mai multe ori acordă atenție următoarei direcții a reformei: intensificarea profilaxiei unor maladii serioase, grave ca SIDA, tuberculoza etc.

Respondenții consideră că reformele necesită noi investiții în acest domeniu, că va fi creat sectorul de asigurare a ocrotirii sănătății, asigurat accesul la asistența medicală gratuită a păturilor nevoiașe, ameliorată asistența medicală primară, create instituții medicale private etc.

Este regretabil faptul că majoritatea populației încă nu a realizat că reforma prevede o schimbare de atitudine a fiecărui cetățean față de sănătatea proprie.

Cercetarea sociologică ne-a demonstrat că o bună parte din cei chestionați (23,4%) consideră că reforma nu a contribuit la îmbunătățirea sănătății oamenilor, nu a putut schimba starea de lucruri în domeniu, că hotărârile adoptate vor rămâne buchii moartă și mulți oameni neînștăriți vor rămâne, ca și până acum, fără o asistență medicală elementară.

Aici e necesar de menționat faptul că, comparativ cu sondajul precedent din 2003, numărul celor care au împărtășit o astfel de opinie a scăzut cu 7,6%. Așadar, în acest răstimp, de numai 3 ani, s-a produs o ușoară schimbare calitativă în conștiința populației și ea a început mai mult să realizeze faptul că reformele sunt inevitabile.

Păturile social-vulnerabile apreciază rezultatele reformelor pozitiv (21,2%) decât persoanele înștărite (7,7%), deoarece în opinia lor anume schimbările care au intervenit în domeniu, odată cu reformele, n-au permis Sistemului de Sănătate să falimenteze, iar săracilor li s-a garantat minimul de servicii medicale.

Situația actuală privind ocrotirea sănătății în Moldova, comparativ cu cea de acum 5-6 ani, este considerată mai bună de 44 la sută din respondenți, aproximativ o treime (32,9%) nu au sesizat careva schimbări pozitive, iar 24 la sută o consideră mai proastă în prezent.

Locuitorii municipiului Chișinău apreciază pozitiv (63,8%) situația actuală din domeniul sănătății în comparație cu reprezentanții altor regiuni geografice ale țării. În zona de Nord a republicii această opinie o împărtășesc 42,9%, iar în zonele Centru și Sud doar câte 37% din respondenți. Aceste date ne demonstrează faptul că situația în sectorul sănătății în localitățile rurale este mult mai precară în comparație cu cea de la orașe.

Mai bine de o jumătate (51,1%) din respondenți atestă schimbări spre bine produse în prestarea serviciilor medicale (publice) în Moldova din ultimii 5-6 ani, fiecare al treilea intervievat s-a dat cu părerea că situația nu s-a schimbat deloc, iar fiecare al zecelea respondent observă schimbări doar spre rău.

Persoanele care suferă de boli cronice (23,1%) și invalizii (23,5%), comparativ cu celelalte categorii de populație, apreciază negativ schimbările produse în prestarea serviciilor medicale în Moldova din ultimii 5 ani.

În prezent, aproximativ jumătate din respondenți (44,9%) susțin ideea medicilor de familie, aproape fiecare al patrulea (23,9%) nu o aprobă, iar fiecare al treilea (31,0%) nu și-a format o părere clară în această privință. Actualmente putem observa o schimbare negativă a opiniei respondenților în ceea ce privește implementarea institutului medicilor de familie - la sondajul realizat în 2003 au optat pentru aceasta 55%, iar în 2001 numai 43%. Este evidentă diminuarea numărului celor care susțin ideea medicilor de familie. Intervievații explică atitudinea negativă față de institutul medicilor de familie prin următoarele:

- Medicul de familie îndeplinește un volum foarte mare de lucru și nu reușește să cunoască toate familiile din sectorul încredințat și să acorde atenția necesară pacienților - 25,4%;
- Terapeuții și pediatrii nu se pot face peste noapte medici universali, e necesară o perfecționare serioasă și de lungă durată - 24,4%;
- Implementarea institutului medicilor de familie nu a condus la sporirea calității deservirii medicale - 23,8%;
- Medicul de familie este inaccesibil, deoarece este plecat în cea mai mare parte a timpului la chemări - 21,4%;
- Medicii de familie primesc pregătirea teoretică necesară, nu și practică - 20,8%;
- Nu susțin, dar nu pot preciza de ce - 4,6%.
- Cel mai mare număr de susținători ai acestei noi inițiative îl aflăm în rândul persoanelor cu studii superioare – 50,8%. Respondenții menționează că:

- Medicul de familie poartă răspundere deplină pentru sănătatea pacientului în ansamblu, iar în caz de necesitate îl trimite pe pacient la alți medici - 33,2%;
- Medicul de familie cunoaște mai bine condițiile de trai ale familiei - 31,0%;
- Medicul de familie ține cont, la tratarea copiilor, de maladiile ereditare ale familiei - 28,7%;
- Medicul de familie are o calificare mai înaltă - 23,3%;
- Medicul de familie are la dispoziție mai multe utilaje și mijloace tehnice - 21,5%;
- Cred că este mai bine, dar nu pot preciza de ce - 16,0%;

Aproape fiecare al patrulea respondent (26,6%) susține ideea conform căreia ar fi bine ca medicii să privatizeze, procure clădirile care au aparținut cândva sistemului de sănătate (să devină proprietari), circa 1/3 nu și-au format o opinie clară în această privință. Un număr important de intervieuați (41,1%) n-au susținut această idee, deoarece ei au temeri că odată cu demararea proceselor de privatizare în domeniu imediat se vor scumpi serviciile medicale.

Doar fiecare al zecelea respondent consideră că managerii instituțiilor medicale sunt gata să facă față dificultăților ce țin de managementul independent al activității instituției medicale; șase din zece intervieuați sunt de părerea că managerii doar parțial se pot isprăvi cu funcțiile noi, fiecare a șasea persoană nu este de acord cu această afirmație, iar fiecare a șaptea (14,4%) nu și-a format o opinie clară în această privință. Cei mai pesimiști în această problemă s-au dovedit a fi locuitorii mun. Chișinău - 26,3% dintre ei au opinat că managerii instituțiilor medicale din oraș nu sunt gata să facă față dificultăților. Respondenții din localitățile urbane de două ori mai negativ apreciază problema dată în comparație cu cei din localitățile rurale, respectiv (25,3% și 12,7%).

Respondenților li s-a propus să-și exprime opinia despre punerea în acțiune a poliței de asigurare obligatorie de asistență medicală. E necesar de menționat faptul că în 2003 doar 34% din persoanele chestionate au susținut propunerea de a introduce un pachet de servicii medicale gratuite care să asigure realmente accesul gratuit la un minimum de servicii, pe când în 2001 acest indice era mai mare - 40%.

Rezultatele sondajului nostru atestă că mai mult de 3/4 din respondenți dispun de poliță de asigurare medicală obligatorie (77,6%). Existența poliței depinde de nivelul de instruire. Persoanele mai instruite se îngrijesc de procurarea poliței de asigurare. Dintre persoanele cu studii superioare dispun de o asemenea poliță 83,6%, dintre alte grupuri de populație – de la 68 până la 78%. Persoanele cu studii superioare sunt angajate mai des în servicii de stat sau în cadrul întreprinderilor particulare în care conducerea manifestă disciplină în asigurarea cu polițe a angajaților ei.

Femeile sunt asigurate mai des decât bărbații (respectiv 78,6% și 76,5%), fapt ce denotă iarăși o atitudine mai serioasă față de propria sănătate din partea femeilor. Nivelul de acoperire cu asigurare depinde de vârstă. Din rândul persoanelor cu vârsta de peste 60 de ani sunt asigurate 89%. Dintre tinerii de până la 30 de ani – doar 68,7%.

Sondajul arată că doar 3% din respondenți consideră că asigurarea de sănătate le acoperă toate cheltuielile de tratament, doar la 8,9% - aceasta acoperă cea mai mare parte, la 15,5% - jumătate. Cea mai răspândită (38,6%) s-a dovedit a fi opinia potrivit căreia asigurarea de sănătate acoperă doar o mică parte din cheltuielile de tratament, iar 11,9% au semnalat că polița le este complet inutilă.

Altfel spus, existența asigurării de sănătate nu soluționează problema accesibilității serviciilor medicale pentru majoritatea populației.

Rezultatele studiului nostru confirmă cele expuse mai sus și anume:

a) doar 17% din respondenți consideră că a fost suficient volumul de servicii medicale incluse în pachetul minim de servicii medicale în cadrul asigurărilor obligatorii pentru anul

2006; 75% nu sunt de acord cu această afirmație, iar 8% nu și-au format o opinie în problema dată. Locuitorii din zona rurală sunt de 4 ori mai puțin satisfăcuți de conținutul pachetului minim de servicii medicale decât locuitorii orașelor (respectiv 8% și 30,4%);

b) doar fiecare a zecea persoană (10,8%) s-a dat cu părerea că Compania de asigurare obligatorie în sănătate obține valoarea reală pentru banii plătiți atunci când contarcetează instituțiile medicale pentru prestarea serviciilor medicale, 63% - într-o oarecare măsură, aproape fiecare a patra persoană (24%) consideră că Compania nu obține valoare reală, 2,5% nu și-au format o viziune clară în această problemă.

În consecință, doar 15,6 % din respondenți au afirmat că odată cu introducerea pachetului minim de servicii medicale accesul la asistența medicală s-a îmbunătățit, 58,5% au specificat că accesul s-a îmbunătățit doar într-o oarecare măsură și în special pentru cei săraci și păturile vulnerabile. Fiecare a cincea persoană (22,7%) consideră că odată cu introducerea medicinei prin asigurare accesul la asistența medicală a devenit mai anevoios.

Populația urbană apreciază de 2 ori mai pozitiv decât cea rurală accesul la asistența medicală (respectiv 23,6% și 10,5%). Și persoanele mai instruite s-au dat cu părerea că s-a ușurat accesul populației la servicii medicale. Dintre persoanele cu studii medii incomplete consideră astfel 12,4%, dintre cei cu studii medii – 15,0%, cu studii medii de specialitate – 17,1%, cu studii superioare – 17,2%.

Evident că persoanele cu venituri foarte mici au beneficiat într-o măsură mai mare de rezultatele introducerii medicinei prin asigurare. Dintre cei mai înstăriți, cu venituri mari doar 7,7% consideră că s-a îmbunătățit accesul la asistența medicală; 11,7% - dintre cei cu venituri bune, 15,4% - dintre cei cu venituri modeste, 27,3% dintre cei cu venituri foarte modeste.

Bărbații au menționat mai des decât femeile că s-a ușurat accesul la servicii medicale, respectiv 16,3% și 14,9%.

Fiecare a treia persoană (33,9%) s-a arătat nemulțumită de modul în care Ministerul Sănătății și Guvernul RM gestionează reforma în domeniul sănătății, aproape jumătate din respondenți (49,3%) s-a pronunțat nici mulțumită, nici nemulțumită și doar 16,9% sunt mulțumiți de activitatea Ministerului de ramură.

Referitor la rolul jucat de Proiectul Ministerului Sănătății și Protecției Sociale de Restructurare a Sistemului Sănătății „Fondul de Investiții în Sănătate”, finanțat de Banca Mondială la desfășurarea reformei, fiecare al doilea respondent l-a apreciat pozitiv (rol hotărâtor, determinant, semnificativ); 27,5% s-au pronunțat că Proiectul a jucat un rol pasiv, mai mult s-a vorbit decât s-a împlinit în realitate; 15,8% susțin că el nu a jucat nici un rol, iar 8,1% spun că n-au auzit de un asemenea Proiect.

Persoanele mai instruite apreciază mai pozitiv contribuția Proiectului la desfășurarea reformei. Fiecare a cincia persoană (21,9%) dintre respondenții cu studii medii incomplete consideră că Proiectul nu a jucat nici un rol; dintre cei cu studii medii consideră astfel – 15,1%, cu studii medii de specialitate – 13,4%, cu studii superioare – 14,8%.

Locuitorii satelor apreciază mai pozitiv decât cei de la orașe contribuția Fondului de Investiții în Sănătate la ameliorarea situației din Sectorul Sănătății, respectiv 55,8% și 37,4%. În dependență de zonă geografică respondenții care apreciază pozitiv realizările Proiectului s-au repartizat în felul următor: zona Sud - 54,4%, zona Centru – 50,8%, zona Nord – 47%, mun. Chișinău – 40,8%.

Majoritatea respondenților (68,1%) consideră că ei trebuie să cunoască esența reformei în sistemul de ocrotire a sănătății. Numai fiecare al șaptelea respondent nu găsește necesar așa ceva. Astfel, putem deduce că interesul populației față de mersul reformei în domeniul ocrotirii sănătății este destul de mare. În mod firesc, acest interes

este mai sporit printre respondenții cu studii: 73,8% din persoanele chestionate având studii superioare consideră că trebuie să cunoască bine esența reformei din domeniul ocrotirii sănătății.

În ansamblu, cei chestionați sunt pesimiști în ceea ce privește posibilitățile reformei de a ameliora starea de lucruri existentă în sfera ocrotirii sănătății. Au îndoieli în efectul reformei sau nu așteaptă mari schimbări în bine de la ea 43,9 % din respondenți. (În 2003 numărul lor era de 56%).

Sunt siguri de rezultatele pozitive ale reformei 5,6% din respondenți, 43,5% nu sunt siguri, dar speră la mai bine. Ceilalți (7%) nu au o opinie clară în această chestiune.

Cei mai optimiști în privința rezultatelor reformei sunt persoanele cu studii. Dintre cei cu studii superioare, 60,1% (În 2003 numărul lor era de 35%) sunt convinși sau speră ca reforma să contribuie substanțial la ameliorarea situației în domeniul ocrotirii sănătății. Dintre cei cu studii medii incomplete împărtășesc această opinie doar 41,6% din respondenți.

Comparativ cu sondajul precedent, numărul pesimiștilor s-a redus cu 12,1%. Astfel, putem deduce că în răstimp de numai 3 ani s-a produs o schimbare calitativă în conștiința populației privitor la posibilitățile reformei de a ameliora starea de lucruri existentă în sfera ocrotirii sănătății.

Majoritatea covârșitoare a respondenților consideră că ei nu sunt în stare să influențeze în vreun fel mersul reformei. De cele mai multe ori (53,3% din respondenți) se declară că oamenii ar dori să-și exprime părerea, dar nu cred că s-ar ține cont de opinia lor. Numai 10,7% din respondenți consideră că ei ar putea influența mersul reformei. Ca și mai înainte, majoritatea populației consideră că reforma se realizează „de sus”.

Marea majoritate din respondenți (83,4%) nu au participat la vreo discuție asupra reformei sectorului sănătății. Doar fiecare a șasea persoană (16,6%) a luat parte la discutarea reformei.

Procentul persoanelor care au participat la discutarea reformei în domeniul ocrotirii sănătății este mai mare cu cât e mai mare nivelul de instruire a respondenților. Dintre persoanele cu studii medii incomplete au participat la discutarea reformei 7,7% din respondenți, cu studii medii - 20,4%, cu studii medii de specialitate - 12,9%, cu studii superioare - 21,3%.

Locuitorii satelor, mai des decât cei de la orașe, au participat la discutarea reformei în domeniul ocrotirii sănătății, respectiv 19,9% și 11,5%.

Cei mai mulți respondenți - 56,6% - doresc să obțină informații despre mersul reformei din emisiunile televizate, deoarece în prezent televiziunea este sursa de informație cea mai puternică. Mai rar au fost numite alte surse: emisiunile radio (41,3%), informații furnizate de lucrătorii medicali (34,7%), presa periodică (32,7%), informații furnizate de către organizatorii reformei (25%), de la vecini și cunoscuți (29,2%).

Respondenții mai puțin instruiți ar dori să capete informații despre reformă prin comunicarea directă cu oamenii: cu lucrătorii medicali, cu vecinii, cunoscuții etc. Persoanele cu studii temeinice se orientează, în scopul de a se documenta despre această reformă, spre mass-media.

De cele mai multe ori oamenii ar dori să participe la această discuție fie la locul de trai, fie în colectivele de muncă.

Rezultatele cercetării ne duc la concluzia că cercetările monitoring ale comportamentului persoanei în cadrul pieței serviciilor medicale sunt extrem de oportune. În special, e necesară cercetarea comparativă a comportamentului oamenilor față de sănătatea lor și alegerea de către pacient a instituției medicale cât și a medicului de familie după introducerea medicinei prin asigurare. Aceasta ar permite a stabili atitudinea

populației față de noul sistem de ocrotire a sănătății, a supune analizei problemele acumulate, a schița căile rezolvării lor. E la fel de important de a stabili atitudinea medicilor și personalului medical față de inovațiile apărute în activitatea lor după introducerea medicinei prin asigurare.

Efectuarea cercetărilor oferă posibilitatea de a obține o panoramă a proceselor sociale ce au loc în sistemul de ocrotire a sănătății, de a determina problemele existente, a elabora o serie de recomandări practice referitoare la optimizarea organizării sistemului de ocrotire a sănătății.

Note:

1. Ababii I., Golovin B., Buga M. și al. *Strategia de dezvoltare a sistemului de sănătate // Sănătate Publică, Economie și Management în medicină*. Chișinău, 2007, nr.6 (21), p. 21-26.
2. Bocșan, I.S. (sub red.). *Asistența primară a stării de sănătate*. – Cluj-Napoca, 1996.
3. Ciobanu M., Sava V., Ciocanu M. *Asigurări de sănătate în Republica Moldova* - Chișinău, 1996, p. 95.
4. Dezvoltarea umană: Impactul proceselor de transformare a societății moldave. Materialele conferinței internaționale științifico-practice “Dezvoltarea umană în condițiile formării relațiilor de piață”. – Chișinău, UASM, 2007.
5. *Dicționar de sociologie*. – București, Editura Babel, 1993.
6. Ețco C. *Management în sistemul de sănătate*. - Chișinău, 2006.
7. *Legea ocrotirii sănătății, nr. 411- XIII din 28.03. 1995 // Monitorul Oficial al Republicii Moldova*. Nr. 34- 39 din 22.06.1995.
8. Mereuța I. Aspecte conceptuale ale reformării sistemului sănătății în Republica Moldova. Materialele Congresului II al specialiștilor în domeniul sănătății publice și managementului sanitar. - Chișinău, 1999.
9. cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează cel mai des optează
10. Ocrotirea sănătății în Republica Moldova. Departamentul Statistică și Sociologie al Republicii Moldova. – Chișinău, Statistica, 2004.
11. Petra Ștefan. *Sociologie medicală*. - Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2007.
12. Popescu, Grigore. *Sociologia medicinei*. – București, Editura Academiei, 1976.
13. Popușoi E., Ețco C., Mereuța I. și al. *Sănătatea publică și managementul în medicină*. - Chișinău, 2000.
14. Prut Basin Water Management Project Moldova. Anex 4 – Health and Public Annuaress 2000.
15. Timuș A. *Interesele, binele omului – problema-cheie a reformelor sinteze sociologice*. - Chișinău, Editura „Paragon”, 2006.

Владимир Блажко,
доктор хабилитат социологии

«ДИСТАНТНАЯ СЕМЬЯ» КАК «НОВАЯ» ФОРМА ГЕНДЕРНЫХ ОТНОШЕНИЙ

The article illustrates the transformation of relationships in modern Moldovan family under the influence of migration (especially women). The author focuses on the legal responsibility of parents for child-rearing, for that analyzes legislative acts of the R. Moldova on the issue.

Советский Союз долгие годы именовался в зарубежной политологии империей, И хотя по всем характеристикам его нельзя было отнести к империи (не было колоний, четкого и строго детерминированного централизованного управления, центр не жил за счет окраин, культура была многонациональной и т.д.) в идеологии, политике, экономике бывшая страна и жизнь ее людей носили много черт империи. А империя, какой бы по типу и характеру она ни была, формирует общее, часто идеологизированное, ментальное пространство для своих подданных. Оно выполняет роль объединения, подчинения, сплочения и т.п. живущих в ней народов. Вместе с тем, это ментальное поле всегда носит дисперсный характер, т.к. народы «осваивают» централизованную идеологию на основе своих традиционных отношений и образа жизни.

Страны, образовавшиеся «на обломках империй», как показывает исторический опыт, практически все переживают общую социальную болезнь - «постимперский синдром», который характеризуется всеобщим кризисом, трудным процессом государственного самоутверждения и этнической самоидентификации, возрождением и развитием традиционной культуры и т.д. Процессы эти проходят особенно остро там, где более сильным был социальный пресс «единого ментального поля», которое часто изменяло практику наиболее консервативных и традиционных социальных институтов и отношений: рода, семьи, культуры межличностных отношений и быта и др.

В Молдове – семья, по данным многочисленных социологических опросов, является одной из важнейших ценностей в жизни человека. Исследования подтверждают, что в системе ценностей людей она постоянно занимает первые места. Статусы и роли супругов традиционно были строго структурированы, определены обязанности и закреплены в многочисленных обрядах и традициях. Молдавская семья всегда отличалась своими эмоционально-нравственными отношениями супругов, сильным влиянием на них родственных взаимосвязей.

Отмечая, что «мужчина и женщина страстно ищут друг друга именно потому, что они различаются», - Э.Дюркгейм впервые обратил внимание на влияние разделения труда на отношение полов, которое предопределяло статусы и роли мужчины и женщины (1, 58). Вместе с тем, Э.Дюркгейм отмечал, что семья – это целостное «единое андрогинное существо». «Невозможно, чтобы люди жили вместе, постоянно поддерживали отношения, не ощущая то целое, которое они образуют своим объединением, не привязываясь к этому целому, не заботясь о его интересах и не учитывая их в своем поведении» (2, 18).

Практика современных отношений в молдавской семье весьма наглядно «расшифровывает» вывод классика социологии. Глубокий экономический и социальный кризис в Молдове породил небывалую волну трудовой международной миграции. По данным социологических исследований за рубежом

находится 2/3 трудоспособного населения страны (с учетом маятниковой миграции). Среди мигрантов, в странах России,

Италии, Турции, Португалии, 35% - женщины (3, 313). По мнению социологов Отдела социально-демографических исследований семьи в АН РМ в Молдове сформировались «дистантные семьи», т.е. неполные семьи с одним супругом, живущие длительное время раздельно при формальном соблюдении брака. Особую группу риска составляют семьи, в которых трудовым мигрантом является женщина. Это объясняется несколькими причинами:

- а) обострением скрытых семейных конфликтов;
- б) более быстрым изменением системы социальных ценностей у женщин-мигрантов, поскольку им приходится адаптироваться в иных, часто экстремальных, условиях;
- в) изменением «качества и условий» прохождения определенного жизненного цикла человека и т.д.

При этом происходит «дистанционирование» и эмоциональное охлаждение отношений между членами семьи, трансформируются межличностные отношения в системе «дети-родители» и т.п. Что особенно настораживает: разрушаются традиционно глубинные основы этой социальной группы: семья и дети перестают быть особо значимой ценностью в жизни людей.

Важно отметить, что «дистантная семья» перестает выполнять свои главные функции: воспроизводство и воспитание подрастающего поколения. В Молдове насчитывается 68 детских домов и интернатов, в которых воспитываются более 20 тысяч детей. Половина из них (приблизительно 10 тысяч) имеют одного или обоих родителей. Детские дома в сегодняшней Молдове переполнены. Каждый третий ребенок Молдовы в возрасте до 14 лет живет с одним родителем, а 7% - без обоих родителей, 55% детей не посещают детские сады и не имеют доступа к программам раннего развития. (5) Сегодня с помощью UNICEF и других НПО по инициативе главы государства, президента В.Н.Воронина ведется реформирование интернатов, создание домов семейного типа, формирование приемных семей. Однако кардинально изменить ситуацию лишь экономическими и социальными мерами, к сожалению, пока не удастся. Ведь пособие на одного ребенка в нашей стране покрывает лишь 1/3 минимальной потребительской корзины, а социальная защита многодетных семей пока не совершенна.

Юридическая база регулирования семейных отношений отражена в Семейном кодексе Республики Молдова и других законодательных актах. Так, в Семейном кодексе отмечается: «Ребенок имеет право на то, чтобы его воспитывали родители, на развитие интеллектуальных способностей, на свободу мыслей и сознания, на защиту достоинства и чести» (ст. 51, п.3). И далее: «Родители несут ответственность за физическое, умственное, духовное развитие детей и имеют преимущественное право на воспитание своих детей по сравнению с другими лицами» (ст. 62, п.4). «Родители несут ответственность в установленном порядке за осуществление своих прав в ущерб интересам ребенка» (ст.112, п.1). К сожалению, нет четкого законодательного определения в каких случаях и когда можно привлечь к ответственности родителей за нереализацию своих прав и обязанностей.

В Уголовном кодексе Республики Молдова в главе V определяется неисполнение обязательств как «любое нарушение обязательств, в том числе ненадлежащее или просроченное исполнение» (ст.60, п.2). А вот ответственность

за уклонение от исполнения обязательств родителями в случаях когда они бросают (оставляют без заботы, материальной помощи или поддержки) детей не предусмотрена. В Гражданском кодексе РМ отмечается, что «неосуществление физическими и юридическими лицами принадлежащих им гражданских прав не влечет прекращения этих прав, за исключением случаев, предусмотренных законом» (ст. 9, п.2). Отсюда следует, что родители, должны реализовывать свои права, а в случаях нанесения морального вреда (нравственных и физических страданий) детям, по решению суда должны возмещать его в денежном эквиваленте (ст. 14, п.1).

Мы понимаем, что в Молдове (и не только) вырастить и воспитать детей в наше время трудно, прежде всего из-за материальных условий. Некоторым семьям такие расходы, не восполняемые государством, не по силам. Но когда материально обеспеченные семьи (предпринимателей, заведующей детского сада, гастарбайтеров и т.д.), как свидетельствует пресса, отдают своих детей на содержание государству, возникает целый ряд вопросов как юридического, так и морального характера. Например: «Почему родители, не лишенные своих прав, не несут ни материальной, ни моральной ответственности за воспитание детей? Почему устраивать комфортную жизнь за счет государства считается правомерным? Почему за страдания нравственные (а может и физические) детей никто по закону не отвечает? и т.д. На многие вопросы подобного рода, на наш взгляд, должны ответить законодатели.

Молдова - страна аграрная, «отходные промыслы» для молдован не были характерны. Поэтому к смене социальных статусов и ролей в семье как мужчины, так и женщины в большинстве своем оказались не готовы, что привело к кризису семьи, разрушению традиционных нравственных основ в отношениях между супругами, между детьми и родителями. Для подтверждения этого вывода обратимся к статистическим данным. За последние двадцать лет число разводов стало возрастать по мере увеличения стажа семейной жизни. Так, в семьях со стажем общей жизни до 15 лет, количество разводов увеличилось на 6%, до 20 лет – уже вдвое, а в семьях живущих совместно более 20 лет - в четыре раза (6, 108). Видимо, традиционные отношения, опыт предыдущих поколений в строительстве семей сегодня не выдерживает «социальных бурь», и причины кризиса требуют еще серьезных исследований.

Очень настораживают данные социологических исследований, в которых молодежь раскрывает свои жизненные планы. Ведь 49,5% опрошенных выпускников лицеев и вузов (декабрь 2007 г.) из семей мигрантов и 14,8% из семей не участвующих в трудовой миграции планируют в ближайшем будущем уехать на заработки за границу. Каковыми могут быть последствия таких процессов предсказать не сложно:

во-первых, в ближайшие десятилетия в стране значительно сократится численность трудоспособного населения, без которого экономический рост весьма проблематичен;

во-вторых, «вымывание» профессиональных образованных кадров создают условия, при которых развивать наукоемкие отрасли станет невозможным;

в-третьих, намечающийся демографический спад не позволит изменить ситуацию если не будут разработаны и приняты радикальные меры в подъеме экономики и формировании рынка труда.

Сегодня же можно констатировать, что «дистантные семьи» - это некий переходной этап «новых» гендерных отношений, который дает пока больше отрицательных результатов, чем положительных (рост количества разводов и неполных семей, уменьшение рождаемости, десоциализированное поколение и т.п.). Однозначно назвать появившуюся социальную проблему (разрушение семей в Молдове) как проявление «постимперского синдрома», видимо, невозможно, и вместе с тем, с уверенностью можно утверждать, что к сложившейся ситуации привели порожденные им условия.

Примечания:

1. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда. Метод социологии // Пер. с фр. и послесловие А. Б. Гофман. - М., 1990, с. 58.
2. Там же, с. 18.
3. Тимуш Андрей. Завтра всегда поздно, в сб. Наука и общество. – Кишинев, 2007, с. 313.
4. www.statistica.md/data.php.
5. www.nm.md/-daily/articole/2007
6. Гражданский кодекс Республики Молдова. - Кишинэу, Молдпресс, 2002, с.7.
7. Уголовный кодекс Республики Молдова. Кишинэу, Молдпресс, 2002, с. 312.
8. Гагауз О. Трудовая миграция и стабильность семьи // Экономика и социология, 2006, с.108.

Ирина Кауненко
доктор психол.наук., конф.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭТНИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В СИТУАЦИИ СОЦИАЛЬНОЙ НЕОПРЕДЕЛЁННОСТИ

There are presented the results of an empiric research of ethnic identity. The are analysed the maintenance of ethnic stereotypes, cultural values and cultural distance. This empirical data necessary for taking into account by development of programs on optimization of interethnic relations. All ethnic groups had positive ethnic identity. It can be a basis of interethnic tolerant relations.

Сегодняшнее время можно обозначить как период ренессанса в области изучения феномена этнической идентичности.

Если данная проблематика достаточно давно исследовалась в западной и американской психологии, то на постсоветском пространстве она стала одной из центральной в последнее десятилетие. Образование новых государств на постсоветском пространстве привело, как показывают исследования, к кризису этнической идентичности (Науменко Л.И., 1997; 2005; Павленко В.Н. 2005; Стефаненко Т.Г. 1999; 2006; Лебедева Н.М. 1997; Лебедева Н.М, Татарко А.Н. 2005; Губогло Н.М.,2003..; Сепанов В.П., 2005; Кауненко И.И., 2003; Кауненко И.И., Гашпер Л, 2006; Caunenco I, Gaşper L.,2005).

В ситуации социальной неопределённости, которая характеризуется *непредсказуемостью, сложностью прогнозирования и контроля*, поиск группы поддержки, для удовлетворения базовой потребности в стабильности – становится особо значимым.

Наряду с такими характеристиками этнической группы как - устойчивость во времени, статусе, стабильность состава, важнейшей функцией этноса в современном обществе является то, что он служит своеобразным «информационным фильтром», позволяющим людям идентифицировать себя с определённой социальной группой, и ориентироваться на её нормы и ценности.

Всё это обусловило актуальность исследования этнической идентичности. у разных возрастных и этнических групп.

Хотя традиционно, этническая идентичность исследуется в подростковом возрасте, который является наиболее сензитивным для становления социального «Я», мы исходили из того, *что кардинальные изменения социальной структуры общества (становление государственности Молдовы) оказывают влияние на оказывают влияние на этническую идентичность всех возрастных групп. Человек поставлен в ситуацию этнического самоопределения и конструирования своего личностного пространства. На процесс этнического самоопределения будет оказывать влияние группа принадлежности – титульного этноса или этнического меньшинства.*

Нами, в течении ряда лет, ведутся эмпирические исследования по проблеме становления и трансформации этнической идентичности в юношеском и взрослом возрасте. В данной статье мы остановимся на результатах нашего исследования этнической идентичности – поздней юности и взрослого периода.

Целью нашего исследования было изучение психологических особенностей этнической идентичности титульного этноса и этнических меньшинств.

Объектами исследования явились этнические группы - молдаване (румыны), русские, украинцы, гагаузы, болгары.

В целом выборка составила **329** человек. Возрастной состав и образовательный статус: поздний юношеский возраст - **18 – 24** года (студенты) – **200** чел.(2006); зрелый возраст - - 25-55 лет - **179** чел.(2007). Регионы – Кишинэу, Комрат (Гагауз Ери), Тараклия, Глодяны, Бельцы. Сёла – Данула, Кирсово, Кортень, Кангаз.

В своём исследовании мы исходили из понимания этнической идентичности как результата когнитивно-эмоционального процесса самоопределения индивида в социальном пространстве относительно многих этносов, *переживания* отношения Я и этнической среды – своего тождества с одной или несколькими общностями и отделения от других. *Этническая идентичность* индивида формируется в рамках определённой культуры и в процессе *межэтнического взаимодействия*, но относительно самостоятельна и от того и от другого (Стефаненко Т.Г., 1999).

Структуру этнической идентичности составляют два основных компонента – *когнитивный* (самоидентификация, содержание авто - и гетеростереотипов; представления о "дистанции" между своей и релевантных ей этнических группах) и *аффективный* (чувство принадлежности к этнической общности; выраженность внутригруппового фаворитизма; направленность этнических стереотипов),

Эмпирическое исследование этнической идентичности титульного этноса и этнических меньшинств включало следующие компоненты – этнические стереотипы; этноаффилиативные мотивы; чувства, связанные с этнической принадлежностью; культурно-ценностные ориентации; система этнических предпочтений. Так же была изучена *культурная дистанция между этническими группами*.

Нами был применён следующий методический инструментарий: для исследования *этнических стереотипов* базовой методикой в нашем исследовании был «Диагностический тест отношений» (ДТО) (Солдатовой Г.У, 1998); изучение аффилиативных тенденций проводилось с помощью методической разработки "Этническая аффилиация" (Солдатова Г.У., Рыжова С.); показателями *валентности этнической идентичности* являлись чувства, связанные с этничностью. Для *исследования групповых ценностных ориентаций* в пределах психологической универсалии «индивидуализм – коллективизм» нами была применена методика «Культурно-ценностный дифференциал» Солдатовой Г.У. (1999). Для *исследования системы этнических предпочтений* мы применили "Цветовой тест отношений" (Бороноев А.О., Павленко В.Н). Для *исследования субъективной культурной дистанции* была применена «Шкала культурной дистанции» (разработанная в ИЭА РАН).

Для оценки доминирующего типа направленности стереотипов, по методике ДТО, применялся Т-критерий Вилкоксона. Предпочтение данному критерию было отдано вследствие того, что параметра распределений зависимые переменных отличались от параметров нормального распределения. При обработке данных использовались статистические пакеты SPSS 12.0 и Excel.

Нами были исследованы этнические стереотипы титульного этноса (молдаван) и этнических меньшинств (русские, украинцы, болгары, гагаузы). Всем респондентам было предложено оценить себя («Я сам»), свой идеал, типичного представителя своей и другой национальности. Сравнение проходило только с титульным этносом и русскими, так как о других этнических группах респонденты не всегда имели представления, особенно о гагаузах. Был применён «Диагностический тест отношений» (ДТО) Солдатовой Г.У, 1998.

Мы выявили качества, которые составляют содержание стереотипа как своей группы (*автостереотип*), так и другой (*гетеростереотип – сравнивали с молдаванами, русскими.*) Стереотип – это результат одновременно и проекции, и реальных различий. Но гетеростереотип более проективен и является резервуаром для отрицательных качеств, нежелательных в собственной культуре и поэтому отчуждаемых. Вместе с тем, этнический стереотип внутренне диалогичен и его структурные компоненты – автостереотип и гетеростереотип, взаимодействуя, достигают определённого уровня сбалансированности. Именно диалогичность этнического стереотипа в межэтнических отношениях может рассматриваться как одной из основ активизации межкультурного взаимопонимания. *Чем больше тождественность между автостереотипом и гетеростереотипом, тем меньше возможности для роста этнической нетерпимости.*

Так же мы определили *близость автостереотипов (образов своей группы) и гетеростереотипов (образ другой группы), значимость этнической компоненты на личностном уровне.*

Обратимся к результатам эмпирического исследования.

У всех этнических групп выявлен позитивная этническая автостереотип.(см. табл.1, 2). Что свидетельствует о большом потенциале в установлении толерантных межэтнических отношений. Так как основой этнической толерантности является позитивная этническая идентичность, важной составляющей которой является позитивное отношение к своей этнической группе, что находит отражение в автостереотипе.

При сопоставлении *образа «Я» (личностный уровень) и автостереотипа* у всех этнических групп, кроме русских, выявлены различия ($p \leq 0,01$). Это может свидетельствовать об определённой дезадаптации этнической группы русских (все возрастные группы), и так же тенденции к идентификации по типу гипоиентичности, или гиперидентичности.

При сравнении *автостереотипа и гетеростереотипа* (молдаван, русских) были выявлены различия между этническим меньшинствами и титульным этносом; статистически значимых различий не выявлено с русскими у болгар, украинцев (все возрастные группы). Это значит, что образ своей группы близок с образом этнической группы русских, что может свидетельствовать о определённом уровне биэтничности. Под биэтничностью мы понимаем идентификацию со своей и другой этнической группой. И обычно такие люди обладают бикультурной компетентностью.

Сравнение *образа «Я» (личностный уровень) с гетеростереотипом титульного этноса, русских выявило статистически значимые различия* ($(p \leq 0,001)$).

Таблица 1. Средние величины коэффициентов амбивалентности (А), выраженности (S), направленности (D – диагностический коэффициент) - студенты.

Вид оценки	Гагаузы			Молдаване			Русские			Украинцы			Болгары		
	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D
Самооценка	0,60	0,25	0,21	0,63	0,25	0,20	0,64	0,24	0,20	0,63	0,25	0,21	0,57	0,29	0,25
Идеал	0,52	0,40	0,32	0,54	0,40	0,30	0,48	0,44	0,36	0,48	0,45	0,36	0,48	0,42	0,35
автостереотип	0,67	0,15	0,12	0,70	0,11	0,09	0,62	0,26	0,22	0,67	0,20	0,17	0,63	0,22	0,18
Гетеростереотип (молдаван)	0,70	-0,01	-0,01				0,73	-0,01	-0,01	0,72	0,05	0,05	0,71	0,04	0,03
Гетеростереотип (русских)	0,67	0,21	0,17	0,71	0,09	0,08				0,66	0,20	0,17	0,63	0,22	0,17

Таблица 2. Средние величины коэффициентов амбивалентности (А), выраженности (S), направленности (D – диагностический коэффициент) - взрослые.

Вид оценки	Молдаване			Русские			Украинцы			Болгары			Гагаузы		
	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D	A	S	D
Я сам	0,564	0,318	0,268	0,599	0,269	0,238	0,559	0,319	0,278	0,503	0,414	0,355	0,561	0,310	0,270
Идеал	0,401	0,569	0,441	0,438	0,499	0,408	0,413	0,542	0,427	0,413	0,554	0,440	0,442	0,497	0,407
Автостереотип	0,629	0,198	0,166	0,613	0,281	0,251	0,620	0,275	0,217	0,573		0,260	0,668	0,223	0,178
Молдаване				0,689	0,054	0,050	0,690	0,112	0,096	0,667	0,163	0,144	0,650	0,154	0,129
Русские	0,727	0,060	0,050				0,630	0,250	0,217	0,558	0,319	0,274	0,602	0,281	0,238

Сравнение образа «Я» (личностный уровень) с гетеростереотипом титульного этноса, русских выявило статистически значимые различия ($p \leq 0,001$).

У титульного этноса, русских и гагаузов этническая идентичность моноэтнична т.е.совпадающая с официальной этнопринадлежностью. У болгар, украинцев этническую идентичность можно охарактерезовать по типу биэтничности (со своим этносом и русским). У группы русских этническая компонента значима на личностном уровне во всех возрастных группах – это может свидетельствовать об определённой дезадаптации, и так же основе, как к гипоидентичности, так и к гиперидентичности.

Каково же содержание этнических стереотипов исследуемых групп?

Представители титульного этноса выделяют, характеризуя себя, такие качества как общительные, гордые, активные, экономные. И наименее для них характерны такие качества как – хитрость, ехидный, агрессивность. Русских они характеризуют как гордых, активных, хитрых, общительных и наименее для них характерно бесхарактерность, трусливость.

Русские считают, что наиболее выраженными качествами своей группы являются общительность, активность, находчивость,. Молдаван они характеризуют как – гордых, экономных, упрямых, хитры. Менее для них характерны – педантичность, ехидность, дипломатичность.

Гагаузы характеризуют себя как темпераментные, аккуратных, находчивых, настойчивых, активных, общительных, осторожных, гордых. Им менее свойственны – лицемерие, бесхарактерность, трусливость.

Относительно титульного этноса выделяют такие качества как гордые, общительные, высокомерные, активные. Им менее свойственны ехидность, агрессивность, жадность.

Русских они характеризуют как дипломатичных, гордых, общительных, настойчивых, активных, остроумных, находчивых. Им менее свойственны – агрессивность, жадность, трусливость, вспыльчивость.

Болгары включают в характеристики своей группы такие черты как экономные, общительные, активные, находчивые, настойчивые, осторожные, аккуратные. Им менее свойственны – лицемерие, вспыльчивость, агрессивность.

Титульный этнос они характеризуют как общительных, гордых, покладистых, активных, экономных, аккуратных. Им менее свойственны – жадность, трусливость, ехидность, лицемерие.

Русских они характеризуют как дипломатичных, общительные, находчивых, настойчивых, осторожные, аккуратных. Им менее свойственны лицемерие, трусливость, агрессивность, ехидность.

Украинцы характеризуют свою группу как общительные, гордые, активные, находчивые. Им менее свойственны – трусливость, лицемерие, бесхарактерность.

Титульный этнос они характеризуют как – *общительные, гордые, экономные, активные*. Им менее свойственны *ехидность, агрессивность*.

Русских они определяют как *дипломатичных, общительных, находчивых, остроумных, активных*. Им менее свойственны *жадность, трусливость, агрессивность*.

Анализ содержательного аспекта этнических стереотипов может стать основой в работе по оптимизации межкультурного диалога.

Потребность в этнической принадлежности исследовалась нами через аффилиативные установки (мотивы привязанности). Как отмечает Гарри К.Триандис «когда человек ощущает «общую судьбу» с какой-то совокупностью других людей, они часто воспринимаются как принадлежащие к ин-группе.»(Триандис, 2007, с.150).

Была применена методическая разработка "Этническая аффилиация" (Солдатова Г.У., Рыжова С.).

В нашем исследовании были выделены три группы респондентов в каждой этнической группе. Первая группа – у данных респондентов преобладают этноаффилиативные тенденции, т.е. к групповой присоединённости; вторая – преобладание антиаффилиативных установок, т.е. на устремлённость на индивидуализацию, и третья группа – мы обозначили её как «колеблющиеся», когда обе тенденции выражены одинаково (рис.1, 2).

Аффилиативные и антиаффилиативные тенденции

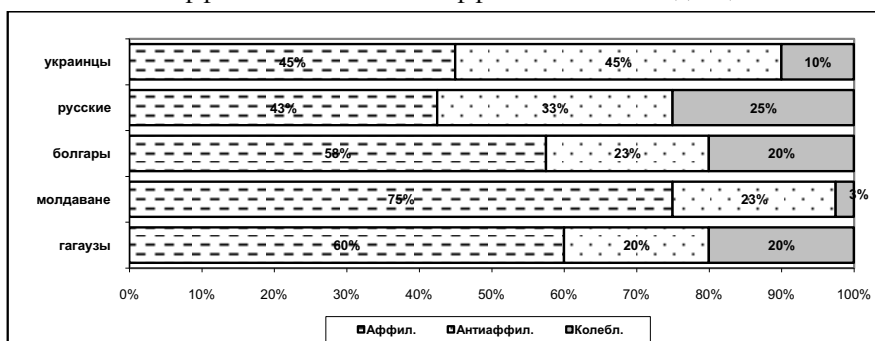

Рисунок 1. Студенты

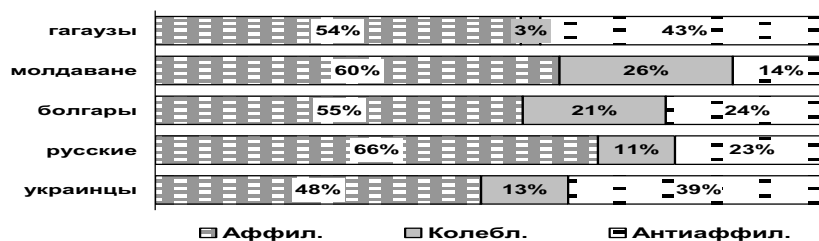

Рисунок 2. Взрослые

Аффилиативные установки (студенты) преобладают у титульного этноса, болгар и гагаузов. Если сравнить с данными аффилиации по школьникам, то они были выявлены только у титульного этноса и гагаузов. (Кауненко И.И., Гашпер Л, 2005)

Исследования аффилиативных тенденций титульного этноса и этнических меньшинств взрослых, выявило, что, за исключением украинцев, у всех групп преобладают этноаффилиативные тенденции. Наиболее они выражены у русских (66%), молдаван (румын) (60%).

Итак, у титульного этноса и гагаузов аффилиативные установки выявлены на всех возрастных этапах; возрастание произошло у болгар (студенты, взрослые), русских (взрослые). Только у украинцев превалируют, на всех возрастных этапах, антиаффилиативные тенденции, возможно, что это одна из стратегий адаптации данной этнической группы.

Для исследования иерархии этнических предпочтений, т.е. субъективного статуса этнических групп, мы применили «Цветовой тест отношений» (Бороньев О.А., Павленко В.Н.). Данный тест предоставляет возможность исследовать *интрапсихологический уровень*, что исключает социально желательных ответов (таб.3,4).

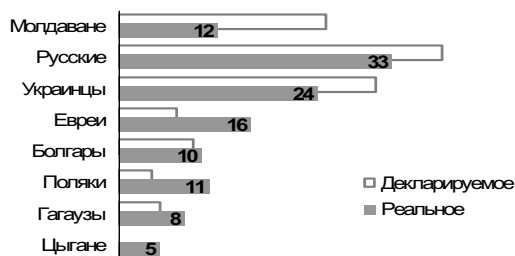
Иерархия этнических предпочтений

Студенты таб.3

Русские

Этническая группа	Реальное		Декларируемое	
	Сумма выборов	Ранг	Сумма выборов	Ранг
Молдаване	12	4	25	3
Русские	33	1	39	1
Украинцы	24	2	31	2
Евреи	16	3	7	5
Болгары	10	6	9	4
Поляки	11	5	4	7
Гагаузы	8	7	5	6
Цыгане	5	8	0	8

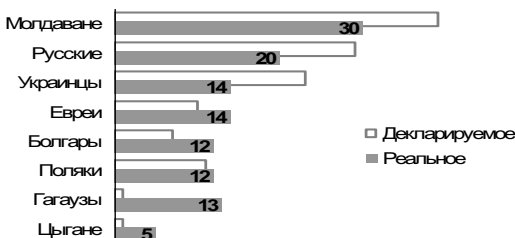
Коэфф. ранговой корреляции: 0,833

Молдаване

Этническая группа	Реальное		Декларируемое	
	Сумма выборов	Ранг	Сумма выборов	Ранг
Молдаване	30	1	39	1
Русские	20	2	29	2
Украинцы	14	3,5	23	3
Евреи	14	3,5	10	5
Болгары	12	6,5	7	6
Поляки	12	6,5	11	4
Гагаузы	13	5	1	7,5
Цыгане	5	8	1	7,5

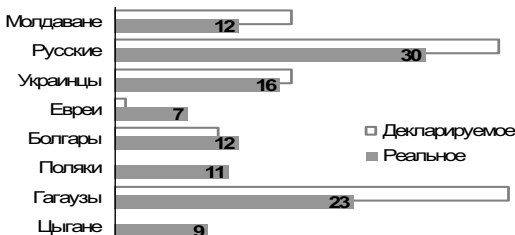
Коэфф. ранговой корреляции: 0,798

Гагаузы

Этническая группа	Реальное		Декларируемое	
	Сумма выборов	Ранг	Сумма выборов	Ранг
Молдаване	12	4,5	17	3,5
Русские	30	1	37	2
Украинцы	16	3	17	3,5
Евреи	7	8	1	6
Болгары	12	4,5	10	5
Поляки	11	6	0	7,5
Гагаузы	23	2	38	1
Цыгане	9	7	0	7,5

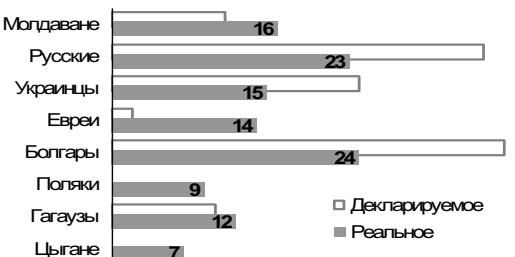
Коэфф. ранговой корреляции: 0,863

Болгары

Этническая группа	Реальное		Декларируемое	
	Сумма выборов	Ранг	Сумма выборов	Ранг
Молдаване	16	3	11	4
Русские	23	2	36	2
Украинцы	15	4	24	3
Евреи	14	5	2	6
Болгары	24	1	38	1
Поляки	9	7	0	7,5
Гагаузы	12	6	10	5
Цыгане	7	8	0	7,5

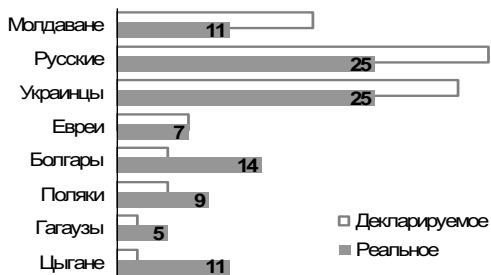
Коэфф. ранговой корреляции: 0,940

Украинцы

Этническая группа	Реальное		Декларируемое	
	Сумма выборов	Ранг	Сумма выборов	Ранг
Молдаване	11	4,5	19	3
Русские	25	1,5	36	1
Украинцы	25	1,5	33	2
Евреи	7	7	7	4
Болгары	14	3	5	5,5
Поляки	9	6	5	5,5
Гагаузы	5	8	2	7,5
Цыгане	11	4,5	2	7,5

Козэфф. ранговой корреляции: 0,649

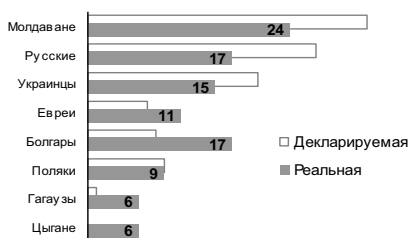

Взрослые таб.4

Молдаване

Этническая группа	Реальная		Декларируемая	
	сумма выборов	ранг	суммв выборов	Rangul
Молдаване	24	1	33	1
Русские	17	2,5	27	2
Украинцы	15	4	20	3
Евреи	11	5	7	6
Болгары	17	2,5	8	5
Поляки	9	6	9	4
Гагаузы	6	7,5	1	7
Цыгане	6	7,5	0	8

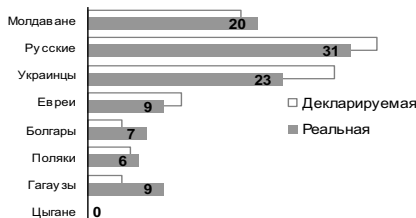
Козэффициент ранговой корреляции Спирмена равен 0,85.

Русские

Этническая группа	Реальная		Декларируемая	
	сумма выборов	ранг	суммв выборов	Rangul
Молдаване	20	3	18	3
Русские	31	1	34	1
Украинцы	23	2	29	2
Евреи	9	4,5	11	4
Болгары	7	6	4	6,5
Поляки	6	7	5	5
Гагаузы	9	4,5	4	6,5
Цыгане	0	8	0	8

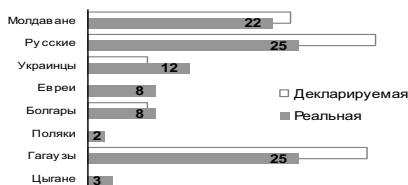
Козэффициент ранговой корреляции Спирмена равен 0,90.

Гагаузы

Этническая группа	Реальная		Декларируемая	
	сумма выборов	ранг	суммв выборов	Rangul
Молдаване	22	3	24	3
Русские	25	1,5	34	1
Украинцы	12	4	7	4,5
Евреи	8	5,5	0	7
Болгары	8	5,5	7	4,5
Поляки	2	8	0	7
Гагаузы	25	1,5	33	2
Цыгане	3	7	0	7

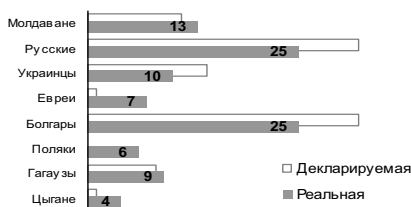
Козэффициент ранговой корреляции Спирмена равен 0,94.

Болгары

Этническая группа	Реальная		Декларируемая	
	сумма выборов	ранг	суммв выборов	Rangul
Молдаване	13	3	11	4
Русские	25	1,5	32	1,5
Украинцы	10	4	14	3
Евреи	7	6	1	6,5
Болгары	25	1,5	32	1,5
Поляки	6	7	0	8
Гагаузы	9	5	8	5
Цыгане	4	8	1	6,5

Козэффициент ранговой корреляции Спирмена равен 0,93.

У всех этнических групп наиболее высокий уровень в иерархии предпочтений отдан своей группе. Второе место занимают в иерархии предпочтений – русские, а третье – молдаване. Это находит своё объяснение в том,

что в большинстве своём этнические меньшинства русскоязычны, а так же в историческом прошлом данного региона, когда все этнические группы владели русским языком и были в той или иной степени биэтничны.

Анализ культурно-ценностных ориентаций выявил, как пересекаемость семантических зон у этнических меньшинств и титульного этноса, так и различия. Все этнические группы ориентированы на *внутригрупповую поддержку, открыты переменам, ориентированы на будущее, значима ценность – законопослушность. Вместе с тем, русские более ориентированы на индивидуальные ценности (в сравнении с другими этническими группами). Они менее ориентированы на поддержание традиций, склонны к больше самостоятельности, риску, соперничеству. Но вместе с тем, титульный этнос и гагаузы менее доверяют власти), более ориентированы на уступчивость и поддержание традиций.* Эмпирические данные позволяют сделать вывод, что в межэтнических отношениях титульного этноса и этнических меньшинств, есть большой потенциал, благодаря длительному мирному сосуществованию.

Следующим этапом нашего исследования было изучение культурной дистанции, которую мы понимаем как «субъективный образ, который является как отражением объективной реальности взаимодействующих этнических культур, так и отражением реальности межгрупповых отношений и внутригруппового состояния» (Лебедева Н.М., 1993, с.45.).

Все респонденты этнических групп (студенты) наиболее близки со своей этнической группой. Наибольшая культурная близость выявлена у этнических меньшинств с титульным этносом и русскими. *Интересно, что у украинцев одинакова близость, как со своим этносом, так и с русским, что подтверждает результаты полученные по этническим стереотипам, а именно – биэтничность как на групповом, так и на личностном уровне.*

Наибольшую близость (открытость) к другим этносам, что так же любопытно, проявили гагаузы. Это нашло подтверждение и в том, что при расчете культурной дистанции от *всех этнических групп до определённого этноса).* Наиболее близкими этническими группами для всех этнических групп являются русские и молдаване. Если проанализировать данные по культурной дистанции *от этногруппы до исследуемых этносов, то наибольшая культурная дистанция у украинцев, русских и молдаван, а наименьшая у гагаузов. То есть, хотя относительно гагаузов, у всех исследуемых групп с ними далёкая дистанция, но они наиболее открыты и оценивают другие этнические группы как более близкие.*

У взрослых так же можно выделить две группы – молдаван и русских, получившие наибольшее количество этнических маркеров. С *титульным этносом этнических меньшинств больше роднит (по количеству выборов) – общее место жительства, религия. С русскими – общее историческое прошлое, язык, религия. У болгар и гагаузов (регионально живущих рядом) роднит - религия, общее место жительства.*

Как можно видеть, этнические маркеры – *общее место жительства и религия* - являются наиболее значимыми категориями роднящих группы. Эти эмпирические данные могут стать основой при разработке программ оптимизации межэтнических отношений, и необходимо к этим этническим маркерам активно апеллировать.

Важным компонентом в структуре этнической идентичности является *переживание* своей принадлежности к группе, которое выражается в различных чувствах.

В своём исследовании мы предложили нашим респондентам обозначить чувства, которые вызывает у него принадлежность к своей этнической группе (превосходство, гордость, спокойная уверенность, обида, стыд, вина, унижение).

Чувства к своей этнической группе.

Рисунок 3. Болгары (студенты)

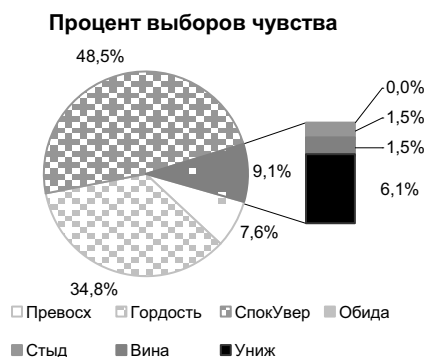

Рисунок 4. Гагаузы (студенты)

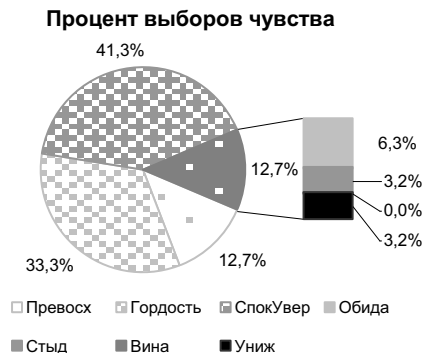

Рисунок 5. Молдаване (студенты)

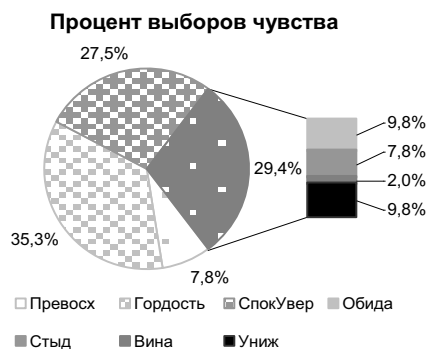

Рисунок 6. Русские (студенты)

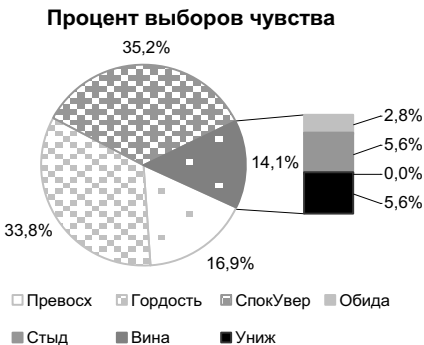

Рисунок 7. Украинцы (студенты)

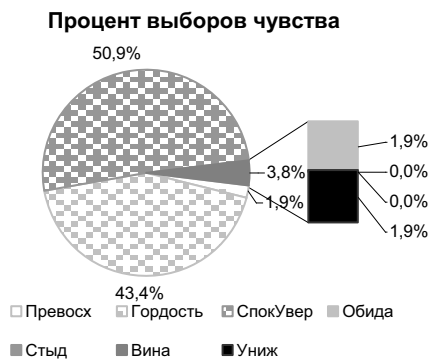

Рисунок 8. Болгары (взрослые)

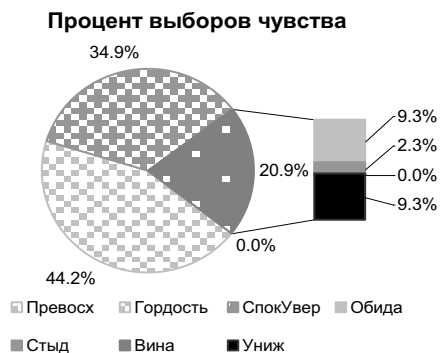

Рисунок 9. Гагаузы (взрослые)

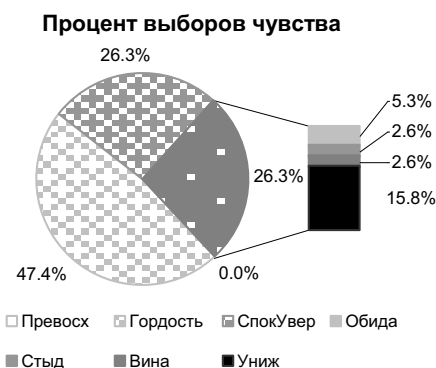

Рисунок 10. Молдаване (взрослые)

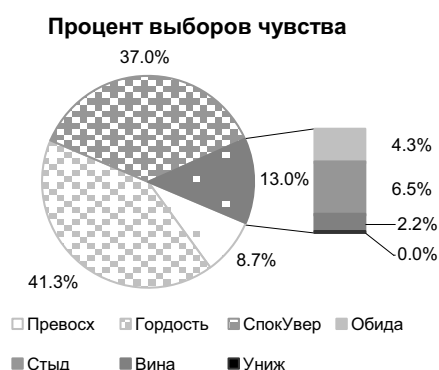

Рисунок 11. Русские (взрослые)

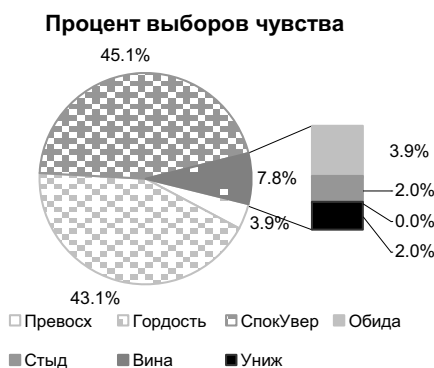
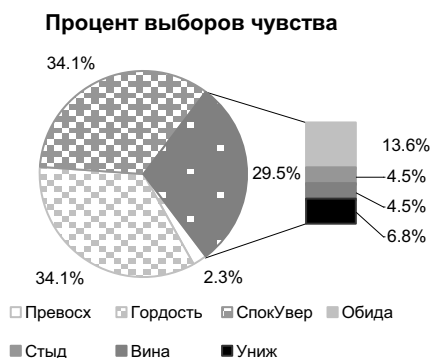

Рисунок 12. Украинцы (взрослые)

В целом, у всех этнических групп преобладают позитивные чувства - как «спокойная уверенность», «гордость». Но есть смысл обратить внимание и на амбивалентность переживаемых чувств относительно этнической принадлежности у групп – титульного этноса (студенты) у украинцев, болгар, гагаузов (взрослые). И это требует своего исследования, ведь идентичность – это не только знания, представления, но и *переживание* своего тождества с группой.

Итак, в результате нашего эмпирического исследования, можно выделить следующие психологические особенности становления, трансформации этнических идентификационных процессов:

- Если обозначить этническую матрицу Молдовы то можно отметить, что выделяются три компонента – это титульный этнос, гагаузы и русские, возле которых центрированы украинцы и болгары, идентичность, идентичность которых можно обозначить как биэтническую. Особенностью процесса конструирования этнической идентичности в Молдове является то, что наряду с высоким статусом титульного этноса, субъективно высоким статусом обладают русские. Здесь, безусловно, сказывается и историческое развитие края, и то, что этнические меньшинства, пока на данный момент, русскоязычные. У группы русских выявлена значимость этнической компоненты на личностном уровне, что возможно свидетельствует об определённой дезадаптации.

- Титульный находится в стадии возрождения и этот процесс требует отдельного эмпирического исследования. Гагаузы динамично развиваются, в связи с получением административной самостоятельности, когда на уровне страны, они – «меньшинство», а в Гагауз Ери – «большинство».
- Молдова обладает большим потенциалом конструирования позитивных межкультурных отношений. Основаниями для этого служат: *общие семантические зоны, выявленные в сфере культурно-ценностных ориентаций; близкая культурная дистанция с титульным этносом; высокое место в иерархии этнических предпочтений и историческая память длительного мирного совместного проживания.*

Мы отразили в данной статье часть нашего эмпирического исследования по проблеме становления и трансформации этнической идентичности юношеского, взрослого возраста.

Можно сделать выводы, что этнические процессы идут динамично, как в связи с кардинальными изменениями социальной структуры общества, так и с этническим самоопределением разных возрастных групп в ситуации социальной неопределённости, когда человеку надо самому конструировать, «достраивать» адекватную личностную и социальную идентичность.

Примечания:

1. Бороноев А.О., Павленко В.Н. Этническая психология. Санкт Петербург, 1994, с.139-142.
2. Губогло М.Н. К изучению идентичностей. Вопросы теории. //Этническая мобилизация и межэтническая интеграция. М., 1999, с.265-304.
3. Кауненко И.И., Гашпер Л. Психологические особенности этнической идентичности подростков и юношей Молдовы. - Кросс-культурная психология: актуальные проблемы. Под ред.Л.Г. Почебут, И.А.Шмельевой.-СПб.- Изд-во С.-Петербург. Ун-та, 2005, с.329-348.
4. Лебедева Н.М. Новая русская диаспора: социально-психологический анализ. - М., 1997.
5. Солдатова Г.У. Психология межэтнической напряжённости. М., Смысл, 1998.
6. Степанов В.П. Украинцы Республики Молдова: влияние государственного законодательства, госучреждений и ведомств, этнокультурной среды на сохранение и развитие идентичности. Очерки трансформационного периода (1989-2005). – Chişinău,. S.n.,2007.
7. Стефаненко Т.Г. Социальная психология этнической идентичности /Дисс...докт.психол.наук.-М.,1999.
8. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология: практикум: Учебное пособие для студентов вузов.- М., Аспект Пресс, 2006.
9. Caunenco I. Gasper L. The Formation of Ethnic Youth Identities and the Problem of Toleranc// Internationalization, Cultural Difference and Migration. Challenges and perspectives of Intercultural education. / Ed. Reinhard Golz. Transaction Publishers. New Brunswick (U.S.A.) and London (U.K.) LIT VERLAG Munster 2005. p.35-41.

EVOLUȚIA EȘICHERUL POLITIC MOLDOVENESC: ESENȚĂ ȘI CONTROVERSE (Partea I)

This article is about the political parties and elections in the Republic of Moldova. First of all it is necessary to get a good understanding of the concept „political party”. Civil society is a sphere where an individual is free to determine his interests, join associations. This sphere is based on a lawful democratic principles that determines relations between state and society. This research paper discusses and evaluates various factors and conditions of Moldavian democracy.

Cea mai reușită încercare de a sistematiza orientările politice este cea de a le dispune pe axa tradițională stînga-dreapta. Pornind de la așezarea mai curînd conjuncturală a conservatorilor francezi în Adunarea Națională Constituantă din 1789, stînga și dreapta au făcut cariera ca moduri de gîndire care și-au schimbat sensul de la o perioadă istorică la alta, dar și-au păstrat un sens în ciuda creșterii complexității vieții sociale, a pluralismului cultural și a revoluției informaționale.

Distincția dintre stînga și dreapta datează chiar dinainte de apariția capitalismului, dar sensul ei a evoluat de la o epocă la alta, de la cea mai generală – reformatori / conservatori – la cea modernă – capitaliști / anticapitaliști – și, în sfîrșit, la cea mai contemporană, unde elementele materiale și cele post-materiale se combină într-o distincție mai complexă. Elementul principal care diferențiază stînga și dreapta este egalitarismul, înțelegînd prin aceasta nu uniformizare, ci rezolvarea inechităților sociale, și acest element continuă să diferențieze în mod fundamental politicile partidelor contemporane.

O altă axă este cea formată din polii democrației și autoritarismului, axa care separă extremele politice. Fenomenul reunirii extremelor este negat, considerîndu-se unul oportunist și pasager. Distincția stînga-dreapta este profund semnificativă și în cazul extremei stîngi, și în al extremei drepte. Politicile etatiste ale drepte naziste germane, alianța socialismului cu naționalismul în fascismul italian, ușurința cu care comunismul și-a prelungit viața în haina unui naționalism comunist și apoi a unui populism colectivist operînd în condițiile unui capitalism primitiv și cu o retorică mult mai apropiată de extrema dreapta decît de stînga sunt tot atîtea elemente care pun la îndoială teza referitor la aceea că distincția stînga-dreapta continuă să fie suficientă astăzi pentru distingerea ideologiilor politice contemporane. Acest schimb continuu de substanță doctrinară a făcut pe mulți autori contemporani să vorbească despre o depășire a noțiunilor de stînga și dreapta de către realitatea contemporană, despre o inadecvare totală a lor la societatea mult mai complexă de după dispariția comunismului, despre insuficiența unei singure axe în clasificarea doctrinei politice a unui partid.

Reprezentarea partidelor politice pe continuumul axei stînga-dreapta, în funcție de încrucișarea celor două clivaje ideologice, este aceea de care s-a uzat inflaționist în ultimii ani: stînga (partidele comuniste, socialiste și social-democrate), centrul (partidele liberale) și dreapta (partidele democrat-creștine, partidele reformatoare și partidele agrariene). La ora actuală, pentru orice observator a devenit clar că dimensiunea socio-

economică a acestei reprezentări nu se mai susține [1]. De altfel, orice centru este divizat contra lui însuși, care rămâne separat în două jumătăți: „centru stînga” și „centru dreapta”.

Semnificativ este că la etapa inițială de constituire a pluripartidismului în Republica Moldova, extremele spectrului politic, dreapta și stînga, se realizează, iar centrul doar într-o măsură mai mică sau deloc. Principalii promotori ai extremelor au fost în perioada incipientă a constituirii pluripartidismului și sunt: dreapta – FPCD (PPCD), stînga – PCM (PCRM).

Multe partide nu și-au definit încă identitatea sub aspect conceptual, iar majoritatea lor nu dispune de programe socio-economice elaborate pe principii doctrinare. Metoda clasică de evaluare a naturii și orientărilor politice ale formațiunilor politice, prin încadrarea într-un spectru politic de la extrema stînga la cea de dreapta, este inoperantă actualmente în peisajul politic al Republicii Moldova, în pofida referințelor abuzive la o asemenea schemă. Coordonatele sau elementele care plasează partidele într-un segment sau altul al eșichierului politic rămîn în următoarele:

- utilitatea aderării republicii la structurile neeconomice (politice și militare) ale CSI;
- necesitatea și ritmul includerii în instituțiile internaționale;
- unitatea și indivizibilitatea statului;
- denumirea corectă a limbii de stat;
- numele corect al națiunii titulare din republică;
- structura teritorial-administrativă a statului;
- conținutul și ritmul reformelor economico-sociale.

Oricum, putem lesne constata că și astăzi puține dintre formațiunile politice din republică corespund exigențelor minime față de partidele politice moderne. Sistemul de partide din Republica Moldova se mai află încă în curs de cristalizare și maturizare, iar multe dintre ele, fiind încă prea fragile, reprezintă mai degrabă niște grupuri constituite pentru accederea la putere, și nu structuri de reprezentare a unor forțe sociale și a intereselor societății [2].

În opinia unor politologi din republica noastră, majoritatea statelor postcomuniste, inclusiv Republica Moldova, pot fi atribuite la sistemul pluralismului extrem [3]. Cea mai distinsă trăsătură de caracter a sistemului pluralist extrem constă în prezența unor puternice partide de opoziție permanentă (așa-numitele „partide antisistem”) orientate împotriva sistemului politic existent în societate. Sistemul pluralismului extrem se caracterizează și prin existența în spectrul politic al societății a unui partid centrist sau a unui bloc politic de partide centriste, apropiate unul față de altul după orientările lor. Partidele centriste, aflîndu-se între segmentul stîng și cel drept al eșichierului politic, promovează o tactică de echilibru, de compromis între cele două extreme.

Desigur, orientările politice și ideologice ale forțelor politice de stînga și ale celor de dreapta din eșichierul politic al unei societăți condiționează polarizarea acesteia. Însă sistemul pluralist extrem, bazîndu-se pe forțele politice de centru, poate găsi soluții pentru ambele extreme cu cele de centru. Putem, deci, conchide că acest sistem de partide este în esență democrat, dar poate deveni conflictual și instabil.

Pornind de la înțelegerea că „radicalismul” înseamnă ceva ce se egalează cu niște schimbări dinamice și o renovare în baza a „ceea ce e calitativ nou”, iar „conservatismul” înseamnă niște schimbări și o renovare în baza experienței și a tradițiilor acumulate în scopul de a asigura păstrarea în ansamblu a sistemului existent, trebuie de menționat că în interiorul grupului de partide, atît „de stînga”, cît și de „dreapta”, pot ființa radicali, conservatori și un centru propriu. De aceea e foarte problematic să aplici acestor formațiuni calificative de gen: aripa de dreapta sau de stînga, centru, orientare liberală, conservativă, moderată sau social-democrată.

Unul dintre punctele slabe ale multipartidismului moldovenesc sunt permanentele fracționări ale spectrului politic, apariția disidentelor politice, a interminabilelor disensiuni și regrupări, a instabilității alianțelor politice. În această instabilitate, forțele politice irelevante nu au valoare politică și se manifesta numai în cadrul campaniilor electorale. Aceste forțe politice irelevante (partide mici) nu pot fi calificate ca partide politice; lor li s-ar potrivi mai bine denumirea de partide electorale, deoarece nereprezentînd pe nimeni, ele se manifestă numai în perioada alegerilor, cînd apare nevoia alianțelor și blocurilor electorale. Totuși, cu toate plusurile și minusurile democrației și pluralismului de opinii, Republica Moldova se află încă pe calea democratizării, la o etapă deja mai avansată decît la începutul perioadei de tranziție.

Se știe că într-un stat democratic, avînd ca bază sistemul pluripartidist și pluralismul de idei, opoziția joacă un rol de catalizator în sistemul politic. E de menționat că în Republica Moldova pot fi depistate diferite orientări politice, concepte strategice lansate de formațiunile politice privind reformarea social-economică și politică a țării.

Analiza eșichierului politic moldovenesc ține de cele două aspecte, și anume etno-național și social-economic. Dar și aceste aspecte sunt caracteristice anumitor perioade de formare și stabilire a multipartidismului în Republica Moldova:

- la începutul anilor '90 – preocuparea etno-națională și național-statală;
- de la mijlocul anilor '90 divergențele și confruntările dintre formațiunile politice au la bază cu preponderență probleme social-economice.

În perioada de pînă la mijlocul anilor '90 pot fi depistate trei viziuni distincte în problema căilor de dezvoltare a Republicii Moldova [4]. Se consideră că aceste viziuni ale formațiunilor social-politice, practic, le-au și determinat activitatea și funcționalitatea de mai departe.

Adeptii primei viziuni se pronunțau întru consolidarea independenței republicii, pentru integritatea teritorială, pentru dezvoltarea de mai departe a democrației și implementării noilor idei democratice, pentru crearea statului de drept și a unei economii de piață social-orientate. Această viziune era caracteristică pentru Partidul Social Democrat din Moldova, Partidul Republican din Moldova, Partidul Progresului Social, Partidul Democrat Agrar din Moldova, Partidul Democrat al Muncii din Republica Moldova, Asociația Femeilor din Moldova, Liga Națională a Tineretului din Moldova, Partidul Renașterii Economiei a Moldovei etc. Însă această grupare de partide politice, susținînd durabilitatea statalității naționale, nu putea să se unească într-o forță politică reală, deoarece în interior se evidențiau unele partide care înclinau spre compromis cu formațiunile politice de altă orientare politică și ideologică.

A doua orientare a unor formațiuni politice asupra problemei vizate preconiza posibilitatea aderării Republicii Moldova la România. La rîndul său, această orientare era împărțită însă în două: părtașii unirii imediate (Frontul Popular Creștin-Democrat, Liga Democrat-Creștină a Femeilor din Moldova, Organizația Tineretului Creștin-Democrat, Partidul Național-Creștin din Moldova și alte organizații social-politice și obștești de orientare național-culturală și religioasă care la începutul anilor '90 au format Alianța Creștin-Democrată) și părtașii aripei moderate care pledau pentru unirea treptată cu România (Partidul Creștin-Democrat din Moldova, Partidul Ecologist „Alianța Verde” din Moldova, Partidul Național-Liberal din Moldova, Partidul Reformei, Congresul Intelectualității din Republica Moldova etc.).

A treia viziune a formațiunilor politice în ce privește aspectul etno-național și național-statal se reduce la contracararea latentă a independenței ei atît de către forțele politice care și astăzi mai cred și aspiră la restabilirea URSS (Partidul Comuniștilor din

Republica Moldova, Mișcarea pentru Egalitate în Drepturi „Unitate-Edinstvo”, partidele comuniste și Consiliul Unit al Colectivelor de Muncă din Transnistria, Mișcarea Populară „Gagauz-Halkı” etc.). Însă către alegerile parlamentare din 1998 nici o formațiune politică n-a pus sub semnul întrebării independența Republicii Moldova, în afară de Partidului Comuniștilor și Mișcarea „Unitate-Edinstvo”, care s-a pronunțat pentru restabilirea URSS.

Actualmente, în divizarea formațiunilor politice aspectul etno-național are o importanță mai mică, prioritate i se oferă celui social-economic. Populația republicii însă face totuși o diferențiere între partidele politice, ținând cont de aspectul etnic, adică deosebește partidele orientate spre România și partidele orientate spre Rusia.

Neînțelegerea forțelor politice de stînga și de dreapta este evidentă. Aici am putea interveni cu o exemplificare: după alegerile prezidențiale din 1996, Parlamentul Republicii Moldova a revenit cu unele amendamente la Legea „Cu privire la partide și alte organizații social-politice”. Principala modificare propusă a vizat majorarea de la 300 la 2750 a numărului cetățenilor fondatori necesar pentru înregistrarea partidului, care trebuie să reprezinte cel puțin o treime din raioanele republicii. Necesitatea unor asemenea modificări a fost motivată prin faptul că într-o republică de 4,4 mln. de cetățeni prezența a peste 40 de partide creează un adevărat haos politic și împiedică identificarea spectrului politic (în opinia deputatului N.Andronic, vicepreședinte al PRCM). Partidele mici sunt un impediment serios în desfășurarea unei activități politice normale, fiindcă ele sunt manipulate mereu din umbră, inducînd astfel în eroare alegătorii (în opinia deputatului V.Nedelciuc, vicepreședinte al PFD). Modificărilor în cauză li s-au opus reprezentanții forțelor de stînga (deputații Grădinari, Solonari, Șornikov, Trombițki, Senic). Atunci amendamentele n-au fost votate. Încă un exemplu de acest fel ar fi Legea „Autoadministrării locale”, la votarea căreia au apărut de asemenea divergențe și neînțelegeri între forțele politice de stînga și de dreapta.

De fapt, țara noastră se caracterizează printr-o dezvoltare inertă și chiar contradictorie a proceselor democratice, aceasta fiind condiționată de jocul forțelor politice din societate care se reflectă negativ asupra stării de spirit a populației, sporind astfel tensiunile politice și confruntările dintre ramurile puterii de stat. Ordonarea sistemului politic pînă la normal și eficiența funcțională este în dependență directă de modul în care va evolua structura socială a societății. Conform unor criterii conceptuale, între dreapta și stînga există o singura linie de demarcație. Am putea doar adăuga că în realitățile noastre drept hîrtie de turnesol mai servește și orientarea geopolitică – preponderent spre Est (stînga) sau spre Vest (dreapta). Ambele părți ale acestei linii de democrație încearcă să atragă de partea lor cît mai mulți simpatizanți prin diverse metode, ceea ce și determină succesul curselor electorale.

Așadar, campania de reînregistrare a partidelor și altor formațiuni social-politice, care s-a încheiat la 12 martie 1999, demonstrează că eșichierul politic al țării devine mai clar, mai vizibil. Din cele 25 de formațiuni care au depus cerere de reînregistrare în termen legal au fost reînregistrate 24. Această reînregistrare a fost binevenită, deoarece a avut loc înainte de alegerile locale din 23 mai 1999. Toate aceste partide și formațiuni social-politice au fost în drept de a participa la alegerile locale.

Actualmente, spectrul politic moldovenesc este în stadiul unor puternice disensiuni, neînțelegeri. Mai întîi, pentru că ponderea unor partide a scăzut substanțial, grație faptului că acestea, fiind prezente în Parlament, și-au permis jocuri politice contradictorii cu stipulările doctrinare vehiculate în cadrul scrutinului, fapt care, după cum se va vedea în timpul apropiat, va duce inevitabil la micșorarea numărului de susținători.

Un exemplu în acest sens este PPCD-ul lui Iurie Roșca și PCRМ-ul lui Vladimir Voronin. Alianța extremelor parlamentare a șocat nu numai opinia publică din Moldova, ci și cea din țările vecine. De erorile comise de comuniști și frontişti nu au profitat să se folosească omologii lor de pe ambele părți ale eșichierului politic. Ideea unirii cu România sau mai bine zis creării unei Uniuni interstatale, după modelul Rusia-Belarus, a fost preluată de către național-liberali. Profitând de faptul că PNL nu este un partid parlamentar și nu a participat la nici o guvernare din ultimii ani, conducerea acestei formațiuni va încerca să atragă de partea sa electoratul PPCD. Realizarea acestui pas va fi facilitată și de faptul că PFD al lui Valeriu Matei, spre care s-ar fi putut orienta dezamăgiții susținători ai formațiunii lui Iurie Roșca, se află și el într-o situație destul de dificilă în ceea ce privește organizarea internă. Cu atât mai mult cu cât o parte din pefediști au și trecut deja în tabăra PNL.

La moment, este greu de spus care formațiune politică va profita de voturile unei mari părți a susținătorilor comuniștilor. Perturbările în comportamentul partidelor de stînga duc la mari disensiuni între acestea. Există o viziune clară a neînțelegerii „stîngii” politice, explicîndu-se prin faptul că partidele de stînga practic se îndepărtează una de alta: Partidul Socialiștilor (V.Abramciuc și E.Smirnov), Partidul Socialist (V.Morev) și Partidul Democrat-Agrar (A.Popușoi). Liderii acestor formațiuni politice refuză tutela lui Voronin și încearcă să se promoveze de sine stătător.

În situația cînd există perturbări în comportamentul extremelor este salutar efortul depus de formațiunile parlamentare de centru-dreapta, care nu doresc tensionări de situație și pledează pentru un climat normal de lucru. Ordonarea sistemului politic pînă la normal și eficiență funcțională este în dependență directă de modul în care evoluează structura socială a societății.

Cît privește centrul politic, vom arăta că există diverse interpretări ale centrismului politic moldovenesc. Dar cum poate să dispară centrul, dacă mișcarea are totuși la bază idei centriste? Cum am mai menționat, partidele de centru promovează o politică de echilibru, de compromis între cele două extreme. Această interpretare de dispariție a centrului este greșită, deoarece la baza mișcării au rămas totuși ideile centriste, doctrina centristă. Aceasta nu înseamnă că dacă o formațiune de centru susține unele idei ale drepte, atunci ea automat se încadrează în dreapta politică. În asemenea cazuri ea este de centru-dreapta.

Centrul politic, la rîndul său, poate fi divizat în două: centru-dreapta și centru-stînga. Dacă ne-am referi la Mișcarea „Pentru o Moldovă Democratică și Prosperă”, atunci ea este de centru-dreapta. Această imagine a mișcării a fost clar definită încă după alegerile parlamentare din 1998. Atunci cînd era nevoie de o majoritate parlamentară, aceasta rămînea să decidă PMDP. Mișcarea urma să aleagă între coaliția majoritară de centru-dreapta sau de centru-stînga. Pînă la urmă, în urma mai multor consultări și dialoguri a fost formată coaliția majoritară de centru-dreapta (Alianța pentru Democrație și Reforme).

Referindu-ne la electoratul acestei formațiuni, e de menționat că el este mai puțin stabil. Cauza ar fi următoarea: de la început Mișcarea PMDP a fost o formațiune prezidențială, astăzi, în urma unor neînțelegeri cu actualul Președinte al țării, s-a transformat din mișcare pro-prezidențială într-o formațiune moderată de orientare centru-dreapta. Aceste schimbări sunt și factorii care destabilizează puțin activitatea Mișcării.

Orice partid politic în cadrul unei societăți poate fi caracterizat ca „partid puternic” sau „partid slab”, în dependență de numărul de voturi acumulate la alegeri și / sau de numărul de reprezentanți în organele legislative și executive. Acest indice servește drept

bază în aprecierea influenței politice a unui sau altui partid în cadrul unui sistem politic închis. Pe de altă parte, influența politică a unui partid depinde nu numai de numărul de voturi acumulate la alegeri și de numărul de reprezentanți în organul legislativ, dar și de poziția acestui partid în cadrul structurii „stînga-centru-dreapta”. Cu alte cuvinte, un partid care a acumulat 15% din voturi poate avea o mai puțină influență politică decît alt partid care a acumulat doar 4% din voturi, dar care mai bine s-a orientat în cadrul structurii „stînga-centru-dreapta” [5].

Ca și oricare alt curs politic, centrismul, indiferent de faptul ca optează pentru consensul social, are principiile sale, pe care partidele ce țin acest curs politic stăruie să le traducă în viață. Referitor la Moldova ele prevăd:

- înfruntarea radicalismului de extremă dreapta și extremă stînga;
- păstrarea și consolidarea independenței și integrității statului;
- adoptarea democrației ca valoare în sine și nu ca simplu mijloc de obținere a anumitor scopuri politice, prioritate drepturilor și libertății civile;
- egalitatea în drepturi și posibilități a tuturor cetățenilor statului, indiferent de apartenența național-etnică, de confesiune etc.;
- rezolvarea tuturor problemelor politice în cadrul constituțional și al legislației în vigoare, pe calea consensului și compromisului real, în scopul păstrării balanței intereselor în societate;
- o reformă economică fundamentală, umană, executată lent, succesiv și nu pe baza terapiei de soc;
- unitatea intereselor diferitor forțe sociale în numele păcii sociale [6].

Republica Moldova este calificată de politologii din Vest în cadrul sistemului de partide politice drept un sistem pluralist extrem. În general, regimul politic creat în Moldova este tratat ca un regim democratic. Spre exemplu, Gail W. Lapidus menționează că regimul politic stabilit în Moldova este un regim național-democrat. De aceeași părere este și cunoscutul politolog american J.E.Brown.

O tendință a sistemului de partide politice este prezența continuă pe arena politică a unor partide și organizații politice orientate contra existenței regimului politic actual, așa-numite partide și mișcări politice antisisteme. Putem evidenția două orientări politice principale de anti-sistemă: pro-unionistă și pro-rusă, respectiv, extrema dreaptă și extrema stîngă. Atît extrema dreapta, cît și extrema stînga sunt intransigente față de regimul politic existent și față de existența statului independent Republica Moldova, ca subiect al relațiilor internaționale. Ambele extreme au doar un singur scop în activitatea lor politică – schimbarea statutului politic al Republicii Moldova (cu orice preț, folosind orice metode). Deși au un scop comun, extrema stîngă este incompatibilă cu extrema dreaptă, deoarece scopurile lor finale sunt diferite după conținut.

Principala cauză a instabilității pluralismului politic în Moldova constă atît în lipsa tradițiilor și experienței democratice, cît și în divizarea etnică a partidelor și organizațiilor politice. Aceasta înseamnă că în programele de activitate ale partidelor și organizațiilor politice problema structurii național-statale joacă un rol principal. Problemele generale ale societății – privatizarea, trecerea la economia de piață – sunt plasate pe planul doi [7]. Atît partidele centriste, cît și cele de extremă caută coaliție cu partidele moderate centru-stînga și centru-dreapta [8].

Însă evenimentele politice din Republica Moldova de la sfîrșitul anilor '90 ai sec. XX nu întotdeauna se înscriu în logica acestor afirmații, forțele de extremă dreapta și cea de stînga încercînd să facă coaliție, ceea ce constituie iarăși o trăsătură a sistemului pluralismului extrem [9]. Unii cercetători consideră că situația dată e cauzată de existența

sistemului electoral proporțional, ce duce la fragmentarea forțelor politice, iresponsabilitatea unor partide politice. În același timp, situația este influențată și de nivelul relativ scăzut al conștiinței politice și culturii politice, de criza economică generalizată în mare măsură de trecerea de la un sistem economic la altul, fenomen ce afectează majoritatea populației.

Este incontestabil faptul că sistemul multipartidist din Republica Moldova a devenit o realitate, fiind un fenomen immanent unei societăți democratice. Partidele politice reflectă revendicările diverselor segmente ale societății, direcționându-le pe canale instituționalizate, pe baza pluralismului de opinii și toleranței ideologice. Existența partidelor politice, partidismul, ca fenomen politic, reprezintă un element esențial al unei vieți democratice. Între partidism și democrație există o relație directă, biunivocă, în sensul că democrația începe să se manifeste cu adevărat odată cu apariția și dezvoltarea partidelor ca instituții politice, acestea putând să desfășoare o activitate sistematică și să ia amploare numai într-un climat democratic autentic [10].

Cum am menționat mai sus, Republicii Moldova îi este caracteristic sistemul pluralismului extrem, care, la rândul său, este un sistem democratic neconsolidat. Sistemul pluralismului extrem poate fi studiat și analizat pe exemplul Germaniei (1918-1933), Franței (Republica a patra), Republicii Chile (până în 1973). Actualmente, exemplul clasic al sistemului pluralist extrem poate servi Italia. După 1989, la acest sistem de partide politice au aderat majoritatea statelor fostului bloc socialist, inclusiv și Moldova.

Instabilitatea sistemului de multe partide din Republica Moldova este clar vizibilă și în cadrul atitudinii electoratului față de mișcările și partidele politice. Conform unor investigații statistice, autoritatea politică a organizațiilor statale oficiale (a parlamentului, guvernului) este mai înaltă decât autoritatea politică a unui sau altui partid politic.

În cadrul unei societăți etnic neomogene, cum este la etapa actuală Republica Moldova, stabilitatea democratică necesită prezența pe arena politică a societății a 3-5 partide politice competitive (sistemul pluralismului moderat). Mai mult ca atât, pacea civică poate fi obținută doar prin intermediul dialogului politic și al existenței unor guverne de coaliție permanente (bazate pe reprezentarea partidelor politice) care ar fi în stare să ajungă la un numitor comun în problemele actuale ale societății tranzitive.

În Republica Moldova am urmărit apariția unui fenomen pe care îl inspectăm pentru niște vicii latente, dar pe care nu l-am putut ostraciza din lipsă de probe – mișcările obștești, precum ar fi Mișcarea „Republica” și „Mișcarea Salvării Naționale”, care și-au anunțat cu multă pompă intrarea în arena politică de la noi. Ceea ce știm cu siguranță este faptul că acestea au fost create pentru a urmări niște obiective politice evidente – sprijinirea unui anumit candidat la funcția de președinte al țării (fie el deținător al funcției sau un ipotetic candidat unic al dreptei politice).

Și totuși, de ce mișcare obștească și nu partid sau mișcare social-politică? Diferența juridică majoră dintre aceste două tipuri de asociații constă în necesitatea înregistrării membrilor și posibilitatea de a participa în alegeri prin înaintare de candidați pentru partide, fluiditatea *membership*-ului și imposibilitatea înaintării de candidați pentru mișcările obștești. Legislația în vigoare nu interzice într-un mod explicit activitatea cu caracter politic al mișcărilor obștești, dar un lucru este cert: legea nu prevede pentru aceste mișcări dreptul la formarea autorităților de stat. Un partid are ca intenție de bază să ajungă la cîrma statului. O mișcare obștească însă nu are dorințe ce ar viza-o în mod direct și tocmai de aceea ea este cel mai puțin credibilă [11].

Din păcate, partidele din Moldova încă nu s-au stabilizat în mod normal și este greu de determinat identitatea lor. Fac excepție doar câteva partide care au o ideologie clar conturată, au baze teoretice, doctrinare. Partidele doctrinare au o stabilitate mai mare, pentru că au opțiunile lor, iar membrii acestora nu sunt uniți în jurul unei personalități, ci al unui sistem de valori, al unor concepții. Și atunci, în orice ipostază și situație, chiar critică, ei se uită nu la șeful partidului, ci la principiile pe care le-au îmbrățișat. Or, la noi partidele sunt create pentru a aduce o persoană sau alta la putere.

Referindu-ne la factorul general teoretico-practic al supraviețuirii formațiunilor politice, vom menționa: atunci când reprezentanții intereselor individuale revendică o decizie, ei oferă factorilor decizionali în schimb resursele pe care le controlează (fonduri, servicii, voturi etc.). Acest schimb este realizat între doi actori politici și are efecte de scurtă durată. Pentru a realiza tranzacții politice durabile, care ar implica un număr mare de actori, este necesară o clasă de mediatori identificați.

Partidul, cu structura sa durabilă și caracterul lui public, este un garant al medierii politice, un fel de instituție de încredere politică testată în campaniile electorale. Dacă considerăm că formarea și menținerea încrederii politice sunt funcțiile fundamentale ale partidelor într-un regim reprezentativ, putem conchide că partidele politice prosperă atunci când alte surse de încredere (de ordin religios, etnic, asociațional, local) lipsesc sau sunt inactive din punct de vedere politic, iar cetățenii au nevoie de structuri stabile care i-ar ajuta nu numai să utilizeze mecanismele politice, ci și să însușească noi identități sociale. Partidele dispar atunci când nu mai răspund acestor cerințe. Situația politică din Republica Moldova a cunoscut mutații spectaculoase. Demisia Guvernului Sturza și formarea unei noi majorități parlamentare constituite de două forțe politice ireconciliabile din punct de vedere doctrinar - comuniștii și creștin-democrații, agită scena politică a țării noastre și întreaga societate civilă.

Așa cum am mai menționat, sistemul politic moldovenesc e bazat pe centru. Forțele politice se apropie de un ipotetic centru, acolo unde converg mai multe puncte de vedere, în funcție de modul în care tratează problemele existente. În realitate, forțele politice sunt de stînga sau de dreapta, de extrema stîngă sau de extrema dreaptă, de stînga mai echilibrată sau de cea mai moderată. Centru este orientat spre reforme, spre un sistem democratic. Între forțele politice de centru și de dreapta există mai multe lucruri care le unesc, decît lucruri care le deosebesc.

Indiscutabil, unificarea dreptei este pentru Republica Moldova o chestiune vitală. Oricîte tumbe spectaculoase ar face politicienii pe salteaua eșichierului politic național, fără unificarea forțelor naționale și fără un consens între partidele de orientare națională, situația din Moldova nu poate reintra în normalitatea visată. La noi această extraordinar de responsabilă și dificilă sarcină politică – unificarea dreptei – se transformă într-un fel de concurs, într-un fel de „concurență neloială”, promovată de pe pozițiile monopolului asupra dreptului primului cuceritor.

Inițiativa liberală referitoare la unificarea dreptei este clară și binevenită, dar continuăm să credem că o inițiativă politică serioasă, pentru a fi scoasă de sub valul suspiciunilor de populism politic, trebuie îndelung elaborată, coordonată, calculîndu-se atît efectele ei imediate, cît și cele mai îndepărtate. În condițiile mediului nostru politic, lansarea unei inițiative politice trebuie să se facă cu o însuțită precauție. Nu credem că lucrurile sunt suficient de clare ca să nu merite o discuție largă cu participarea tuturor partidelor, dar și a societății civile.

Dacă am analiza eșichierul politic moldovenesc în aspect economic, vom observa că formațiunile politice de orientare dreapta și centru-dreapta se pronunță pentru atingerea unui asemenea nivel economic care ar asigura prosperitatea pe calea unei tranziții mai eficiente la economia de piață, unei abordării mai pragmatice a problemelor dezvoltării, prin consultarea largă a societății civile și deci prin crearea unui mediu favorabil manifestării inițiativei private și stimularea investițiilor străine.

Note:

1. Măgureanu V. Studii de sociologie politică. – București, 1997, p. 282.
2. Frunțașu P., Rusnac Gh. Republica Moldova pe calea democratizării (aspecte ale procesului de constituire a unui nou sistem politic). – Chișinău, 1999, p.45.
3. Rusnac V. Sistemul de partide în Republica Moldova: problemele clasificării // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Partea II. – Chișinău: USM, 2003, p. 20.
4. Raportul național asupra dezvoltării umane. – Chișinău, 1996, p. 15-16.
5. Rusnac V. Op. cit., p. 21.
6. Zăvțur A. Centrismul politic și exponenții lui în Republica Moldova. // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Partea IV. – Chișinău: USM, 1994, p. 163-164.
7. Rusnac V., Rusnac Gh. Sistemul de partide politice din Moldova; esența și trăsăturile. // Moldoscopie (Probleme de analiză politică). Partea III. – Chișinău: USM, 1994, p. 16.
8. Popescu T. Politologie. - Chișinău, 1996, p. 96.
9. Zăvțur A., Pîrțac G., Tomozei T. Politologie. - Chișinău, 2000, p. 151.
10. Vâlsan C. Politologie. - București: Ed-ra Economică, 1997, p. 93.
11. Ofensiva mișcărilor obștești. // Flux, 2000, 24 martie 2000, p. 5.

UNELE REFLECȚII REFERITOARE LA MODELELE DE IMPLEMENTARE A POLITICILOR PUBLICE

In this article are examined some aspects regarding the implementation process. In particular, the article is being focused upon two alternatives models of policy implementation process: the top-down and bottom-up models. From a comparative view there are analyzed variables witch explain policy success or failure as the involved actors, the interdependence between them and the relationship between the central and local levels of government. Also there are analyzed few attempts of combining these two models.

Într-un sistem democratic procesul de implementare a politicilor publice reprezintă testul unei bune guvernări. Aceasta presupune modul în care preferințele cetățenilor sînt *de facto* luate în considerație și realizate în practică. Procesul de implementare se prezintă a fi și mai semnificativ prin faptul că implică testarea a două variabile cruciale pentru o democrație. În primul rînd, ne referim la credibilitatea și onestitatea politicianilor, care prin intermediul procesului de implementare trebuie să demonstreze electoratului dorința și intențiile de a transpune în practică declarațiile din perioada preelectorală și campaniile electorale. Iar această probă de *bona fide* poate fi oferită prin furnizarea bunurilor și serviciilor publice care reflectă solicitările și preferințele cetățenilor și, astfel, contribuind la materializarea interesului public. În al doilea rînd, ne referim la capacitatea și disponibilitatea instituțiilor și organizațiilor birocratice de a oferi ceea ce au promis politicienii. Această relație dintre reprezentanții aleși, care formulează și adoptă politici, și birocrăți, care au responsabilitatea de a implementa politicile, este una complexă și problematică.

Din perspectiva normativă, implementarea ar trebui să se desfășoare în conformitate cu un asemenea scenariu. În realitate, însă, deseori există o discrepanță enormă între ceea ce oferă instituțiile guvernamentale și ceea ce solicită cetățenii în materie de bunuri și servicii publice la diferite niveluri de guvernare. Două aspecte trebuie luate în calcul aici: esența bunurilor publice și modul în care sînt oferite. Drept consecință a unei asemenea situații, asistăm la un nivel scăzut de încredere în instituțiile statului și o atitudine sceptică în raport cu democrația reprezentativă. În plus, este necesar de remarcat că performanța guvernamentală este diferită în state cu instituții democratice similare. Așadar, apare o întrebare care rămîne fără un răspuns clar și univoc pînă în prezent: de ce unele guverne reușesc mai bine decît altele să conceapă și să implementeze politici care sînt mai apropiate de interesele și aspirațiile cetățenilor? Un complex de factori au fost invocați pentru a oferi explicații mai mult sau mai puțin cuprinzătoare despre succesul sau eșecul politicilor publice în diverse arii de politică. Preeminența variabilelor politice, economice, sociale sau culturale sau o combinație dintre acestea au oferit doar explicații parțiale asupra modului în care funcționează instituțiile guvernamentale și de ce sînt sau nu performante în raport cu cererea de bunuri publice.

Această tematică constituie o preocupare și mai importantă pentru statele în tranziție, implicit pentru Republica Moldova, în contextul unor condiții în care procesul de elaborare a politicilor publice nu mai constituie apanajul exclusiv al statului, ci presupune participarea actorilor din afara organizațiilor și instituțiilor sale. Paternul vechi, conform căruia exista o guvernare centralizată și un control al statului asupra

tuturor domeniilor de activitate, prin planificarea și producția bunurilor publice, concurează și este substituit parțial de către un patern nou, bazat pe valorile și principiile democrației politice și ale economiei de piață. Confruntarea dintre aceste două tendințe, specifică tranziției democratice, este rareori surprinsă, deoarece ele se manifestă în planuri sau dimensiuni diferite dar care afectează puternic procesul de implementare.

Prima tendință este relativ ușor depistată, fiind mai vizibilă și reflectând în plan formal și procedural tranziția prin faptul că oferă cetățenilor posibilitatea de a formula preferințe pentru pachete alternative de politici. Această oportunitate este oferită prin garantarea, cel puțin *de jure*, a unui set de drepturi și libertăți politice și economice. În această accepțiune, prin participarea la scrutinul electoral, cetățenii își exprimă acordul pentru un anumit pachet de politici și, respectiv, dezacordul pentru pachete alternative. În consecință, sistemul democratic contribuie decisiv la formarea mediului în care cetățenii pot să-și manifeste suportul pentru anumite politici, iar vizibilitatea și transparența proceselor politice prin care acesta este exprimat sînt evidente și, deci, mai ușor înțelese. Dar această tendință reflectă doar o parte a chestiunii puse în dezbatere.

A doua tendință se află într-o conexiune mult mai strînsă cu procesul de implementare, dar este mai puțin vizibilă și mai puțin transparentă, deși reprezintă o continuare a celei dintîi. Odată ce preferințele publicului (sau cel puțin ale majorității lui) au fost exprimate, actorii politici urmează să transpună în decizii și programe aceste preferințe electorale și să le implementeze. Însă anume aici apare o dificultate care este caracteristică sistemelor de tranziție, dar prezentă și în democrațiile mai dezvoltate. Această disfuncționalitate este generată de maniera în care își desfășoară activitățile actorii și instituțiile mandatate cu implementarea. În condițiile tranziției infrastructura instituțională suferă transformări substanțiale, atît în ceea ce privește activitățile de fond, cît și în ceea ce privește procedurile și regulile operaționale. Schimbarea instituțională vine, așadar, să confrunte cele două paternuri de activitate prin intermediul coalițiilor de susținere în favoarea unuia sau altuia. Adicional, organizațiile responsabile cu implementarea în diverse domenii de politică își structurează și își desfășoară activitățile nu doar în baza regulilor și procedurilor formale, derivate din statute și mandate. O sursă de conflict o pot constitui și procedurile neformale care, deși nu sînt cuprinse în statute și mandate, sînt împărțite de membrii organizației, fie pentru că le facilitează activitatea, fie că constituie o sursă de beneficii pentru ei, fie ambele. Toți acești factori afectează, evident, capacitatea instituțională în procesul de implementare a politicilor. Concomitent, implementarea este afectată și de opacitatea organizațiilor guvernamentale, preocupate, deseori, nu atît de servirea interesului public, ci mai degrabă de realizarea intereselor organizaționale sau ale unor grupuri de interese. Drept urmare, procesul de implementare este văzut ca unul foarte complex, fragmentat și impenetrabil la tentativele actorilor din exterior, fie sponsori sau beneficiari, de a-l monitoriza și evalua în scopul eficientizării sale. În afara factorilor menționați, există și alte variabile care afectează implementarea, cum ar fi disponibilitatea resurselor, caracteristicile grupurilor țintă, actualitatea și magnitudinea problemei, suportul publicului, intensitatea conflictelor apărute etc., dar care nu vor fi examinate aici.

În cele ce urmează vom întreprinde o tentativă de investigare a două abordări alternative asupra procesului de implementare a politicilor publice, avînd la bază viziuni contradictorii privind importanța și rolul atribuit actorilor abilitați cu implementarea. Fiecare dintre aceste abordări conferă relevanță diferită unor așa variabile cum sînt statutele, numărul actorilor implicați, relațiile de interdependență dintre actori, ierarhia, percepția și mediul.

În literatura de specialitate dedicată problemei implementării politicilor s-au cristalizat două curente care argumentează în favoarea acestor abordări concurente în raport cu implementarea. Ne vom referi succint la modelul „de sus în jos” și modelul „de jos în sus”, încercînd să identificăm punctele forte și slabe ale fiecăruia în particular. De asemenea, vom examina și unele tentative de a le combina în scopul integrării lor, oferind o înțelegere mai extinsă asupra implementării politicilor publice.

Modelul de sus în jos în procesul de implementare a politicilor

Promotorii modelului de implementare de sus în jos tratează implementarea ca o preocupare pentru modul și gradul în care acțiunile oficialilor, care implementează politica, și a grupurilor țintă coincid cu scopurile încorporate într-o decizie autoritativă [1]. D. Mazmanian și P. Sabatier definesc implementarea ca aplicarea unei decizii centrale de politică cuprinsă, de regulă, într-un statut, dar care, de asemenea, poate lua forma unor ordine executive importante sau a deciziilor judecătorești. Din această perspectivă, punctul de pornire este decizia autoritativă, ceea ce presupune că actorii localizați la centru sînt văzuți ca cei mai relevanți în producerea efectelor dorite.

În cel mai dezvoltat model de sus în jos al procesului de implementare, D. Mazmanian și P. Sabatier prezintă trei seturi generale de factori: posibilitatea de a putea modela și manipula situația de problemă, abilitatea statutului de a structura implementarea și variabilele nonstatutare care afectează implementarea și care determină probabilitatea implementării de succes a politicilor.

Modelul de sus în jos este axat pe dorința de a dezvolta recomandări generalizatoare de politici publice. Această dorință impune necesitatea căutării și identificării unor paternuri consistente și recunoscute de comportament în diverse domenii de politică. Credința că un asemenea patern există și dorința de a oferi recomandări generalizatoare a conferit modelului de sus în jos o imagine derivată dintr-o tendință puternic prescriptivă, conducînd astfel la limitarea și concentrarea variabilelor care pot fi manipulate de la nivel central. Recomandările comune și cele mai frecvente ale modelului de sus în jos constau în conceperea scopurilor de politică clare și consistente între ele [2], minimizarea numărului de actori [3], magnitudinea schimbării necesare să fie redusă [4], precum și plasarea responsabilității pentru implementarea politicii într-o agenție receptivă și compatibilă cu scopurile de politică [5].

Acestui model îi sînt aduse cîteva critici frecvente:

a) Modelul de sus în jos este axat pe analiza și interpretarea limbajului statutar. Acest model nu ia în considerație semnificația acțiunilor desfășurate mai devreme în procesul de elaborare a politicii. Unii autori remarcă că cele mai multe bariere în procesul de implementare sînt identificate la stadiile inițiale ale procesului de elaborare a politicilor și, pentru a înțelege implementarea, aceste procese trebuie studiate mai atent [6]. R. Nacamura și F. Smallwood argumentează că procesul de elaborare a politicilor oferă implementatorilor sugestii importante despre intensitatea cererii, despre magnitudinea, stabilitatea și gradul de consens printre cei expuși la schimbare [7]. O analiză care nu ia în calcul paternurile precedente ale politicii poate omite conexiunile vitale pentru o mai bună înțelegere a modului în care este aplicată. Concentrîndu-se asupra limbajului statutar, modelul de sus în jos este incapabil să ia în considerație obiective publice mai largi.

b) Susținătorii modelului de sus în jos sînt acuzați că interpretează procesul de implementare drept un proces pur administrativ, ignorînd aspectele politice ori încercînd să le elimine în totalitate. De exemplu, apelul pentru scopuri clare, explicite și consistente vine să contrazică mult din ceea ce se cunoaște despre modul în care este adoptată

legislația. Adoptarea legislației deseori conține un limbaj ambiguu și scopuri contradictorii pentru a menține împreună coaliția aflată la putere. Modelul de sus în jos se focalizează asupra clarității promulgării regulilor și monitorizării, scoțînd în evidență concepția weberiană a birocrăției independente, în elaborarea și adoptarea deciziilor în baza meritului și criteriilor tehnice, liberă de influența politică. Este totuși rareori posibil de a separa politica de administrație. Încercările de a izola subiectele cu conținut inerent politic de politică nu conduc în mod necesar la acțiuni apolitice. În schimb, ele pot duce direct la falimentul politicii [8].

c) Promotorii modelului de sus în jos sînt criticați pentru accentul exclusiv asupra celor care concep și elaborează statutele în calitate de actori-cheie. Două variante ale criticismului, din această perspectivă, vin să pună în lumină deficiențele concepțiilor acestora. Prima argumentează din perspectiva normativă că furnizorii de servicii locale posedă expertiza și cunoștințele despre problemele adevărate, de aceea ei se află în poziții mai bune pentru a propune politici bine direcționate către scopurile stabilite. Conform modelului de sus în jos, actorii locali sînt tratați ca obstacole sau impedimente pentru o implementare de succes, agenți a căror comportament evaziv trebuie să fie controlat. A doua variantă argumentează, dintr-o perspectivă pozitivă, că discreția birocrăției de la nivelele inferioare este inevitabilă și într-atît de mare încît este, pur și simplu, ireal de așteptat ca cei care elaborează politicile să fie capabili să controleze acțiunile acestor agenți [9].

Modelul de jos în sus în procesul de implementare a politicilor

Unii autori, cum ar fi P. Berman, demonstrează că o înțelegere mai realistă a implementării poate fi obținută prin abordarea politicii din perspectiva grupului țintă, a beneficiarilor și a furnizorilor de servicii. Implementarea politicilor are loc la două nivele. La nivelul macroimplementării actorii centrali elaborează un program guvernamental, la nivelul microimplementării organizațiile locale reacționează la acest plan, dezvoltînd programele lor proprii și implementîndu-le. Berman argumentează că cele mai multe probleme de implementare sînt generate de interacțiunile dintre politică cu mediul instituțional de la micronivel. Planificatorii centrali pot influența doar indirect factorii de la micronivel. De aceea există o varietate de căi a modului în care o politică națională este implementată la nivel local. Factorii contextuali ai mediului de implementare pot domina complet regulile create la vîrfurile piramidei de implementare, iar cei care elaborează politicile vor fi incapabili să controleze procesul. În aceste condiții, dacă celor care implementează politica la nivel local nu li se oferă libertatea să adapteze programele la condițiile locale, este probabil ca aceasta să falimenteze [10].

Modelul de jos în sus demonstrează ca scopurile, strategiile, activitățile și contactele actorilor implicați în procesul de microimplementare trebuie să fie înțelese în contextul analizei implementării în ansamblu.

Populația este afectată de implementare la micronivel. Influența politicii asupra acțiunilor birocrățiilor de la nivelul străzii trebuie să fie evaluată în contextul capacității de a prezice acest efect al său [11].

O abordare captivantă în cercetarea procesului de implementare îi aparține lui B. Hjern și colegilor săi. Strategia lui Hjern constă în studierea problemelor de politică, întrebînd actorii de la micronivel despre scopuri, activități, probleme și contacte. Această tehnică permite construcția unei rețele care identifică structura relevantă a procesului de implementare pentru o politică specifică la nivel local, regional și național și permite astfel să evalueze semnificația programelor guvernamentale în raport cu alte influențe, cum ar fi piețele [12]. Aceasta, de asemenea, oferă posibilitatea de a vedea coalițiile strategice la fel de bine ca și efectele neintenționate ale politicilor și natura dinamică a

procesului de implementare. De altfel, Hjern a constatat că inițiativele centrale sînt foarte slab adaptate la condițiile locale. Succesul programelor depinde în mare parte de aptitudinile indivizilor în structurile locale de implementare, care pot adapta politica la condiții locale. De aceea succesul lor depinde, într-un grad limitat, de activitățile autorităților centrale [13].

În timp ce modelul de sus în jos are o dorință puternică de a prezenta recomandări prescriptive, modelul de jos în sus a plasat mai multe accente pe descrierea și analiza factorilor care cauzează dificultăți în obținerea scopurilor declarate.

Natura puternic inductivă a acestei abordări nu oferă posibilitatea de a formula recomandări explicite de politică. Cea mai frecventă recomandare, din perspectiva acestei tradiții, este formularea unor strategii flexibile care ar permite adaptarea la dificultățile locale și la factorii contextuali [14]. Unii autori au sugerat că schimbarea politicii ar trebui să fie o consonanță cu valorile agențiilor care o implementează [15].

La adresa modelului de jos în sus, de asemenea, sînt aduse cîteva critici fundamentale. Prima critică este de natură normativă, iar a doua de natură metodologică. Critica, din perspectivă normativă, spune că într-un sistem democratic controlul politicii ar trebui exercitat de actorii a căror putere sau autoritate derivă din responsabilitatea lor față de alegători, responsabilitate delegată prin intermediul alegerilor. De fapt, autoritatea furnizorilor de servicii locale nu derivă din baza acestei autorități. Descentralizarea trebuie să se înfăptuiască în contextul controlului central, pe cînd birocrății de la nivelul inferior au o mare libertate în interacțiunea lor cu clienții.

Flexibilitatea și autonomia ar putea fi permise atunci cînd scopurile celor care formulează și implementează politica sînt identice, dar dacă ele diferă considerabil, flexibilitatea și autonomia pot conduce la politici care au drept rezultat o performanță slabă evaluată în raport cu scopurilor oficiale. Teoria organizațională clasică este bogată în exemple cu agenți care subordonează scopurile superiorilor, concentrîndu-se asupra propriilor obiective.

Critica din perspectivă metodologică adusă modelului de jos în sus se referă la diferențele de percepție în procesul de implementare. Variațiile în acțiuni pot fi explicate pe larg prin diferențele de la nivel local. În plus, toate acțiunile pot varia într-o anumită măsură între limite stabilite de politica centrală. În timp ce actorii centrali nu acționează în detaliu sau intervin în cazuri specificate, ei pot structura scopurile și strategiile acelor participanți care sînt activi la nivel local. Structura instituțională, resursele disponibile și accesul la arena de implementare pot fi determinate central și pot afecta substanțial rezultatele politicii.

Așadar, ambele obiecții aduse explicațiilor modelului de jos în sus asupra procesului de implementare pot fi luate în considerație reieșind din incapacitatea acestuia de a oferi niște criterii clare și consistente între ele în desfășurarea implementării. Complicațiile legate de confruntarea dintre aceste modele survin într-o bună parte și din modul în care sînt selectate și instrumentele de implementare, adică acel ansamblu de resurse, metode, mijloace și proceduri utilizate de actorii implicați în realizarea obiectivelor de politică. În acest context, disensiunea fundamentală rezidă în faptul că adepții modelului de sus în jos sînt predispuși să selecteze instrumente care limitează sfera de acțiune a actorilor de la nivel local, iar partizanii modelului de jos în sus au predilecție pentru instrumentele care extind aria de acțiune a actorilor locali și facilitează astfel capacitatea acestora de a adapta programele centrale la necesitățile și condițiile locale cu riscul de a derapa de la obiectivele declarate la nivel central.

În tentativa de a identifica unele principii și/sau criterii, care să elucideze procesul de selecție a instrumentelor în cadrul implementării, unii autori au încercat să ofere unele soluții. Acestea au menirea să combine aceste modele concurente și să furnizeze un fundament solid pentru a facilita și simplifica implementarea politicilor. Spre exemplu, M. Elmore argumentează că instrumentele de politică trebuie selectate în baza structurii motivaționale a grupului țintă. Planificarea prealabilă a politicii constă din precizarea obiectivelor de politică, elaborarea detaliată a schemelor mijloace – scopuri și specificarea explicită a criteriilor de evaluare a politicii la fiecare etapă.

La rîndul său, planificarea post constă în stabilirea exactă a gradului în care va fi schimbat comportamentul la nivelul inferior, descrierea setului de operații care va asigura schimbarea și repetarea procedurii pas cu pas urcînd în sus pînă se ajunge la nivelul central. Utilizînd planificarea post, designerii de politică pot găsi instrumente mai corespunzătoare decît cele alese inițial. Acest proces asigură luarea în considerație a interpretărilor, referitoare la problemele de politică și la soluțiile posibile, oferite de către microimplementatori și grupurile țintă. Această abordare sugerează că viziunile celor care sînt afectați de politică la micronivel, implementatori și grupuri țintă trebuie luate în considerație în cadrul planificării și implementării strategiilor [16]. Dar și modelul lui Elmore întîlnește obiecții în ce privește capacitățile sale predictive referitoare la utilizarea instrumentelor în situații specifice.

Un alt model este propus de P. Sabatier, indicînd că politicile trebuie analizate în cicluri de peste zece ani, pentru că oferă posibilitatea de a surprinde schimbările survenite și factorii care au influențat transformarea politicii. Autorul încearcă să combine cele două modele, remarcînd că politicile operează în cadrul unor parametri cel mai ușor identificabili cu ajutorul modelului de sus în jos. Acești parametri includ condițiile social-economice, instrumentele legale și structura de baza a guvernului, acestea fiind relativ stabile o perioadă îndelungată de timp. În interiorul acestor structuri se desfășoară acțiuni substanțiale care influențează conținutul politicilor. Pentru Sabatier, unitatea fundamentală de analiză a acestor acțiuni o constituie coalițiile de sprijin. Acestea sînt constituite din susținători ai politicii, aparținînd organizațiilor afît publice, cît și private care împărtășesc același set de credințe, valori și scopuri. Aceste grupuri încearcă să aibă viziuni proprii asupra problemelor și soluțiilor de politică și legitimează actorii acceptați și implicați în înfăptuirea ei [17]. Dar modelul coalițiilor de susținere nu se focalizează doar asupra fazei de implementare, ci și asupra întregului proces de înfăptuire a politicii și, din acest considerent, este dificil de aplicat strict asupra procesului de implementare, chiar dacă oferă sugestii valoroase asupra unor variabile relevante care trebuie luate în calcul.

Dintr-o altă perspectivă tratează procesul de implementare G. Goggin, care accentuează dimensiunea comunicațională a implementării. Acest model plasează implementatorii la intersecția mai multor canale de comunicare. Conform acestui model, pot fi analizate trei grupuri de factori care afectează implementarea:

- a) stimulentele și constrîngerile la nivel central;
- b) stimulentele și constrîngerile la nivel local;
- c) factorii specifici definiți ca rezultate decizionale și capacitatea statului [18].

Reieșind din cele spuse, putem conchide că procesul de implementare este afectat de semnale ce vin din ambele părți: de sus și de jos. De asemenea, conform acestei abordări, se accentuează faptul că este posibilă perceperea diferențiată a semnalelor, ceea ce poate produce distorsiuni, iar condițiile contextuale pot împieta modul în care sînt interpretate semnalele.

Unii autori, precum P. Berman, demonstrează că un plan de implementare ar trebui să fie dezvoltat, utilizînd modelului de sus în jos sau modelului de jos în sus în

dependență de setul de parametri care descriu contextul politicii. El argumentează că parametri situaționali sînt dimensiuni care nu pot fi influențate de designerul care implementează politica. Acești parametri includ magnitudinea schimbării și validitatea tehnologiei, conflictul dintre scopuri, mediul instituțional și stabilitatea mediului înconjurător. Berman sugerează că atunci cînd schimbarea este incrementală, tehnologia asigură mediul înconjurător stabil, conflictul dintre scopuri slab definit, iar mediul instituțional este strîns interconectat, planul de implementare ar trebui să urmeze principiile modelului de sus în jos. Dacă există deja o soluție, eforturile vor trebui concentrate pentru a se asigura că soluția este aplicată. Respectiv, modelul de sus în jos este cel mai corespunzător pentru implementare.

P. Berman mai sugerează că dacă schimbările de politică sînt majore și implică tehnologie nesigură cu conflicte puternice dintre scopuri și un mediu slab interconectat, ar trebui aplicat modelul de jos în sus în procesul de implementare. Argumentele lui Berman sînt convingătoare în privința selecției și aplicării unui sau altui model în procesul de implementare, dar condițiile descrise de el pentru fiecare dintre aceste modele pot fi prezente doar parțial și nu neapărat doar conform scenariilor expuse de el. Spre exemplu, conflictul dintre scopuri poate fi prezent și în cazul unei schimbări minore de politică dacă afectează statutul sau poziția grupului în ierarhia socială, sau dacă afectează accesul unor grupuri la resursele anterior disponibile. Respectiv, această situație influențează automat interacțiunea diverșilor actori în cadrul mediului instituțional chiar dacă acesta este strîns interconectat. Conflictul puternic dintre scopuri și valori mai afectează și procesul de negociere chiar și în cazul unei schimbări incrementale, deși intensitatea conflictului poate fi evident diluată de schimbarea ne semnificativă.

Aceste deficiențe sînt însă compensate prin argumentarea că alegerea unei strategii de sus în jos poate duce la rezistență, dezacord sau acord formal, consecințe neplăcute și indezirabile pentru o implementare de succes. Pe de altă parte, alegerea strategiei de jos în sus poate duce la cooptare și urmărirea scopurilor și intereselor individuale, care vin în contradicție cu obiectivele politicii, iar aceste consecințe sînt poate chiar mai indezirabile și supuse obiecțiilor, în special, dacă corelăm interesul privat cu interesul public.

Alți autori atrag atenția și asupra unor alte variabile care pot să afecteze procesul de implementare. S. Linder și G. Peters argumentează că în timp ce fezabilitatea constituie o variabilă importantă, alte criterii de natură politică, economică sau etică pot genera o dorință pentru o politică mai centralizată. De asemenea, o politică gestionată de la centru poate fi preferată drept cea mai eficientă modalitate pentru a se asigura că acțiunile sînt consistente cu obiectivele politicii [19].

În cadrul acestei treceri în revistă a problemei implementării politicilor am putut constata că diferiți autori încearcă să identifice diferite variabile care sînt considerate decisive pentru succesul sau eșecul implementării politicii, fapt care indică o dată în plus complexitatea și dificultatea procesului respectiv. Diverse probleme generează diferite perspective asupra implementării, accentuînd condițiile unice pentru fiecare situație de implementare.

Pentru un sistem în tranziție, cum este și Republica Moldova, sînt extrem de relevante concluziile referitoare la implementarea politicilor, la care au ajuns mai multe generații de cercetători în democrațiile avansate și care ar putea fi aplicate în „noile” democrații pentru a promova politici conforme cu interesele cetățenilor. Dar trebuie luate în considerație particularitățile locale ce au creat anumite paternuri de interacțiune dintre actorii implicați în procesul de înfăptuire a politicilor.

Note:

1. Van M.D., Van H.C., *The Policy Implementation Process: A Conceptual Framework // Administration and Society*, Vol. 6, Nr. 4, 1975, p. 445-488; Mazmanian D., Sabatier P., *Effective Policy Implementation*. Lexington, 1981; Mazmanian D., Sabatier P., *Implementation and Public Policy*, Glenview, 1983; Mazmanian D., Sabatier P., *Implementation and Public Policy*, Latham, 1989.
2. Van M.D., Van H.C., *Ibid.*, Mazmanian D., Sabatier P., *Ibid.*
3. Pressman J., Wildavsky A., *Implementation*, Berkeley, 1973.
4. Van M.D., Van H.C., *Ibid.*
5. Sabatier P., Top-Down and Bottom-Up, *Approaches to Implementation Research: A Critical Analysis and Suggested Synthesis // Journal of Public Policy*, Vol. 6, Nr. 1, 1986, p. 21-48.
6. Matland R., *Sinthesizinng the implementation literature: the ambiguity – conflict model of policy implementation // Journal of public administration research and theory: J-PART*, Vol. 5, Nr. 2, Apr., 1995, p. 145–174.
7. Nakamura R., Smallwood F., *The Politics of Policy Implementation*, New-York, 1980.
8. Berman P., *The Study of Macro- and Micro- Implementation // Public Policy*, Vol. 26, Nr. 2, 1978, p. 21–48.
9. Matland R., *Ibid.*, p. 148.
10. Palumbo D., Maynard-Mody S., Wright P., *Measuring Degree of Successful Implementation // Evaluation Review*, Vol. 8, Nr. 1, 1984, p. 45–74.
11. Weatherley R., Lipsky M., *Street-Level Bureaucrats and Institutional Innovation: Implementing Special Education Reform // Harvard Educational Review*, Nr. 47, 1977, p. 170–196; Maynard-Mody S., Musheno M., Palumbo D. *Street – wise social policy: resolving the dilemma of street – level influence and successful implementation // The western political quarterly*, Vol. 43, Nr. 4, Dec., 1990, p. 833–848.
12. Hjern B., *Implementation Research – The Link Gone Missing // Journal of Public Policy*, Vol. 2, Nr. 3, 1982, p. 301–308.
13. Hjern B., Porter D., *Implementation Structures: a New Unit of Administrative Analysis // Organization Studies*, Vol. 2, Nr. 3, 1981, p. 211–227.
14. Maynard-Mody S., Musheno M., Palumbo D., *Ibid.*
15. Berman P., *The Study of Macro- and Micro- Implementation // Public Policy*, Vol. 26, Nr. 2, 1978, p. 21–48.
16. Matland R., *Ibid.*, p. 151.
17. Sabatier P., *Toward better theories of the policy process // Political science and politics*, Vol. 24, Nr. 2, Jun., 1991, p. 147–156; Schlager E., Blomquist W., *A comparison of three emerging theories of the policy process // Political research quarterly*, Vol. 49, Nr. 3, Sept., 1996, p. 651–672.
18. Matland R., *Ibid.*, p. 152.
19. Linder S., Peters B. G., *A Design Perspective on Policy Implementation: The Fallacies of Misplaced Prescription // Policy Studies Review*, Vol. 6, Nr. 3, 1987, p. 459–475.

Victor Juc
doctor în filosofie, conferențiar cercetător

PROBLEME ALE EROZIUNII SUVERANITĂȚII STATULUI NAȚIONAL

Several processes and phenomena contribute to the national state sovereignty attrition, mainly the consolidation of non-state actors and globalization. Nevertheless, the national states remain important players in international relations. They adjust to the new circumstances and even give away benevolent part of their tasks. In the proximate future there is little chance that national states will disappear in favor of institutions

În articolele publicate în Revista de Filosofie și Drept (nr. 1-3 2005 și nr. 1-3 2006) am invocat „stat-centrismul” Relațiilor Internaționale, exemplificând prin ideile elaborate de H. Morgenthau, Y. Ferguson, R. Mansbach, ș.a., nemaivorbind despre etimologia termenului „internațional” echivalent cu „interstatal” propus de J. Bentham. Sintetizând opiniile de acest conținut, precum ale lui A. și H. Toffler că „în ultimele trei secole unitatea de bază a sistemului mondial a fost națiunea-statul” [1, p. 234] sau S. Krasner potrivit căreia „...statele suverane sunt componentele constitutive ale sistemului internațional. Suveranitatea reprezintă o ordine politică bazată pe control teritorial” [2, p. 65] etc., A. Miroiu subliniază că despre politica internațională se poate vorbi doar din momentul în care principalul, dacă nu unicul actor internațional devine statul suveran modern, format în majoritatea cazurilor pe un teritoriu locuit de un grup național [3, p. 15]. Tratatul westfalic reprezintă această ordine de idei acel moment care a consacrat în mod formal existența unui sistem internațional, trăsăturile definitorii ale căruia sunt:

1. statul este unicul actor internațional din punct de vedere legal, fiind eliminate alte structuri suprastatale și substatale (este de adăugat că astfel s-a pus capăt medievalismului în relațiile internaționale);
2. atributul primordial al statului este suveranitatea, aceasta reprezentând în același timp capacitatea și dreptul unicului actor internațional de a-și defini interesele, construi și promova politica internă și politica externă corespunzătoare obiectivelor percepute și conferi calitatea de factor unic de decizie în definirea căilor și mijloacelor proprii de acțiune în cadrul sistemului;
3. egalitatea între state este stabilită în baza suveranității lor egale: nici o suveranitate nu poate fi mai legitimă sau mai puțin legitimă (decât alta) atât timp cât este recunoscută ca atare, chiar dacă există diferențe provenite din alte puncte de vedere, iar balanța de putere se acceptă în calitate de instrument al relațiilor internaționale, prin care se urmărește stabilitatea și limitarea conflictelor [3, p. 19-20] etc.

Conform lui H. Morgenthau, concepția modernă a suveranității raportată la fenomenul statului teritorial a fost formulată în ultima parte a secolului al XVI-lea, iar după Războiul de Treizeci de Ani a presupus apariția unei puteri centralizate care își exercita autoritatea de a face și aplica legea asupra unui anumit teritoriu [4, p. 332]. P. de Senarclens consideră că noțiunea de suveranitate presupune că guvernele statelor moderne sunt investite cu autoritatea supremă, iar după revoluțiile din secolul al XVIII-lea această idee este asociată cu cea de națiune [5, p. 117], formarea statelor-națiune fiind expresie a mișcării seculare de unificare politică și teritorială. În opinia lui A. Giddens, consolidarea fiecărui stat în parte se înscrie în „procesul general de formare interstatală” la sfârșitul secolului al XVII-lea, Europa reprezentând o „societate de state” în evoluție,

în care au devenit supreme principiile suveranității și teritorialității. În acest sens, suveranitatea a instituit recunoașterea reciprocă a dreptului de a governa un teritoriu încadrat în anumite hotare, iar întrebarea dacă asemenea guvernare este eficientă, dacă un stat posedă autonomie suficientă pentru a-și valorifica obiectivele în relațiile cu alți actori, potrivit lui S. Krasner, întotdeauna reprezintă o altă problemă. Referindu-se la evoluția conceptului de suveranitate în istoria relațiilor internaționale, F. H. Hinsley subliniază că aceasta, adică „suveranitatea teoretică a unui stat este o condiție necesară a calității sale practice de membru al sistemului internațional” [6, p. 179], modelându-l și oferind posibilitatea de a include sau exclude (din sistem – n. n.) un actor sau altul datorită libertății lor de acțiune și dreptului de a-și asuma angajamentul fondate pe consimțământul liber, fără a fi supuse coerciției din partea altor puteri [3, p.20].

C. Beitz de asemenea consideră că statele erau concepute ca „ordini politice separate și distincte”, fără nici o autoritate comună care să le contureze sau să le îngreuească activitățile și care își urmăresc propriul interes, pe când D. Held nu neagă dreptul lor la acțiune autonomă și independentă, dar acreditează ideea că „aparitia statului-națiune modern și încorporarea tuturor civilizațiilor în sistemul interstatal creează totuși o lume organizată și divizată în domenii interne și externe – „lumea interioară” a politicii naționale limitată teritorial și „lumea exterioară” a afacerilor militare, diplomatice și de securitate” [7. p. 56, 62]. F. H. Hinsley susține că mai târziu, din primii ani ai secolului al XIX-lea, conceptul de suveranitate, cu implicațiile pe care le presupune când este aplicat situației internaționale, a devenit principiul de bază al „politicii externe și conduitei internaționale ale tuturor statelor de frunte din sistemul european”, ... iar în regiunile din afara Europei se judeca în mod similar și se acționa „în limitele categoriilor de statalitate și suveranitate atât cât permiteau condițiile diferite din fiecare zonă” [6, p. 174] , mai ales în condițiile că Europa, potrivit lui R. Falk, și-a făcut simțită prezența în întreaga lume.

În opinia noastră, consolidarea sistemului de statele naționale și extinderea principiului suveranității lor în spațiile noneuropene n-a fost un proces uniform, iar exemplele propuse de F. H. Hinsley (statul tribal Yoruba ș. a.) sunt în mare parte ne semnificative și suferă de naivitate, chiar dacă încearcă să le justifice printr-o paralelă corectă cu situația neadecvată de aplicare a acestei perspective în perioada postbelică în alte părți ale lumii. Cât despre secolul al XIX-lea, europenii au promovat pe larg politica expansionismului cultural-civilizațional în Asia și Africa, iar mai târziu, la începutul activității sale, Liga Națiunilor a instituționalizat sistemul mandatelor.

Este de remarcat de asemenea că marea majoritate a cercetărilor nu asociază apariția statului național cu un eveniment concret, ci indică numai unele perioade ale constituirii și dezvoltării acestui proces, linia cronologică de început fiind Războiul de 100 de ani. Totuși, J. Levy face excepție de la această tradiție, identificând debutul statului modern cu anul 1494, când regele Franței declanșează lupta pentru hegemonie europeană, dar face abstracție de valorile religioase ca factor de coalizare, iar ceva mai târziu un alt suveran francez a inițiat strategia „alianței cu infidelul”.

Prin urmare, modelul de relații internaționale instituționalizat în anul 1648 prin tratatele de la Munster și Osnabruck a legiferat constituirea și dezvoltarea ordinii mondiale formate din state teritoriale suverane în care nu există nici o autoritate supremă. Acest model, conform lui D. Held, se rezumă la următoarele: statele își soluționează litigiile singure și, dacă este necesar, prin forță; se angajează în relații diplomatice, însă cooperarea este minimă; caută să-și plaseze interesul național mai presus decât orice; acceptă logica principiului eficacității, adică forța creează dreptul în lumea internațională

și acapararea devine legitimă [7. p, 61]. A. Burian remarcă sintetizând ideile cu privire la geneza și evoluția sistemului westfalic, că formarea statelor naționale, iar în baza lor – a sistemului internațional, a durat o perioadă îndelungată de timp, acest sistem interstatal de relații internaționale a sancționat pentru prima dată în istorie principiul suveranității teritoriale în raporturile dintre state și a funcționat, cu anumite modificări, până în anul 1945, iar unele elemente mai importante au continuat să acționeze și în condițiile ordinii mondiale bipolare [8 p. 141, 151]. În acest sens, extinderea sistemului westfalic chiar și în Europa s-a caracterizat, conform aprecierilor lui R. Falk, prin „ierarhie și disparități”, modelul nu s-a articulat în totalitate decât la sfârșitul sec. al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea, precizează J. Crawford și S. Marks nu fără temei, când suveranitatea teritorială, egalitatea formală dintre state, nonintervenția în afacerile interne ale altor state recunoscute și acordul statului ca bază a obligațiunii juridice internaționale au devenit principiile esențiale ale societății internaționale. Este de precizat că acești cercetători, alături de mulți alți reprezentanți ai școlii engleze în domeniu, utilizează pe larg noțiunea „societate internațională”, dar care în majoritatea cazurilor sau chiar în toate nu este altceva decât o forțare logică, fiind mai degrabă îndreptățit termenul „sistem internațional”. D. Held încadrează modelul westfalic în limitele cronologice 1648-1945, A. Burian extinde acțiunea unor elemente importante în condițiile bipolarității, iar noi ținem să adăugăm că în împrejurările postbipolare mai multe componente și atribute încă nu și-au pierdut plenar actualitatea.

Așadar, statele naționale fondate pe principiul suveranității teritoriale alcătuiesc pilonii sistemului westfalic și, deci, relațiile internaționale nu sunt altele decât relații politice internaționale, chiar dacă într-o perioadă sau alta își desfășoară activitatea cu o intensitate mai mare ori mai mică diferiți agenți nestatali, fiind edificată o ordine politică impersonală.

Cu certitudine, complexitatea și dinamismul relațiilor internaționale au condus spre diversificarea și stratificarea lor, fapt care n-a putut să nu provoace noi aranjamente și, implicit, contestarea pozițiilor statului național în calitate de actor unic din cadrul sistemului internațional. Conform lui F. H. Hinsley, prima tentativă serioasă a guvernelor „de a-și restrânge propria lor independență suverană prin intermediul unor limitări juridice și mijloace instituționale” ține de „experimentul legat de Liga Națiunilor” [6, p. 166, 167]. De fapt, în istoria relațiilor internaționale s-a constatat că după conflagrațiile majore, războiul cu Napoleon, cel două războaie mondiale, statele instituționalizează structuri internaționale, urmărind preîntâmpinarea repetării lor. Însă contestarea deschisă a statului-națiune și a atributului său suprem începe în timpul celui de al Doilea Război Mondial, fiind consecință atât a insatisfacției față de insuccesele lui, cât și a eșuării proiectului numit „Liga Națiunilor”. Astfel, D. Mitrany a exprimat opinia că statele au tratat Liga Națiunilor ca pe un adversar care a atentat la suveranitatea lor și nu este oportună fondarea structurilor investite cu prerogative supranaționale, ci integrarea (staelor) într-o comunitate mai largă prin depășirea treptată a suveranității acestora. H. Laski este mai categoric, insistând că „ar fi un beneficiu de durată al științei politice dacă întregul concept de suveranitate ar fi abandonat” din cauza că „este de o corectitudine dubioasă”. După mai mult de un sfert de secol, J. Rosenau deosebește deja două lumi paralele și relativ independente una de alta, fapt ce a presupus că în politica „postnațională” „actorii în afara suveranității” au devenit realitate și trebuie luați în calcul. În aceeași ordine de idei se pronunță și R. Falk, care susține că forma de politică universală ce a predominat de la pacea din Westfalia este supusă unor schimbări drastice în direcția creșterii rolurilor actorilor neteritoriali, restabilindu-se astfel unele trăsături ale perioadei medievale.

H. Bull insistă că „situația este opusă” celei descrise de R. Falk: admitând că „actualmente statele suverane împart scena politică mondială cu alți actori”, el exprimă opinia că „în structura politică a lumii poate fi conceput un număr de schimbări fundamentale, dar care nu reprezintă înlocuirea, ci tranziția la un alt stadiu al acestui sistem” [9, p. 219, 239]. Este de precizat în acest sens că H. Bull, alături de R. Aron sau H. Morgenthau, nu sunt unicii apologeți ai statului național suveran ca principal actor internațional: ei nu neagă transformările globale ce se produc, dar, invocând diferite aspecte, rămân la părerea că acesta, potrivit ideii generalizatoare a lui C. Vlad, „în pofida unor evoluții recente își păstrează rolul de subiect primar” [10, p. 25]. Astfel, S. Krasner este convins că „statele pot fi considerate actori raționali unitari” [2, p. 68], iar K. Deutsch, de altfel ca și alți cercetători, indică asupra dimensiunii social-economice a activității statului, făcând în același timp conexiune între securitatea socială și identitatea personală a individului: „statul-națiune oferă majorității membrilor săi un sentiment mai puternic de securitate, apartenență... și chiar identitate personală decât altă alternativă de grup mare. Cu cât este mai acută nevoia oamenilor de o asemenea apartenență și identitate, ... cu atât crește potențialul statului-națiune de a le canaliza dezideratele și resentimentele” [2, p. 288]. În această ordine de idei este de subliniat că modelul de naționalism elaborat de K. Deutsch prevede ca statul să ghideze procesele mobilizării sociale, amplificând astfel necesitățile umane la care trebuie să răspundă, iar guvernele bazate pe sursele tradiționale de autoritate și legitimare se dovedesc a fi incapabile să promoveze o politică socială și deci, să asigure securitatea socială a oamenilor. Rezumând abordarea funcționalistă, P. Taylor, din contra, acreditează opinia că experiența cooperării internaționale pozitive poate diminua loialitatea individului față de statul-națiune [2, p. 311]. R. Gilpin consideră că guvernele nu sunt victime pasive ale transnaționalizării economiei mondiale, ci principalii ei arhitecți, iar reprezentanții perspectivei sceptice a globalizării G. Thompson și J. Allen urmăresc să dărâme „mitul corporației globale” prin constatarea că fluxurile de investiții străine sunt concentrate între statele avansate și cele mai multe corporații transnaționale rămân în primul rând creațiile lor sau ale regimurilor unde au luat ființă [7, p. 30]. R. Walker numește principiul suveranității „crucial” și exprimă convingerea că este cu mult mai greu de a fi „depășit” decât se crede, din cauza că poate contribui la rezolvarea unor antinomii moderne precum diferență-identitate, diversitate-unitate etc., acest principiu fiind „mai puțin o cerință legală și mai mult o practică politică excepțional de consistentă” [2, p. 344].

Evident, nici pe departe nu sunt lipsite de temei și relevanță concluziile lui P. Hirst și G. Thompson că în condițiile globalizării „guvernele naționale rămân puternice”, dar nu mai corespund realităților supozițiile optimiste de tipul celor exprimate de S. Krasner, care, potrivit lui D. Held, nu consideră că puterea guvernelor naționale sau suveranitatea statelor sunt subminate de internaționalizarea economică, ideile de acest conținut devenind ele însele un mit. K. Waltz numește reduționiste argumentele contestatarilor pozițiilor statului în calitate de actor principal în politica internațională, dar suntem de părere că mult mai plauzibilă ar fi pentru partizanii „stat-centrismului” abordarea integratoare descrisă de C. Vlad, care se reduce la următoarele: statul continuă să ocupe rolul central în viața internațională, dar care nu trebuie privit în sine, izolat de alte prezențe, ci din contra, această poziție se cere a fi integrată în contextul contemporan al scenei internaționale, fapt ce ar asigura evidențierea actorilor în conexiunile și interacțiunile lor de manifestare atât în parte, cât și în totalitate [10, p. 25, 26].

Contestatarii „stat-centrismului”, atât ai metadomeniului academic „Relațiile Internaționale”, cât și ai relațiilor internaționale contemporane se poziționează la polul opus, numărul lor fiind în permanentă creștere, fapt care reflectă dinamica transformărilor

ce au cuprins viața internațională, mai ales în ultimele decenii ale secolului XX - începutul secolului XXI. Realitățile noi nu puteau să nu se răsfrângă asupra gradului de explicare și înțelegere a relațiilor internaționale în plinătatea și diversitatea lor, solicitând alte metodologii decât cele fondate pe „stat-centrism”. În acest sens, distingem două grupe de cercetători și analiști care neagă sau cel puțin pun sub semnul întrebării statutul de actor principal al „pilonilor templului westfalic” (sintagmă utilizată de M. Zacher), accentuând că statele pierd o parte din suveranitate fie benevol, fie în pofida voinței lor:

1. înglobează diferiți critici ai stat-centrismului, în special din raționamente de caracter epistemologic (nu asigură conceperea adecvată a relațiilor Internaționale), ale ineficienței (statul n-a putut și nu poate soluționa problemele stringente ale omenirii) și ale diversificării actorilor (apar și se consolidează noi agenți ai relațiilor internaționale);
2. include apologeții și promotorii globalizării, care, la rândul lor, sunt împărțiți, pe bună dreptate, de D. Held și A. McGrew în hiperglobaliști (statele naționale devin o ficțiune nostalgică, un anacronism și se află pe cale de dispariție) și transformativiști (în condițiile eroziunii suveranității, statele tind să se adapteze la schimbările globale în desfășurarea, aplicând noi forme de reglementare).

Fără îndoială, consolidarea prezenței actorilor nestatali pe arena mondială și formarea unui nou „regim de suveranitate” n-au putut să nu angajeze discuții academice precum „marile dezbateri” dintre neorealism și neoliberalism, dar nu numai. K. Goldmann consideră că criticii „stat-centrismului” sunt preocupați nu atât de statul național ca atare, catalogat de Y. Ferguson și R. Mansbach drept „un concept excesiv de ambiguu, controversat și normativ” pentru a putea defini o disciplină academică, cât de anihilarea prezumției particulare estimată ca fiind dominantă în cadrul acestei discipline, care a fost rezumată, printre alții, de J. Vasquez: „statele-națiuni sau decidenții lor sunt actorii cei mai importanți în înțelegerea Relațiilor Internaționale”. În această ordine de idei subliniem că exigențele epistemologice actuale presupun ca toți actorii să fie cuprinși de obiectul de studiu al științei. Numai respectându-se o asemenea condiție, Relațiile Internaționale ar putea fi concepute mai bine în complexitatea lor.

H. Bull a supus analizei perspectivele care tratează sistemul de state ca fiind învechit și disfuncțional, în sensul că încetează să mai poată valorifica scopurile oamenilor, nu mai este în măsură să propună o cale viabilă pentru realizarea ordinii mondiale și trebuie să cedeze locul unei forme alternative de organizare politică universală. El susține că apologeții acestei perspective, cum ar fi C. Black sau R. Falk, sunt tentați să avanseze una sau câteva aserțiuni, invocând că sistemul bazat pe state nu poate să ofere, dacă a făcut-o vreodată, pace și securitate, să susțină scopuri mai ambițioase de justiție socială și economică între națiuni și în cadrul lor, să rezolve problemele globale ecologice, demografice etc. [9, p. 265-266].

Cu certitudine, în pofida numeroaselor tentative, statele n-au reușit să creeze sisteme durabile de securitate și pace, dar în același timp nu este mai puțin adevărat, după cum a remarcat G. Boutoul, că războiul întotdeauna a însoțit omenirea, iar eșecurile idealismului politic, concretizat prin Liga Națiunilor sau ale irenismului, introdus în Danemarca din perioada interbelică, sunt edificatori în acest sens. Statul de asemenea n-a putut să asigure un nivel decent de trai pentru toți oamenii și să soluționeze eficient alte probleme globale, ca dovadă servind una dintre partajările lumii în „miliardul de aur” și „ceilalți”. La fel, deloc nu este lipsită de temei ideea lui H. Bull că „nedreptatea socială și economică în societatea umană are cauze mai profunde decât existența sistemului de state și ar acționa în cadrul oricărei ordine politice universale alternative” [9, p. 273] și,

adăugăm, nu este întâmplător că unii cercetători, cum ar fi A. Hoogvelt, nu mai consideră actuală divizarea pe axa Nord-Sud.

Deja am subliniat că D. Mitrany, analizând modalitățile de angajare a cooperării internaționale eficiente, conchide că o organizație internațională de nivel global nu numai că nu este în măsură să tranșeze consecințele negative ale suveranităților naționale, dar și să garanteze relații de pace între state. În mod paradoxal, ideile funcționaliste ale lui D. Mitrany s-au aflat la baza formării structurilor social-economice și tehnocrate ale Organizației Națiunilor Unite, iar neofuncționalistul E. Haas, fiind conștient de dificultățile de separare a problemelor tehnice de cele politice, a remarcat pe bună dreptate necesitatea formării unor „instituții care posedă sau cer jurisdicție asupra statelor naționale extinse” [2, p. 293-294]. Una dintre condițiile indispensabile ale eficacității instituțiilor este ca ele să dispună de un anumit grad de autonomie față de guvernele naționale, iar „după inițierea acestui proces..., suveranitatea statelor se va diminua ... și adoptarea deciziilor va evolua către un nivel supranațional cu specific regional” [2, p. 294]. În anii '80-90 ai sec. XX ideile de acest conținut au fost aprofundate de către liberalii-instituționaliști, ei considerând că instituțiile, cu precădere organizațiile internaționale guvernamentale, care pot fi atât de caracter interstatal, cât și supranațional, sunt în stare să îndepărteze treptat statele către periferiile politicii internaționale și să remodeleze sistemul și structura relațiilor internaționale, mai ales prin crearea unei guvernări mondiale (în baza unei organizații internaționale universale).

Se impune de remarcat faptul că în istoria politică a umanității n-a fost atestat un guvern mondial, chiar dacă sunt vehiculate unele modele de guvernare republica Romana, republica Christiana sau mai recenta Pax Americana etc. Actualmente, probabilitatea unui guvern mondial de asemenea este cu șanse mici de realizare, unele dintre raționamente fiind că statele n-au anunțat necesitatea lui, organizația de nivel global și caracter universal nu beneficiază de autoritate, instaurarea prin ocuparea teritoriului este imposibilă, și datorită „distrugerii reciproce garantate” regionalismul coexistă cu globalizarea etc. În altă ordine de idei este de subliniat că, deși unii cercetători, precum R. Walker, exprimă convingerea că „nu poate fi vorba de un substituit atât timp cât este nevoie ca mai întâi să se descopere mijloace postmoderne pentru a depăși contradicțiile lumii moderne” și că ideea „subminării suveranității statului ca principiu constitutiv al relațiilor internaționale va fi în curând depășită”, totuși actorii nestatali au devenit o realitate incontestabilă, însuși statele fiind fondatoare ale organizațiilor internaționale guvernamentale. S. Sassen precizează că puține state au exercitat vreodată suveranitatea completă sau absolută în interiorul propriilor hotare teritoriale, incontestabil fiind că prin edificarea organizațiilor internaționale guvernamentale sau structurilor supranaționale statele conștient înstrăinează o parte din prerogativele lor supreme, urmărind valorificarea diferitor scopuri prin cooperare.

Apologetii perspectivei hiperglobaliste, și nu numai ei, practic pun sub semnul întrebării însăși necesitatea statului național în condițiile amplificării interdependenței economice și transnaționalizării, insistând că „pilonii templului westfaliv sunt șubrezi”, iar globalizarea, potrivit lui K. Ohmae, definește o nouă perioadă a istoriei umane, în care „tradiționalele state-națiune au devenit unități de afaceri nenaturale sau chiar imposibile într-o economie globală”. Ordinea de idei descrisă de K. Ohmae, având la bază analiza circulației neîngrădite a investițiilor, dezvoltării industriei ce devine tot mai globală, difuzării tehnologiilor informaționale și preferințelor consumatorilor individuali care doresc mărfuri mai bune și mai ieftine indiferent de locul fabricării, favorizează o logică economică, adică se produce „deznaționalizarea economiilor fără hotare” prin instituirea

rețelelor transnaționale astfel încât statele naționale devin un „mod tranzitoriu de organizare pentru gestiunea problemelor economice”. În același context se înscrie ideea lui S. Strange, dar care nu face parte din cadrul globaliștilor, ci se prezintă ca „realist nou” în subdomeniul Economiei Politice Internaționale, M. Griffiths plasând-o în rândurile realiștilor: autoritatea în declin a statelor se difuzează către alte instituții și structuri de putere, ele nu mai concurează pentru teritorii, ci pentru segmente din piață în cadrul economiei mondiale.

Prin urmare, hiperglobaliștii, dar și reprezentanții altor perspective ale relațiilor internaționale exprimă convingerea că globalizarea economică inițiază noi forme de organizare social-politică, ele vor substitui în ultima instanță statele naționale tradiționale cu statutul lor de unități economice și politice principale. K. Ohmae indică asupra „statelor regionale”, acestea fiind zone economice firești care sunt poziționate „într-o lume fără hotare” [11, p. 12], iar R. Rosecrance anunță „statul virtual”, care nu este altceva decât un mediu în care exportul, capitalul și informația alcătuiesc principalii factori de producție și statele nu urmăresc să-și sporească potențialul productiv în baza teritoriului, ci concurând pe piața mondială și investind în servicii și oameni. În această ordine de idei, realitățile și tendințele lumii globalizate sunt exemple edificatorii ale ordinii mondiale noi, care prefigurează dispariția statului național, suveranitatea, conform lui I. Rammonet, fiind „măcinată din toate părțile” [12, p. 25]. A. și H. Toffler de asemenea exprimă opinia că „multe dintre actualele state se vor fragmenta sau transforma, iar unitățile rezultante ar putea să nu fie națiuni integrate, în sensul modern al cuvântului, ci o diversitate de alte entități” [1, p. 235].

Așadar, esența ideilor de acest conținut se rezumă la următoarele: epoca statelor naționale se apropie de sfârșit și după toate probabilitățile ordinea postnațională în formare nu va fi un sistem de unități omogene, ci se va baza pe relațiile dintre entitățile eterogene.

Schimbările provocate de globalizare de asemenea formează obiectul de cercetare al exegeților direcției transformativiste, aceste procese fiind considerate fără precedent și „responsabile” pentru edificarea modelelor noi, dar, în opinia noastră, nu în măsura enunțată de M. Albrow, cum că ar întruchipa „reconfigurarea fundamentală a cadrului acțiunii umane”. Ei anunță formarea unui nou „regim al suveranității”, care semnifică, potrivit lui D. Held, înlocuirea concepțiilor tradiționale despre stat ca formă de putere publică absolută, indivizibilă, exclusivă din punct de vedere teritorial [7, p.33], cu atât mai mult, că spre deosebire de doctrină, specifică nu fără temei A. Murphy, practica suveranității s-a adaptat fără efort la realitățile istorice în schimbare. J. Rosenau asociază globalizarea nu numai cu un nou „regim al suveranității”, ci și cu apariția formelor noi, neteritoriale de organizare și, deci, în condițiile în care autoritatea este partajată pe verticală de un număr în creștere și în diversificare de actori, ordinea mondială nu mai este stat-centristă sau guvernată preponderent de către state.

În această ordine de idei, dat fiind că globalizarea favorizează strategii de ajustare și un stat mai activ, puterea guvernelor naționale nu este în mod necesar diminuată, ci se reconstruiește. M. Rogalski de asemenea consideră că nu se produce „demolarea statului”, ci modificarea funcțiilor, în sensul că îi revine o pondere în creștere în adaptarea sistemului național de producție la exigențele concurenței internaționale [13, p. 15]. Sugestivă este în acest context ideea lui J. Ruggie, în a cărei opinie, globalizarea se asociază cu „desfacerea relației între puterea de stat, suveranitate și teritorialitate”.

Prin urmare, forța de transformare a globalizării s-a răsfrânt asupra capacității statului național de a controla și/sau reglementa fluxurile economice transnaționale

favorizând crearea lumii interconectate, dar cu grad ridicat de incertitudine. Însă acest proces contingent și contradictoriu nu se va solda cu dispariția statului, din cauză că este în măsură să se adapteze la circumstanțele noi. Statele naționale nu mai reprezintă formele principale de guvernare și autoritate „în contextul unor politici caracterizate de rețele transnaționale complexe”, eroziunea suveranității de tip tradițional fiind determinată de necoincidența spațiului economic național cu limitele teritoriale naționale.

Așadar, diversitatea supozițiilor reliefate denotă complexitatea procesului de determinare a locului și rolului statelor naționale în lumea globalizată, date fiind transformările ce se produc, esența și caracterul lor. Fără îndoială, a nega schimbările globale în desfășurare exprimând optimism stat-centrist nefondat, înseamnă a nu ține cont de realitățile noi și apologetii statului național tratat în calitate de actor principal încearcă să invoce sporirea activităților lui, cu precădere în administrarea politicilor economice. Un stat mai activ este oportun din cauza centralizării în reglementarea și promovarea strategiilor economice, cu atât mai mult că, potrivit lui P. Hirst și G. Thompson, fluxurile de comerț și investiții se intensifică în interiorul Nordului bogat, iar impactul economiei mondiale asupra entităților, adică statelor deschise influenței sale, consideră H. Milner și R. Keohane, pare a nu fi uniform. „Imobilizarea” guvernelor de către globalizare în desfășurarea politicilor economice este abordată dintr-o altă perspectivă de contestării statului național, care pun la dubiu însăși necesitatea existenței lui atât sub aspect instituțional, cât și concepțional. Pe de o parte, în condițiile organizării transnaționale a economiei globale statele naționale, conform lui R. Kiely, „au devenit un anacronism” [14, p. 97], iar instituția modernă a puterii suverane circumscrisă teritorial, susține M. Sandel, „apare oarecum anormală”. Pe de o parte, categoria „stat național” este considerată de A. Tișkov lipsită de sens din punct de vedere științific și inacceptabilă sub aspect politico-juridic, fiind exemplul de „înălțare a retoricii la nivelul unui concept universal, deoarece statul este stat și nu trebuie să fie marcat într-un fel sau altul” [15], iar M. Lauer mann exprimă convingerea că termenii „stat” și „națiune” se autoexclud permanent, fiind „un oximoron”. În această ordine de idei, „sfârșitul statului național” și „edificarea lumii fără hotare” sunt numite procese inevitabile: chiar dacă mai păstrează un anumit sens politic, el se devalorizează din unghiul de vedere al economiei, transformându-se, conform lui K. Ohmae, într-o „ficțiune nostalgică”.

Considerăm că supoziția ultimă, fundamentată pe raționamentele unei economii transnaționale, corespunde mai puțin realităților globale actuale și de perspectivă imediată, în sensul că nu se produce demolarea statului ca atare. J. Rosenau conchide că globalizarea încurajează un stat mai activ, care se adaptează la situația nouă și păstrează, în termenii lui P. de Senarclens, statutul de „actor privilegiat”. În genere, contestării statului național, fie că supraestimează impactul agenților transnaționali, fie că manifestă încredere sporită în activitatea structurilor internaționale de diferit nivel, subapreciind în același timp capacitatea guvernelor de a elabora strategii de cooperare și forma regimuri internaționale de reglementare. De asemenea se impune de precizat că ordinea mondială în formare nu mai este în exclusivitate stat-centristă, ci cuprinde, în termenii lui J. Rosenau, „un sistem mixt de actori”, în care autoritatea politică și sursele acțiunii politice sunt difuzate pe scară largă. Într-un viitor mai îndepărtat, presupune S. Sassen, nu este exclusă transformarea statului dintr-o organizație publică a națiunii într-o corporație de administrare a teritoriului, iar la moment această tendință își găsește manifestare în transparența relativă a hotarelor, a cărei consecință este migrația oamenilor. Actualmente însă, în condițiile dizolvării suveranității, statele rămân totuși un actor important, ele fiind, conform lui S. Krasner, o entitate autonomă care tinde să-și impună interesul național.

Bibliografie:

1. Toffler, Alvin și Heidi. Război și anti-război. Supraviețuirea în zorii secolului XXI. – Filipeștii de Târg, Ed. ANTET, 1995.
2. Griffiths, Martin. Relații internaționale: școli, curente, gânditori. – București, Ed. ZIUA, 2003.
3. Manual de relații internaționale/coord. Miroiu, Andrei. Ungureanu, Rad-Sebastian. – Iași, Ed. Polirom, 2007.
4. Morgenthau, Hans. Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace. – Iași, Ed. Polirom, 2007.
5. Senarclens de Pierre. La politique internationale. – Paris, Armand Colin Ed., 1992.
6. Hinsley, H. F. Suveranitate. – Chișinău, Ed. Știința, 1998.
7. Held, David. McGrew, Anthony. Goldblatt, David. Perraton Jonathan. Transformări globale. Politică, economie și cultură. – Iași, Ed. Polirom, 2004.
8. Burian, Alexandru. Geopolitica lumii contemporane. – Chișinău, F. E.-P. „Tipografia Centrală”, 2003.
9. Bull, Hedley. Societatea anarhică. Un studiu asupra ordinii în politica mondială. – Chișinău, Ed. Știința, 1998.
10. Vlad, Constantin. Relații internaționale politico-diplomatice contemporane. – București, Redacția Fundației România de Mâine, 2001.
11. Ohmae, K. The End of the Nation State: The Rise of Regional Economics . – London 1995.
12. Rammonet, Ignacio. Geopolitica haosului. – București, Ed. Doina, 1998.
13. Rogalski, M. Mondialisation: Presentation et remarques complementaires//Pensée, 1997, nr. 309.
14. Kiely, P. Globalisation, post-Fordism and the contemporary context of development//International Sociology, 1998, nr. 1.
15. Тишков, А. Забыть о нации (Постнационалистическое понимание национализма) // URL: <<http://old.ica.ras.ru/Russian/personnel/Tishkov/forget.html>> (accesat la 14 martie 2008).

Galina Rogovaia,
doctor în filosofie

PRINCIPIILE MORALE ALE SOCIETĂȚII ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

The article characterizes the main moral-ethical principles working at transitional society. The article states that in Moldova values of "soviet-socialist", liberal, religious- Christian and ethno-traditional ethical-moral codes work.

Republica Moldova ca și alte state democratice tinere formate în spațiul post-sovietic, trăiește o perioadă de transformări profunde în economie, politică, viața socială și spirituală, - perioada de tranziție de la regimul totalitar la unul democratic, de la dependența imperială la libertate și autodeterminare, de la economia dirijată la condițiile economiei de piață și proprietate privată, de la situația social-politică aflată în impas la alegerea căii de dezvoltare progresivă în baza ideii naționale și a experienței istorice a țărilor dezvoltate ale lumii. Această perioadă s-a întins în statele democrației tinere pe un termen destul de mare, agravând starea de incertitudine în toate sferele vieții sociale, or problema principală a proceselor de transformare constituie anume „categoria „incertitudinii” ca trăsătură structurală a transformării” [1, 48].

Societatea aflată în etapa de tranziție, perioadă cu condiții de viață specifice, este, de asemenea, și purtătorul unei morale deosebite, care se caracterizează prin incertitudine, deoarece în ea „au putere circulatorie” valorile trecutului, din care iese societatea, ale prezentului, cu care trăiește societatea, și ale viitorului, către care ea tinde.

Politologul moldovean contemporan N.Vizitei, caracterizând conștiința socială în Moldova actuală (în a cărei sferă intră și morala socială), a evidențiat următoarele „blocuri” „ideologice și privind concepția despre lume”:

- complexul sovietic-socialistic;
- totalitatea principiilor corespunzătoare ideii liberale;
- sistemul de valori și obiective caracteristice pentru tradiția religioasă ortodoxă;
- orientări sociale și principii legate de ideea fortificării și dezvoltării specificului etnocultural [2, 226].

„Compendiile” menționate, legate de concepția despre lume, generate de condițiile de trai obiective din perioada de tranziție, produc, la rîndul lor, principiile moralei împărtășite de societate. O asemenea „dezagregare” a conștiinței sociale, inclusiv a celei morale, necesită o studiere foarte profundă din partea științei politice, deoarece morala ca „însușire spiritual-practică a lumii” capătă o însemnătate deosebită în momente istorice, cînd societatea „se îndreaptă către un scop de o importanță comună mare” [3, 18, 168]. Un astfel de scop comun pentru Moldova reprezintă obținerea rezultatelor transformărilor grandioase care au loc la etapa actuală. Anume în acest moment știința tace sfios „ca o pisică care a furat pulpa de pui” [4, 74]. În prezent, despre morala societății contemporane se vorbește fie de rău, fie deloc, precum „în casa spînzuratului nu se vorbește despre sfoară”.

Totuși, în pofida respingerii prescripțiilor anterioare ale codului moral [5, 211], în pofida nihilismului juridic și surparea perspectivei sociale [6, 150-151], societatea noastră nu a căzut în dezmăț moral, anarhism statal, stare de demoralizare în masă. Putem să recunoaștem: principiile moral-etice ale societății se transformă, dar nu dispar. Să încercăm, urmînd observațiile corecte ale lui N. Vizitei, să urmărim care sunt sursele concepției despre lume care alimentează principiile moralei sociale în Moldova actuală.

Cea mai răspândită și mai intens declarată doctrină morală în societatea aflată în perioada de tranziție este cea religioasă (în cazul Moldovei – creștin ortodoxă). La începutul anilor '90 ai sec. XX căutarea principiilor morale ale societății avea loc sub forma entuziasmului democratic și a dorinței ferme de a se curăța de standardele moral-etice duble sau chiar triple ale regimului sovietic (de tipul „vorbim una, gândim alta, facem cu totul altceva”).

Acest romantism naiv, dar sincer al reînnoirii spirituale și sociale umfla pânzele tuturor forțelor politice care luptau pentru independența democratică a Moldovei. Atunci, ca o contrabalanță pentru morala „ateistă” a timpurilor sovietice, sunau chemările de revenire la sursele morale ale creștinismului și de împărtășire a lor în viața socială. Mitinguri de mii de oameni în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău, care aveau loc sub influența unei dispoziții religioase puternice, au rămas în memoria generației noastre. Aceasta era nu doar o manifestare în masă a libertății de confesiune, ci în același timp și exprimarea simpatiilor morale și ideologice. Societatea a ales, prin majoritatea sa activă din punct de vedere politic, valorile și virtuțile morale creștine și pentru viitorul său - atât politic, cât și extrapolitic [7, 110-111].

În viața extrapolitică (privată) a membrilor societății noastre, creștinismul a ocupat un loc important: a sporit atenția oamenilor față de învățătura creștină, inclusiv cea morală, a crescut numărul parohiilor bisericești, s-a activizat angajarea religioasă a tinerei generații, s-au făcut apeluri la doctrina religioasă ca alegere morală de personalitate.

Activizarea doctrinei religioase la începutul mișcării democratice în Moldova a generat speranțe în creștinizarea vieții politice. Oameni de religie ai diferitelor confesiuni erau incluși în procesul alegerilor, deveneau reprezentanți ai structurilor puterii. Politicienii declarau valorile morale creștine drept principii de viață în societatea nouă - toate acestea pe fundalul criticii aspre a trecutului ateu imoral [8, 7].

Nu se observă nimic nou din punct de vedere istoric în această manifestare. Istoria omenirii atestă faptul că schimbarea formațiunilor politico-economice este întărită aproape întotdeauna cu o critică morală severă a vechiului regim și a puterii anterioare din partea forțelor politice noi. Noul tinde întotdeauna să se evidențieze moral în faza istoriei și a contemporanilor [9, 35-36]. În acest fapt se manifestă nu doar sensul moral-etic, ci și unul pragmatic și logica revoluționară. Anume critica moral-etică a devenit baza primară a solidarității civile în rezistența anticomunistă și entuziasmul revoluționar al revoluțiilor „de catifea” de la sfârșitul anilor '80 - începutul anilor '90, întrucât unul dintre principiile principale ale vieții sociale este „să nu trăim în minciună” [4, 76].

Cum s-au întruchipat totuși intențiile nobile ale noului val democratic și prin ce s-au manifestat transformările social-politice în morala societății? Putem afirma cu încredere că în decursul anilor de independență a Moldovei principiile religioase (creștine) ale moralei și-au făcut simțită prezența, deși nu au devenit dominante în societatea noastră. Până în prezent se resimte ignoranța religioasă generală a maselor, inclusiv și în ceea ce privește pătrunderea în conținutul preceptelor morale creștine [10, 73]. Mai mult, anume doctrina religioasă modernă conține asigurări despre venirea „timpurilor de apoi”, timpurilor de decădere totală a moravurilor, din care cauză apare gândul despre faptul că societatea nu numai că nu s-a pătruns de preceptele morale creștine, dar și a reculat în direcția negativă [11, 32].

Prezența moral-etică creștină în societatea noastră poate fi apreciată deja din punctul de vedere al generării producției ideale - concepțiilor, idealurilor, sentimentelor, obiceiurilor, normelor morale etc. Or, neavînd în față un cod de concepții și idealuri morale, un cod de motivații și sancțiuni morale, un reglator instituțional al normelor

morale de comportament, cum ar putea omul să știe dacă corespunde idealului moral. „Eu am trăit cândva fără Lege; dar când a venit învățătura, păcatul a înviat” [Romani 9]. Cu alte cuvinte, cum să știe oamenii despre păcat, dacă nu cunosc Legea morală? Cunoașterea idealului moral este oferită oamenilor de către învățătura creștină, iar posibilitatea de a trăi sentimentul „dreptății recompensatoare” este oferită de biserică. Datorită creștinismului și Bisericii ortodoxe în viața noastră au revenit așa valori, ca responsabilitatea personală, jertfirea de sine - în calitate de ideal moral, caritatea, binefacerea - în calitate de norme de comportament.

Am putea evidenția, cu un anumit grad de convenționalitate, direcțiile principale ale participării tradiției creștine în formarea constituției morale a personalității și a principiilor morale ale societății. Aceste direcții sunt după cum urmează:

- familiarizarea cu normele morale;
- convingerea în valoarea lor;
- adoptarea practică a normelor morale ca instrucțiune reală, obiectiv și eficient în comportamentul personal.

În prezent există mai mulți adepți ai programului moral religios-creștin în societatea moldovenească, decât în timpurile presiunii ateiste. Ei sunt anume atîți cîți au putut conștientiza că:

- asimilarea moștenirii morale creștine nu este atît de simplă și necesită a pătrundere profundă în conținutul evanghelic;
- ascensiunea omului către apanajul creștin spiritual-moral suprem reprezintă o trudă imensă, iar urmarea lui - o faptă eroică care nu este pe puterile fiecărui;
- aderarea la principiile morale creștine trebuie să se efectueze în condițiile alegerii libere.

Să luăm asupra noastră misiunea de a „evidenția” din „totalitatea principiilor corespunzătoare ideii liberale” un program moral, pe care această idee l-ar putea propune societății actuale „cu viziuni și dispoziții morale generate spontan și stihinic” [12, 185]. Aceste norme morale, prin definiție, „nu corespund esenței colectiviste a „moralei socialiste”, ci sunt norme morale ale individualismului, inițiativei, libertății personale, succesului personal, adică normele societății „cu necesitatea crescîndă a consumului, a acumulării de capital, societății raționalismului și deferitelor griji ale „vieții acesteia” [13, 52-54]. Ele au venit să înlocuiască în multe privințe principiile morale ale socialismului, înlocuind colectivismul declarat de socialism, prioritatea binelui comun asupra celui personal, desconsiderarea bunăstării materiale, conformismul.

Din punctul de vedere al persoanelor care susțin alte platforme ideologice și de concepție despre lume, în particular cea creștin-ortodoxă și sovietic-socialistă, multe din „totalitatea principiilor corespunzătoare ideii liberale” nu sunt morale. Celor care împărtășesc prima platformă viziunile și normele de comportament le par vulgar-utilitariste, pragmatic-hedoniste. Cei care susțin cea de-a doua platformă apreciază asemenea viziuni drept egoiste și disprețuitoare a intereselor comune. Deseori poziția liberală vitală este declarată imorală, întrucît este departe de preceptul creștin al pioșeniei, înfrînării, credinței, carității, precum și de declarațiile comuniste cu privire la dezinteresul personal și colectivism.

În favoarea idealurilor morale ale „compendiumului” liberal și referitor la concepția despre lume vorbește faptul că, împreună cu ideile religioase, ele constituie idealuri către care tinde societatea care a înfăptuit revoluții democratice și au mers pe calea libertății și inițiativei.

Principiile liberale sunt caracterizate de către cercetătorii actuali drept mult mai organice naturii umane și, deci, mai progresiste. Punctul forte al moralei liberale îl reprezintă nivelul înalt de autodeterminare a personalității achiziționat împreună cu aceasta, sentimentul sporit al demnității personale, inclusiv exigențele morale înalte față de sine.

În condițiile transformărilor și a noii repartizări a proprietății morala capătă o semnificație nouă. În contextul transformărilor liberal-democratice ale sistemelor politice și economice în spațiul post-sovietic, după cum menționează colegii noștri ucraineni, singura ideologie a echilibrului social poate fi constituită din valorile morale ca întruchipare a ideilor despre egalitatea oamenilor în demnitate, libertatea naturală, dreptatea ca exprimare a ajutorului reciproc, jertfirii de sine și responsabilității pentru soarta apropriaților. „Între individ și lege trebuie să existe doar bariera morală, ca esență a legii însăși și a sensului vieții omenești”. În condițiile noi nu este așa de simplu deja să impui masele „să fie morale în condiții imorale”: are loc înțelegerea rațională a realității de către mase [14, 11].

Principiile morale ale liberalismului confirmă atitudinea nouă față de muncă - nu doar ca la un criteriu al nivelului de viață (în contextul concepției americane „bunăstare prin muncă”), ci și ca la un garant al independenței și demnității personale. Liberalizarea vieții sociale pune pe picior egal corelațiile dintre morală și politică, în planul armonizării lor în condițiile societății democratice și conexiunea lor pe principii pozitive. Toate acestea sunt punctele forte ale moralei „corespunzătoare ideii liberale”. Dar nu trebuie să uităm și de faptul că liberalizarea poartă în sine astfel de calități noi ale vieții societății, cum ar fi:

- prezența pieței în toate, inclusiv în sfera culturală;
- constituirea unui câmp informațional mondial unic;
- includerea în procesul tehnogenetic global.

Anume către aceste fenomene ale vieții societății liberale sunt orientate în prezent cele mai multe pretenții, ca fenomene care produc valori morale suspecte.

Preponderența pieței și a „mărfii” generează o „cultură de masă”, iar în masa critică a ei - „*kitch*”-ul - întruchiparea a prost gustului și a imoralității. „Degradarea culturii reprezintă o măsură de demoralizare a societății, a pierderilor spirituale și morale ale omului”, scria A.Schweitzer în perioada când piața abia începea să pătrundă în sfera culturii. De aceea filosoful chema oamenii să fie „vigilenți” în consumul produselor culturii de calitate inferioară și care conțin valori morale dubioase [15, 160].

Învinuirile de conținut moral dubios sunt adresate mijloacelor de informare în masă actuale și Internetului, care difuzează liber în toată lumea, fără îndoială pe lângă informațiile utile și pozitive, vulgaritatea, violența, pornografia, tolerând instinctele josnice și dezmățul moral. În prezent este greu de reevaluat importanța mijloacelor de informare în masă în formarea conștiinței sociale, inclusiv a celei morale, care, la rândul lor, condiționează faptele oamenilor, reacțiile de comportament ale maselor. Mijloacele de informare în masă dispun de posibilități imense pentru a pregăti societatea pentru receptarea principiilor orientate spre respectarea demnității morale. Întrucât societatea modernă evident nu va renunța la serviciile mijloacelor de informare în masă și la Internet nici în viitorul apropiat, nici în cel mai îndepărtat, alegerea „grîului de neghină” în sfera moralității, în cadrul producției mijloacelor de informare în masă și Internetului va rămîne pentru mult timp o problemă ce ține de alegerea personală.

Faptul că progresul tehnic, mijloacele tehnice care îl înconjoară pe om influențează negativ asupra codului moral al omului contemporan, reprezintă nu doar o bănuială și o

alarmă a reprezentanților religiei și bisericii. Asupra acestui fenomen își opresc atenția și filosofi, și sociologi, și psihologi, și pedagogi [16, 337-344]. Cercetătorii ajung la concluzia că din cauza dependenței sale de progresul tehnic omul nu mai este conștient și responsabil din punct de vedere moral. „Imoralitatea internă a tehnologiei duce la aceea că omul modern acceptă, într-un final, criteriile tehnologice în calitate de criterii ale activității sale. În final, el reduce treptat sfera distincțiilor morale necesare pentru activitățile sale” [17, 338]. Trăind un proces tehnic furtunos, societatea trebuie, pentru a învinge conexiunea inversă a procesului și moralei în cauză, să orienteze influența sa asupra individului care acționează colectiv în direcția implementării conceptului larg de responsabilitate „de tutelă” și de prevenire. După cum a prevăzut academicianul D.Lihaciov, doar omul poate să soluționeze dilema moral-etică în secolul tehnogeneticii. „Omul va avea în față cea mai grea și mai complicată sarcină de a fi om... care să răspundă moral pentru tot ce se întâmplă în veacul mașinilor și roboților” [18, 106].

Se poate de presupus cîți purtători de idealuri morale ale liberalismului există în societatea moldovenească. Sunt exact atîția cîți au avut de „cîștigat” în urma transformărilor în viața economică și politică a țării, care s-au convins din propria experiență că relațiile economiei de piață într-o societate democratică sunt mai progresiste decît constrîngerea extraeconomică a regimului totalitar, că proprietatea privată este mai bună decît cea obștească, iar schimbările democratice sunt interesante, mai ales, dacă este să le evaluăm dintr-un fotoliu de deputat al parlamentului sau, în cel mai rău caz, de primar. Pentru outsiderii „repartizării corecte”, cei cărora noile implementări liberale nu le-au adus rezultate reușite, ci s-au manifestat prin creșterea șomajului, scăderea salariului real, deteriorarea sănătății, scăderea nivelului protecției sociale, valorile morale liberale sunt, mai degrabă, inadmisibile.

În afară de aceasta, societatea liberală, însoțită de procesul tehnogenetic, predominarea „culturii de masă”, activitatea mijloacelor de informare în masă nejustificate din punct de vedere moral și alte „farmece” ale transformărilor liberale, lasă multe suspiciuni privind „sfințenia” valorilor morale „corespunzătoare ideii liberale”.

La momentul actual, în spațiul spiritual al Moldovei, acționează și codul moral-etic de tip „sovietic-socialist”. Adepții acestui cod sunt, în primul rînd, persoanele în etate, care s-au născut și au fost educați într-un stat sovietic pe baza valorilor socialiste.

Foarte puțini mai țin minte că în fosta URSS exista pe timpuri „Codul moral al făuritorului comunismului”. Acest document a fost întocmit în anii '60 ai sec. XX, însă principiile care stau la baza lui sunt mult mai vechi. În acest „Cod” au fost adunate, în mod surprinzător, precepte de origine biblică din seria: „nu ucide”, „nu fura”, „nu comite adulter” etc., desigur, exprimate în formulare comunistă, precum și precepte de tip comunist, care conțineau regulile conviețuirii comuniste. De altfel, „Codul moral” era doar un document formal. El a fost întocmit în perioada cînd se formase deja o atitudine disprețuitoare față de prescrierile lui și stereotipurile de comportament anterioare își pierduseră funcțiile lor reglatoare, tradițiile, moravurile și normele prescrise de învățătura socialistă și-au pierdut valabilitatea. Atunci a și apărut necesitatea unui cod de precepte, la a cărui bază să se întrezărească o sursă de încredere. O asemenea sursă era Biblia, și anume preceptele învățaturii creștine care corespundeau moralei socialiste. Pozițiile principale ale acestei morale erau colectivismul, prioritatea obligațiilor obștești asupra celor personale, jertfirea în numele binelui comun, negarea proprietății private, a bunăstării materiale personale, conformism în opinii, internaționalism, identificarea personală cu comunitatea deosebită „poporul sovietic” etc.

Calitățile morale personale prescrise în societatea totalitară socialistă purtau, de asemenea, semnele supunerii interesului personal celor ale statului: a fi cinstit înseamnă „să nu furi proprietatea socialistă”; a fi virtuos înseamnă „să respecti disciplina socialistă și solidaritatea colectivă”; „să nu faci abuz de băuturi alcoolice, să nu încalci fidelitatea conjugală” înseamnă „să corespunzi caracterului moral al făuritorului comunismului”.

Totuși nu trebuie să minimizăm influența valorilor morale într-o societate totalitară. De-a lungul anilor puterii sovietice în masele populare s-au format principii clare ale moralei socialiste și oamenii urmau necondiționat „instinctul binelui comun”, invențiile ideologice, motivației morale extraeconomice de comportament. Datorită acestui fapt societatea sovietică se caracteriza prin stabilitate morală, în ea finalitatea individuală era supusă întregului, împiedicând dezvoltarea „individualismului” și stabilind granițe stricte a ceea ce individul putea obține în mod legitim în poziția socială dată. Fiecare își formula sensul vieții prin participarea la „marea” acțiune comună, conformînd-se cu limitarea ambițiilor individuale și „nivelarea” la distribuirea bunurilor.

Către finele anilor '80 - începutul anilor '90 ai sec. XX, masele au reacționat corespunzător la standardele duble sau chiar triple ale moralei unei societăți care rămînea în trecut. Asimilînd noua algebră a relațiilor dure de piață, mulți au început să uite de motivele morale extraeconomice de comportament, de faptul că „nu doar cu pîine trăiește omul”, selectînd unele imperative morale mult mai firești pentru personalitate: religioase, liberale, etnice. Dar cu toate acestea un strat anumit al populației a rămas fidel normelor morale ale socialismului. În Moldova aceștia s-au dovedit a fi mai puțini decît în celelalte republici unionale. Aceasta se datorează termenului mai scurt de prezență a puterii sovietice pe teritoriul ei.

Destrămarea sistemului sovietic a provocat „individualizarea” și „spălarea” granițelor morale obișnuite. Omul post-sovietic s-a pomenit închis în noile relații sociale, în care succesul financiar-material a devenit scopul principal general recunoscut, și care nu a lăsat loc pentru nici cel mai slab început spiritual. În afară de aceasta, ciocnindu-se de repartizarea inechitabilă a proprietății, pierderea statutului social, șomajul, corupția noilor puteri, încă o parte a populației s-au simțit nemulțumiți de prezent, nesiguri de viitorul iminent, nostalgici după condițiile controlului moral colectiv. La ora actuală, numărul persoanelor care au o atitudine negativă față de „noile” norme moral-etice sau care s-au dezamăgit în ele a crescut. Aceasta înseamnă că valorile complexului moral sovietic-socialist continuă să „existe” în Moldova actuală.

Cercetătorii contemporani acordă cea mai puțină atenție valorilor morale etnice specifice. Iar între timp, ei pătrund adînc în conștiința socială și reglementează în mod firesc comportamentul oamenilor. Experiența morală, care prezintă o moștenire valoroasă, transmisă din generație în generație, a fost acumulată de-a lungul veacurilor de către strămoșii noștri pe parcursul vieții în natură și societate, verificat și fortificat în tradițiile, obiceiurile populare, cultura și limba națională a poporului. Cultura morală etnică, asimilată în familie, în anturajul familial apropiat, în comunitatea etnică, în țară îi însoțește pe oameni toată viața, netrădîndu-i și orientîndu-i pe „calea cea dreaptă”. Înțelepciunea morală străveche a fiecărei etnii devine caracter național care o deosebește de celelalte etnii [19, 17].

Încă la începutul sec. XX, S.Cujbă menționa trăsăturile naționale specifice ale poporului român, care alcătuiesc morala populară a lui, care reglementează atitudinea sa față de evenimentele istorice și popoarele vecine. În anii '90 ai aceluiași secol, T. Hăgan s-a adresat iarăși principiilor populare ale moralității [4, 77] și aceasta este firesc. Sfîrșitul sec. XX este remarcat prin procesul de renaștere națională, autoidentificare etnică, sporire a

însemnătății valorilor naționale, inclusiv a celor moral-etice. Sub drapelul „revenirii la specific” au avut loc în mare parte revoluțiile „de catifea” ale anilor '90, inclusiv în Moldova.

Este dificil de obiectat împotriva faptului că orice cultură populară este profund morală în conținutul ei. Nici o tradiție nu conține prescrieri și norme de conviețuire care să contravină moralei, nici un obicei nu susține comportamentul care să aducă prejudicii oricui, nici un proverb nu declară violența, crima, obiceiurile proaste [20, 63-73]. Multe virtuți și principii morale sunt fundamentate în cultura populară din timpuri străvechi, chiar dinainte de creștinism. Acestea sunt atitudinea față de natură, muncă, oameni, patrie, adică reguli simple și necesare ale moralei familiale și sociale.

În perioada transformărilor profunde în viața socială, când concurează diferite programe etice, se manifestă nihilismul juridic, alegerea normelor de comportament, precum și alegerea însăși a strategiei morale nu este ușoară, de aceea apelul la cultura tradițională la nivel personal semnifică astăzi, întâi de toate, înmulțirea experiențelor și a cunoștințelor. După cum a subliniat pedagogul american Herbert Shlesberg, experiența mondială demonstrează: se poate împrumuta de la alte popoare tehnologia, dar nu se poate împrumuta de la alte popoare spiritul, forțele spirituale; ele iau naștere din principiile existenței poporului și sunt profund naționale [21, 73].

Tradițiile sunt definite drept element stabil din viața oricărui popor. Astăzi acest element asigură în mare parte populației țării noastre polietnice salvarea de la ruina morală. Totuși trebuie de ținut minte că tradiția morală (ca și oricare altă tradiție) este supusă, la fiecare etapă istorică, influenței și modificărilor. Are sens corectarea tendințelor care șterg influența sănătoasă a tradițiilor populare.

Ni se pare interesant și important să urmărim procesele sociale care s-au activat în ultimul timp și care exercită o influență simțită asupra formării moralei sociale. Este vorba de procesele care pot fi numite convențional urbanizarea satului și ruralizarea orașului. În urma acțiunii lor se produc modificări profunde în codurile morale ale sistemelor specifice, cum sunt orașul și satul [22, 228-230]. Aceste coduri, deși „nescrise”, reglementează în mod vizibil viața oamenilor. Viața la țară se caracterizează prin aspirația către cerințele patriarhale depășite ale moralei, perceperea tradițiilor, credinței. Pentru locuitorii de la țară cea mai concretă semnificație o au poruncile „nu-ți dori ceea ce nu este al tău”, „nu comite adulter”, „respectă-ți părinții”, „respectă pe Dumnezeu și biserică” etc. Comunitatea rurală cere de la fiecare sătean îndeplinirea cerințelor și prescrierilor morale. Încălcarea oricărei cerințe față de comportamentul moral de către oricare sătean este discutat pe larg și condamnat. Iar „purtarea bună” și „faptele bune” dimpotrivă sunt încurajate în fel și chip. Comportamentul moral în sat este evident. Atitudinea respectuoasă față de oameni, salutarea tuturor persoanelor cu care te întâlnești, ocupația permanentă cu munca, diferențierea dintre proprietatea „mea” și „a altuia”, respectarea modestiei și înțelepciunii ca virtuți - toate acestea atrag atenția la țară, sunt educate prin tradiție.

În orașe există o altă concepție a comportamentului moral ca ideal al moralității. Masele mari ale populației care locuiesc la oraș prezintă sancțiuni mai puțin aspre față de ei și de ceilalți din jur pentru încălcarea normelor morale. Traiul la oraș formează oamenilor o psihologie anumită de comportament și mod de viață, în care munca și alte aspecte ale activității se află în interacțiune. Pe lângă tendința de înstrăinare reciprocă se observă și tendința de integrare a oamenilor, conformismul. Ciocnirea, întrepătrunderea, interacțiunea și, deseori, distrugerea reciprocă a unor sisteme morale atât de diferite în procesul urbanizării satului și al ruralizării orașului scoate la marginea comunităților obișnuite un număr impunător de persoane marginalizate care au pierdut codul tradițional

al moralei și nu au conștientizat codul noului anturaj. Or, astăzi are loc procesul de „transfuzie” a trăsăturilor vieții de la oraș și a moralei corespunzătoare într-un mod de viață rural și invers. Exemplele se află la suprafața vieții noastre sociale. Noi ne întilnim cu ele atunci când ne ciocnim în transportul comun cu grosolăniile studenților tineri, care încă ieri salutau respectuos orice persoană întilnită în satul natal. Sau atunci când vedem cum se pierde în mod catastrofal la orașeni simțul „comunității”, care necesită o grijă comună - scara blocului, curtea, strada... Asemenea exemple sunt destul de multe. Este evident că trebuie să ne străduim să educăm la locuitorii țării noastre respectul față de codul tradițional de prescripții morale, care nu se va pierde nici în procesul urbanizării satului, nici în cel al ruralizării orașului.

Tendențele pierderilor morale se referă și la aspectele vieții tradiționale, ca limba, vorbirea. „Vorbele, spunea Hegel, reprezintă acțiunile oamenilor” (23, 4). Cuvântul - fapta constituie o verigă necesară a interacțiunii morale, o condiție importantă a activității practice coordonate reciproc.

Definind parametrii moralei sociale actuale, cercetătorii folosesc în calitate de indice, printre altele, limba vorbită. Specialiștii susțin că limba urmează îndeaproape conștiința de sine a societății, sesizând foarte subtil toate nuanțele modificării acesteia și reflectându-le imediat în viața cotidiană. „Dacă aceasta este adevărat, atunci trebuie să recunoaștem că moralitatea societății noastre este în cădere, și în cădere accelerată, deoarece în viața cotidiană un loc tot mai important îl ocupă așa-numitele cuvinte pipărate” [24, 5]. Reacționând la observațiile juste ale cercetătorilor, societatea contemporană trebuie să îndeplinească următoarea misiune: să declare război pentru puritatea limbii (materne, de stat etc.), ca indice al bunăstării morale a societății.

Noi am caracterizat diferite programe morale existente în Moldova, la etapa actuală. Aceste programe coexistă în condiții de concurență, uneori negându-se reciproc, dând dovadă de eclecticism, caracter neuniform, „descompunerea” conștiinței sociale. Este greu de presupus care din programele morale va ceda pozițiile sale, care se va institui în calitate de cod al normelor moral-etice general acceptat. Este important de știut conținutul lor, pentru a educa în baza lor generații noi de cetățeni stabili din punct de vedere moral, activi din punct de vedere social, cu o gândire democratică și responsabili pentru poporul și țara lor. În prezent aceste cunoștințe sunt concentrate în principal în pedagogie. Pedagogii moldoveni sunt îngrijorați de-a binelea de problemele educației morale a tinerei generații și sesizează clar tendințele sociale care contribuie la formarea moralei în societatea în tranziție și care distrug morala. În particular, pedagogia accentuează just importanța tradiției naționale, precum și a valorilor democratice în formarea moralei tinerei generații [25, 54-55]. Sunt corecte observațiile pedagogilor în privința manifestării vigilenței în calea pătrunderii „culturii de masă” și entuziasmul exagerat pentru tehnică, care îndepărtează de spiritualitate [26, 158]. Pedagogii moldoveni elaborează programe instructive, spiritual-educative la nivelul standardelor europene progresiste [27, 108-115] prevăzute pentru diferite categorii de vîrstă. Sarcina cercetătorilor care activează în alte domenii ale științei sociale, cum ar fi politologia, psihologia, sociologia, filosofia, constă în acordarea în activitatea lor a sprijinului teoretic pedagogiei naționale.

Note:

1. Банс В. Элементы неопределенности в переходный период. // Политические исследования, 1993, № 4, p. 47-55.

2. Визитей Н. Идеолого-мировоззренческая ситуация в Молдове: истоки, основные противоречия, возможные трансформации. // *Moldova, România, Ucraina - bună vecinătate și colaborare regională.* – Chișinău, 1998, p. 225-231.
3. Мораль: Сознание и поведение. – Москва: Наука, 1986.
4. Hăgan Tr. *Politica și democrația* – Cluj-Napoca, 1995.
5. Роговая Г. Христианские нравственные ценности в современной политике. // *Filosofia și perspectiva umană.* – Chișinău: Pontos, 2007, p. 211-213.
6. Costache Gh. Probleme ale edificării statului în condițiile formării relațiilor de piață (cu privire la dreptul de proprietate). // *Dezvoltarea umană și impactul proceselor de transformare a societății moldave.* – Chișinău, 2007, p. 150-154.
7. Роговая Г. Современные тенденции в религиозной сфере общественной жизни. // *Probleme sociale ale reformării societății: speranțe, realități, perspective.* – Chișinău, 1998, p. 126-128;
8. Фісун О. Пострадянські політичні режими. // *Агора*, 2005, вип. 1, p. 77-79.
9. *Православный вестник*, 1996, № 2.
10. Степаненко В. Ідіоми української трансформації. // *Агора*, 2005, вип. 1, p. 99-101.
11. Роговая Г.Н. Библийские нравственные заповеди: содержание, востребованность. // *Revista de filosofie, sociologie și drept*, 2000, nr. 2-3, p. 32-37.
12. Блекбері К. Виховання моральних цінностей. // *Наукові записки, т.1. Острозька академія*, 1999, p. 184-190.
13. Темченко В.І.Трансформації політичних систем у співвідношенні з правами людини, ідеологією та мораллю. //Трансформація політичних систем на пострадянському просторі (Матеріали міжнародної науково-теоретичної конференції, 8-9 лютого 2006 року). Спецвипуск «Нова парадигма». – Київ, 2006, p. 174-176.
14. Разин А.В. Единство морали и политики: исторический опыт и современность. // *Политические науки*, 2006, № 2, p. 11-17.
15. Швейцер А. *Культура и этика.* – Москва: Прогресс, 1973.
16. Роговая Г. Технический прогресс и нравственность: выбор человека будущего. // *Dezvoltarea umană și impactul proceselor de transformare a societății moldave.* – Chișinău, 2007, p. 337-334.
17. Агацци Э. *Моральное измерение науки и техники.* – Москва: Наука, 1998.
18. Лихачев Д. *Письма о добром и прекрасном.* – Москва: Просвещение, 1989.
19. Суйбă S. *Morala omului politic.* – București, 1900.
20. Нравственные наставления в традиционной культуре украинцев. // *Русин*, 2007, № 1, p. 63-73.
21. Slosserberg G. Education that comes before schooling symposium Curriculum reform Education. - Edinburg, 1993, p. 72-76.
22. Роговая Г.Н. Урбанизация села, рурализация города: проблемы формирования этико-морального кодекса. // *Comunitățile rurale și renașterea satului (Conferința națională, 28 februarie 2005. Teze și comunicării).* – Chișinău, 2005, p. 228-230.
23. Гегель Ф. *Соч. Т. VI11.* – Москва – Ленинград, 1935.
24. Порфирина Е. Остановите бумеранг судьбы. // *SunTV*, 2008, № 11, p. 5.
25. Nicolaescu M., Chirtoaga Z. Codul etic al asistentului social. // *Asistența socială în perioada de tranziție probleme și modalități de soluționare.* – Chișinău, 2000, p. 52-57.
26. Barnaciuc V. Valorile morale ale omului contemporan în cultura postmodernă. // *Educația morală - etică și spirituală în contemporanitate.* – Chișinău, 2004, p. 154-161.
27. Bujor N. Standarde privind cursul Educația moral – spirituală. // *Chautal Millon Densol. Ideile politice ale secolului XX.* – București: Polirom, 2002, p. 108-115.

Лилия Брага,
доктор философии

ПОЛИТИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА: КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ (Часть I)

In the present article it is examined some theoretical and methodological characteristics of the political culture issue. The author studies the main paths of political culture investigation as well as some perspectives used in analysis of political culture as a social phenomenon.

Политико-культурный подход к изучению явлений из мира политики занимает важное место в современной политической науке. Теория политической культуры представляет собой одну из наиболее плодотворных и надежных методологий научного анализа политических изменений, позволяющих понять фундаментальные истоки происходящих в политической жизни событий. В этой связи неслучайно проблемы, связанные с политической культурой общества, столь живо обсуждаются в настоящее время в нашей стране на самых различных уровнях. О политической культуре социальных субъектов много говорят в ходе политических дебатов, на научных форумах, в средствах массовой информации. Причем, какая бы оценка ни давалась отечественной политической культуре, сегодня уже мало кто сомневается в значимости данного фактора для устойчивости демократических преобразований происходящих в Молдове, а также в необходимости ее совершенствования в целях усиления консолидированности общества.

Широкая обсуждаемость указанной проблемы выявляет значительный разброс существующих мнений и оценок относительно предмета обсуждения носящих нередко противоречивый характер. В значительной мере данная ситуация обусловлена неоднозначностью трактовки самого феномена политической культуры. Это ведет к тому, что политологи, также как и политики, по существу, разговаривают на разных языках. Одни исследователи ассоциируют политическую культуру со зрелым политическим сознанием [17, 278], другие растворяют ее в общесоциальной культуре [4, 272], третьи усматривают в политической культуре исключительно совокупность конкретных поступков человека по отношению к политическим институтам [8, 13], четвертые, напротив, отождествляют политическую культуру с комплексом духовных явлений в мире политики [9, 129]. Что же касается реальной политической жизни, то здесь наиболее распространенными суждениями относительно состояния политической культуры современного молдавского общества являются обвинения звучащие в адрес политических оппонентов, уличающие их в отсутствии политической культуры как таковой. Не вносит ясности и определенности в данный вопрос и имеющая хождение в отечественной научной среде различная справочная литература - словари и энциклопедии, традиционно призванные служить эталонами научного знания. Так, „Dicționar de analiză politică” трактует политическую культуру как совокупность моделей поведения, социально усваиваемых и транслируемых, которые являются характеристикой правительства и политики определенного общества [5, 47]. В то же время „Mica enciclopedie de politologie” указывает, что политическая культура представляет собой понятие, заимствованное в антропологии и используемое, прежде всего, американскими политологами, которые трактуют его как комплекс представлений, ценностей и верований, характеризующих политическую систему [6, 112].

Подобное положение дел, когда предмет научного анализа понимается по-разному, существенно затрудняет исследование самого феномена политической культуры, что крайне важно не только для осмысления современных политических процессов, происходящих в нашей стране, но и для научного прогнозирования дальнейших изменений политической жизни, для поиска наиболее эффективных путей укрепления стабильности и консолидированности демократического общества. Поэтому в настоящее время вопрос о содержании понятия „политическая культура” является одним из актуальнейших вопросов политической науки. Лишь хорошо разобравшись в этом вопросе, можно рассчитывать на то, что исследования в области политической культуры смогут предоставить достоверную картину состояния дел в политической сфере, столь необходимую для разработки эффективной научно-обоснованной стратегии политического развития.

Термин „политическая культура” был введен в научный оборот видным мыслителем эпохи буржуазного просвещения Иоганном Готфридом Гердером, который впервые использовал его в своем труде „Идеи к философии истории человечества” (1784-1791). Однако, несмотря на то, что появление указанного понятия относится к сравнительно недавней истории общественной мысли - к XVIII веку, мыслители на протяжении всей политической истории - еще с античности - занимались разгадкой субъективного отношения человека к политике. Размышления о связи между сознанием и политическим поведением человека в немалой степени занимали Конфуция, Платона, Аристотеля, Посидония, Гая Юлия Цезаря, Николо Макиавелли, Шарля Луи Монтескье и других. Однако на данном этапе развития общественной мысли изучение особенностей субъективных ориентаций людей в мире политики еще не составляло предмета некоего самостоятельного исследования, но являлось лишь проявлением уже прочно сложившейся к этому времени традиции изучения культурной и этнографической среды, внутри которой формировались в различные эпохи определенные типы человеческого поведения [14, 371].

Появление термина „политическая культура” имело неоченимое значение для развития общественно-политической мысли, существенным образом способствуя систематизации исследований субъективного измерения политики. Примечательно, что Гердером данное понятие использовалось в большей мере в философско-историческом контексте. Однако в своем современном смысле оно было заимствовано из антропологии. Поэтому понятие „политическая культура” долгое время ассоциировалась с теми аспектами, которые в различных дисциплинах (политологии, психологии, культурологии, истории) обычно рассматриваются в связи с изучением политических идеологий, общественного мнения, психологии личности, национального характера и т. д.

Появление теории политической культуры, предложившей изучать мир политики сквозь призму этого понятия, относится к рубежу 60-х годов XX столетия. Отсюда и начинается свой отсчет история современного употребления термина „политическая культура”. Сформировавшаяся в русле западной научной традиции, данная теория впервые была предложена Габриелем Алмондом в 1956 году в статье „Сравнительные политические системы” (*Journal of Politics*, 1956, vol. 18, nr. 3, p. 391-409), где автор определил политическую культуру как „специфический образец ориентаций к политическому действию”. Причем, интересно отметить, что сам Алмонд вовсе не считал свою гипотезу о политической культуре теорией как таковой, но видел в данном понятии, прежде всего, лишь некий набор переменных, облегчающих работу исследователей по многим направлениям политологии, полагая,

что субъективные измерения политики могут служить объясняющими факторами. Важно подчеркнуть и то, что Алмонд считал способность самой политической культуры выступать в качестве объясняющей категории открытой для проверки.

Созданию теории политической культуры предшествовали определенные научно-теоретические предпосылки, которые в значительной мере предопределили потребность в разработке некоей обобщенной модели субъективных сторон политической реальности. В период, последовавшей после Второй мировой войны (50-е годы XX столетия), особое внимание исследователей привлекали проблемы, связанные с изучением различных форм психической организации социальных групп в колониях и европейских странах. Различные психологические факторы жизнедеятельности людей, оказывающие влияние на особенности и нормы взаимодействия власти (государства) и общества, такие как исторический опыт, коллективные предрассудки, стереотипы, традиции и прочие, обобщенно описывались исследователями в категориях национального характера, „национального духа”, „национальной психологии”, „фундаментальных ценностей народа” [См.: 15, 428]. Стремление объяснить природу происходящих в мире политических изменений и, прежде всего, осмыслить имеющий место в современном мире феномен предрасположенности определенных обществ к идеалам демократии и невосприимчивости к ним других, особенно к принципам толерантности, политической конкуренции, плюрализму, привело к тому, что в конечном итоге на роль универсального объяснительного принципа всех процессов политической жизни была выдвинута гипотеза политической культуры [См.: 10, 319]

Возникновение данной гипотезы было непосредственным образом связано с научными разработками в области проблем функционирования политической системы. Габриель Алмонд, изучая модели политической системы, не ограничился лишь исследованием ее формальной структуры. Анализируя политическую систему, Алмонд попытался выделить в ней два различных уровня - институциональный (традиционно определяющий институты и их функции, нормы, механизмы действия государства) и ориентационный (выражающий особые формы отношения людей к разнообразным политическим объектам). Ориентационный уровень анализа политической системы позволил Алмонду вычленить из всего многообразия проявлений политической жизни некий специфический класс политических явлений - политическую культуру, которая является связующим звеном между институциональным и реальным уровнями функционирования политической системы. В „Сравнительных политических системах” Алмонд, в частности, отмечал, что каждая политическая система покоится на своеобразной структуре ориентаций относительно политического действия и счел полезным назвать эту структуру „политической культурой”.

Первоначально модель, предложенная Алмондом, в основном опиралась на изучение американской политической практики. Однако в дальнейшем использование методологии компаративных исследований взаимодействий власти и индивида, а также анализ особенностей функционирования политических институтов различных стран способствовал быстрому становлению концепции политической культуры, в активной разработке которой в различное время принимали участие и многие другие политологи в самых различных странах мира, такие как С. Верба, Л. Пай, У. Розенбаум, Р. Инглхарт, Р. Роуз, Д. Каванах, Клаус фон Бейме, Морис Дюверже, Роже Жерар Шварценберг и др.

Таким образом, со временем, существенно дополнив первоначально разработанную модель политической культуры, политологи по существу

превратили учение о политической культуре в универсальный теоретический инструмент исследования существования человека в мире политики, сделав его неким символом обобщенной характеристики всего субъективного контекста политики [15, 429]. Однако при всей огромной значимости теоретических разработок в области политической культуры для углубления политических знаний, стремление к многоаспектному изучению данного цивилизационного феномена привело к тому, что содержание самого понятия „политическая культура” все более размывалось и становилось неуловимым.

Следует признать, что политическая культура как особый цивилизационный феномен в действительности обладает огромным множеством конкретных модификаций, на которые оказывают влияние самые различные аспекты общественной жизни - исторические, геополитические, этнонациональные, вероисповедные и другие. В то же время указанный феномен отличается немалым многообразием различных плоскостей и уровней проявления, обогащающим его реальные модификации массой количественных, социальных, возрастных и других характеристик. Это объясняет, почему одним из расхожих определений политической культуры в настоящее время стало образное выражение „цветущая и жужжащая неразбериха”, позаимствованное политологами из произведений американского философа Уильяма Джеймса. В этой связи современные политологи вполне обоснованно придерживаются мнения о том, что создание четкой и окончательной научной дефиниции политической культуры является делом не только трудоемким, но и маловероятным.

В политологии на сегодняшний день насчитывается не менее 50-ти различных определений термина „политическая культура”. Подобное многообразие существующих подходов объясняется предельной широтой контекста исследования политической культуры, которую можно рассматривать и как составную часть культуры, и как психологический феномен, и как элемент политической жизни, и как свойство социальной группы и т.п. Понятно, что в каждом отдельном случае на передний план внимания выдвигаются различные ее стороны и характеристики. Научная дискуссия вокруг проблемы содержания понятия „политическая культура” не завершена и по сей день. Однако актуальные потребности изучения политической жизни, ее основных характеристик и тенденций развития вынуждают к какому-либо определенному концептуальному выбору.

В настоящее время, как, впрочем, и на протяжении всего того времени, которым исчисляется история развития теории политической культуры, наиболее распространенным в научных кругах толкованием понятия „политическая культура” является подход, в свое время предложенный Алмондом. Данный подход развивался им в течение более 40 лет совместно с другими членами американского Комитета по сравнительной политике при Исследовательском совете по социальным наукам. Столкнувшись с множеством противоречивых толкований понятия „политическая культура” в антропологии, культурологии и политологии, Габриель Алмонд и Сидней Верба попытались в своей совместной работе „Гражданская культура” (1963) ограничить значение рассматриваемого понятия лишь психологическими ориентациями по отношению к социальным объектам. При этом были выделены специфические политические ориентации, которые характеризуют отношение индивидов к политической системе и ее отдельным элементам [См.: 1].

Необходимо отметить, что авторы указанной работы неоднократно подчеркивали преследуемую ими цель, которая заключалась не в изучении

политической культуры общества как целостного многоуровневого образования, а в изучении политической культуры обычного гражданина. Их исследование, как констатировали сами авторы, концентрировалось на восприятии и поведении не правительственных элит, а обычного гражданина. По их мнению, уровень включенности в реальную политику у рядовых граждан не очень высок, да и не столь уж желателен, поскольку у них отсутствуют необходимые для этого знания и навыки. В этой связи оценивать культуру обычных граждан по их политической деятельности достаточно проблематично и сложно. Поэтому судить о политической культуре людей необходимо изучая в первую очередь набор их позиций и представлений о политической сфере. Таким образом, авторы концепции политической культуры, как это подчеркивает А. И. Дженусов, сознательно оставляли в тени поведенческий аспект проблемы, ограничивая использование данной концепции только в одном из множества значений - как психологические ориентации на социальные объекты [3, 77].

Доменико Фисикелла [18, 97], анализируя проблему эволюции концепции политической культуры в рамках алмондианской школы, в частности, показывает, что под тем же углом зрения интерпретирует политическую культуру и Л. Пай, который ассоциирует ее с такими понятиями как политическая идеология, национальный этос, национальная политическая психология, фундаментальные ценности народа, так или иначе, определяя ее как субъективное измерение мира политики (Pai, 1965). Алмонд совместно с Пауэлом определяют политическую культуру как „совокупность представлений и ориентаций членов одной политической системы по отношению к политике”, включая сюда и те представления, которые имеют члены политической системы о других индивидах и о себе как политических акторах (Almond, Powell, 1970). Те же авторы позднее, рассматривая проблему политической культуры, определяют ее как совокупность представлений, верований и чувств по отношению к политике, характерных для определенного народа в определенный период (Almond, Powell, 1988). Таким образом, в рамках рассматриваемого подхода на протяжении многих лет последовательно развивалась идея, согласно которой политическая культура трактовалась как совокупность моделей ориентации народа по отношению к политическому процессу, включающая также представления, которыми располагают социальные субъекты о себе и о других участниках политического процесса.

Тенденции эволюции научного знания, таким образом, привели к тому, что политическая культура стала трактоваться многими исследователями преимущественно как психологический феномен. Сегодня подобную интерпретацию политической культуры уже можно считать классической.

Параллельно с формированием классического подхода, в науке развивалась и альтернативная концепция, которая преимущественно была представлена марксистской традицией. В выявлении природы политической культуры данная концепция, прежде всего, исходила из ее экономических и классовых корней. В отличие от алмондианской школы, в рамках указанной интерпретации политическая культура определялась главным образом через политические действия. Содержание политической культуры в условиях социализма сторонники указанной идеи видели в способности трудящихся подняться до самостоятельного участия не только в голосовании и выборах, но и в повседневном управлении государством. Структура политической культуры представлялась марксистскими исследователями как сплав классово ориентированного политического сознания /идеологии/ с правосознанием отдельных граждан. Ее выражением, по их мысли, являлась практическая

деятельность по строительству нового общества [См., например: 7; 12; 13]. Современные политологи указывают на множество изъянов рассматриваемой концепции, строившейся на утопической идее о возможности поголовного участия населения в политике, на убеждении о взаимозаменяемости политических ролей и функций, на упрощенном понимании процесса политической социализации как непосредственного результата влияния материальных основ жизни и внесения в сознание масс основ господствующей идеологии исключительно средствами пропаганды, на недооценке влияния индивидуальных воззрений и чувств на формирование политических ориентаций. В целом, наличие подобных изъянов в концепции обусловило существенные расхождения ее выводов с мировыми тенденциями политического развития [См.: 10, 323-324].

Научная жизнь, безусловно, не стоит на месте и совершенно закономерно то, что продолжающиеся в данной сфере научного знания исследования ведут к умножению подходов и интерпретаций рассматриваемого феномена, оспаривающих свое право на истину. Важно отметить, что, несмотря на ту революционную роль, которую сыграла алмондианская концепция политической культуры в политической науке, став одним из наиболее эффективных методов научного анализа явлений из мира политики, в настоящее время она также подвергается критике со стороны исследователей, но уже за преимущественно психологическую трактовку феномена. [См.: 10, 322-323].

Обобщение имеющихся на сегодняшний день в политологической литературе позиций по вопросу о содержании понятия „политическая культура” делает очевидным тот факт, что в современном научном споре о „понятиях” сошлись главным образом две тенденции. Одна из них выражена в стремлении к предельно широкой трактовке данного явления, другая - ратует за его более специализированное понимание.

Примечания:

1. Roșca L. Știința politică. – Chișinău: CIVITAS, 2005.
2. Enciu N. Politologie. – Chișinău: CIVITAS, 2005.
3. Курс лекций по политологии. / Под ред. А.А. Завтур. Лекции XIII-XV. - Кишинев, 1991.
4. Josanu Iu. Cultura politică în perioada de tranziție: cazul Moldovei. // Moldova, România, Ucraina: buna vecinătate și colaborare regională. Materialele simpozionului științific internațional, Chișinău, 15-16 octombrie 1998. - Chișinău, 1998, p. 127-131.
5. Plano J.C., Riggs R.E., Robin H.S. Dicționar de analiză politică . - București: Ed-ra ESSE HOMO, 1993.
6. Mica enciclopedie de politicologie. – București: Ed-ra Științifică și Enciclopedică, 1977.
7. Политология. / Под ред. Б.А. Ачкасова, В.А. Гуторова. - Москва: Юрайт, 2006.
8. Политология. / Ю.А. Мельвиль и др. - Москва: Проспект, 2005.
9. Мухаев Р.Т. Политология. – Москва: ЮНИТИ, 2006.
10. Almond G., Verba S. Cultura civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni. – București: Du-Style, 1996.
11. Дженусов А.И. Политическая культура: концептуальные аспекты. // Социально-политический журнал, 1994, № 11-12, с. 78-84.
12. Fisichella D. Știința politică. Probleme, concepte, teorii. – Chișinău:USM, 2000.
13. Корбу В.М. Формирование политической культуры трудящихся (на материалах МССР). – Кишинев: Штиинца, 1988.
14. Политическая культура развитого социалистического общества. Сущность и механизм формирования. – Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985.
15. Политическая культура социализма. / А.К. Карылкунов, Л.Н. Коган, Б.Б. Багиров и др. – Фрунзе: Илим, 1984.

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

Nicolae Bodean,
doctorand

ROLUL ELITELOR ÎN CREAREA ȘI DIFUZAREA NAȚIONALISMULUI

The end of the XXth century has brought into discussion the elite's role as of their expression, evolution and even creation of the popular nationalism, credited by personalities or groups (elites) playing a catalyst role in the changes occurred in the end of 80's beginning of the 90' of the XXth century, particularly in the Europe influenced by soviet authority. Undoubtedly, the elites affect impact the expression of the popular nationalism using for its own sake, however there is no connection as such or a decisive role of the elites in the nationalism creation and its manifestation. There are plentiful cases that prove elites failure in attaining nationalism, specifically in the desired theoretical expression and outline. Elites are neither sufficient nor indispensable in attaining nationalism, though they can surely mark the popular nationalism.

Sfârșitul secolului XX a adus în discuție rolul elitelor în manifestarea, evoluția și chiar crearea naționalismului popular (percepția națiunii de către masă și formele specifice ale ei de manifestare), în mare parte datorate unor personalități sau grupuri de seamă (elite) care au servit ca catalizator sau o oglindire a schimbărilor de la sfârșitul anilor 80 și începutul anilor 90 din secolul XX, în special în Europa spațiului de influență sovietică. Desigur elitele afectează expresia naționalismului popular și îl utilizează în favoarea lor proprie, însă nu putem vorbi despre o legătură directă sau un rol decisiv al elitelor în formarea și manifestarea naționalismului. Sunt numeroase cazuri în care elitele eșuează în formarea naționalismului și mai important în manifestarea și conturarea lui în forma teoretizată și preferată de către elită. Elitele nu sunt suficiente și nici chiar indispensabile în formarea naționalismului, însă desigur ele pot imprima o amprentă deosebită naționalismului popular.

O mare parte din teoriile curente ale naționalismului susțin că elitele sunt cele care creează sau cauzează naționalismul popular. Parțial, asta se datorează circumstanțelor în care a apărut naționalismul neglijând ceilalți factori. Deși elitele nu creează naționalismul popular, totuși ele contribuie la reliefa și exprimarea sa prin variate moduri: organizare, informatizare, acordarea oportunității sau motivației necesare.

Faptul că naționalismul presupune un sprijin pentru acțiune politică în favoarea unor indivizi, oricare ar fi aceștia este o acțiune prin care se tinde la autonomie, independență sau dominarea suprastatală. Astfel naționalismul este multifuncțional, iar „indivizii” sunt definiți de criteriul apartenenței: locul de naștere sau reședință, etnicitate, limbă, fizic (rasă), religie etc. Naționalismul popular apare și se manifestă atunci când membrii (sau unii indivizi) din ne-elită exprimă naționalism. Astfel definim naționalismul popular în contrast cu naționalismul elitelor.

Pe parcursul evoluției sale naționalismul printre elite este premergător celui popular. Și acum în literatura de specialitate sunt dezbateri pe marginea naționalismului modern, și în ce măsură au existat națiuni și naționalități în timpurile pre-moderne, adică înainte de Revoluția Franceză[1]. Cercetătorii consideră că naționalismul popular a devenit mult mai răspândit și important după acest moment istoric.

Este de menționat că atunci când elitele conștientizează națiunea (manifestă naționalismul) înaintea masei poporului ei influențează sau creează multe din elementele întâlnite în naționalismul popular – limba literară (dialectul), mituri istorice etc. Însă am exagera dacă am afirma că elitele creează naționalismul popular propriu-zis.

Este clar că termenul de „naționalism popular” trezește ambiguități printre ne-elite, în funcție de clasă, ocupație, gen, religie etc., dare se regăsește în literatura de specialitate și este util în utilizarea sa ca o categorie care vine în contrast cu elitele (care o depășesc), inclusiv pentru importanța sa istorică a manifestării unei anumite națiunii, intrarea unui popor în istorie ca națiune.

Diferențele dintre ne-elite sunt importante pentru a explica naționalismul popular, or acesta poate apărea primar sau unic printre anumite sub-populații (categorii de populație). Ca exemplu poate servi naționalismul catalan care era influent în clasa de mijloc înainte Primului Război Mondial, iar în rândurile muncitorilor doar după finisarea acestuia[2]. În lumina unor circumstanțe, elitele pot încerca să instige la naționalism doar în cadrul unor sub-populații, spre exemplu, liderii iranieni și irakieni au apelat la membrii șiiți și sunniți ai populației inamice în timpul războiului din 1980, chemări care nu și-au atins ținta[3].

Totuși, putem ignora acest fel de diferențe atunci când examinăm gradul în care elitele sunt necesare și suficiente pentru a crea naționalism popular. În cazul în care, din diverse motive, elitele eșuează să creeze naționalism popular atunci, ele nu sunt suficiente, iar dacă naționalismul popular apare fără a fi condus de o elită definită, atunci elita apare a fi ca ne necesară. Iar factorul cantitativ de determinare a naționalismului popular nu poate servi ca un criteriu în sine fiindcă comportamentul naționalist are variate manifestări, iar gradul de adeziunea variază de la o manifestare la alta, de la un timp istoric la altul și de la o națiune la alta. Astfel putem susține că naționalismul popular există dacă o proporție substanțială din populație exprimă naționalismul.

În același timp, în literatura de specialitate sunt teorii care susțin că elitele sunt cele care creează naționalismul. Un reprezentant de seamă este E.Kedourie, care din start susține că intelectualii creează naționalismul. Iar L.Greenfeld consideră că din punct de vedere istoric intelectualii au deținut un rol central în crearea naționalismului, el acordă un vot de încredere elitelor sociale, politice și culturale, în particular aristocrației din Anglia, Franța, Rusia și intelectualilor clasei mijlocii din Germania.[4]

Unii cercetători susțin poziții mai nuanțate sau mai puțin afirmative asupra importanței elitelor. De exemplu, J.L.Snyder[5] pare să susțină că elitele creează naționalismul popular afirmând „Persuasiunea elitelor reprezintă în majoritatea cazurilor mecanismul central în promovarea naționalismului popular”[6], iar analizând Serbia, el afirmă: „La fel ca și în vestul Europei, statul a creat naționalismul și nu viceversa”[7]. Însă, argumentul său despre tipologia naționalismului și identificarea factorilor generatori *de facto* se concentrează asupra violenței naționaliste. Analiza sa prezintă și sprijină afirmația precum că elitele determină forma și expresia naționalismului, în particular, dacă tipul naționalismului generat este susceptibil la violență.

Desigur, nu putem contesta rolul crucial al elitelor în generarea manifestărilor violente ale naționalismului sau în determinarea expresiei naționalismului. Însă putem afirma că o astfel de argumentare este mai corectă decât afirmația că elitele ar crea naționalismul *per se*. Spre exemplu, conflictul naționalist potențial solicită mobilizare care este mai sigură dacă este promovată și organizată de elite și mai puțin probabilă dacă este suprimată sau nesusținută de elite[8].

Un alt cercetător, R.Brubaker, nu insistă asupra creării naționalismului de către elite în toate circumstanțele. De exemplu, el afirmă explicit că manipularea elitelor este insuficientă în argumentarea conduitei sârbilor în regiunea Krajina din Croația la începutul anilor 90 ai secolului XX.[9] Însă Brubaker pune accent pe faptul că națiunile și naționalismul în alte situații sunt creații direcționate ale elitelor. Spre exemplu, afirmă că

naționalismul în Uniunea Sovietică și în statele care au apărut sunt rezultatul politicii duse de elitele statelor sovietice, deși fără intenția acestora. A.D.Smith[10] critică concepția lui Brubaker, considerând că el ignora importanța elitelor politice.

Majoritatea analizelor centrate pe naționalism din perspectiva alegerii raționale – care statuează că indivizii își urmăresc interesele proprii – au tendința de a nu recunoaște meritul elitelor în crearea națiunilor[11]. Excepțiile tind să fie analizele prin prisma alegerii raționale a elitelor decât a masei populației. Spre exemplu, R.Rogowski[12] conceptualizează elitele urmărindu-și propriile interese, dar în multe circumstanțe le vede ca factori care conduc (prezidă) naționalismul ne-ELITELOR. În mod similar P.R.Brass[13], certifică că elitele manipulează cu simbolurile etnice pentru a crea și contura identitatea etnică și naționalismul în acord cu interesele (viziunile) elitelor.

Chiar și B.Anderson[14] consideră că o parte din naționalismul comunitar este datorat naționalismului elitar. El consideră răspândirea naționalismului la scară largă ca rezultat al influenței a ceea ce poate fi considerat elită (țările europene)[15]. Un alt factor ar fi mass-media care servește drept inițiator al naționalismului, creșterii și transformării sale de mai departe, iar dat fiind faptul că elitele, oricare ar fi ele, controlează conținutul din mass-media, aceasta implică că ele într-adevăr contribuie la crearea naționalismului. Astfel, în cazul analizei comunității creole din Africa de Sud cercetătorul o afirmă cert.[16]

Din perspectiva că etnicitatea este o extensiune a „apartenenței de trib” (kinship), iar naționalismul este o extensie a „favoritismului de trib” (kin favoritism), rolul elitelor este ambiguu[17]. Atât P.L. van den Berghe,[18] cât și R.P.Shaw, Y.Wong[19] nu susțin ideea că elitele au creat naționalismul. Totuși, dat fiind faptul că această argumentare implică că indivizii au anumite credințe virtuale legate de apartenența sau neapartenența lor și a altora, derivă că elitele pot avea o influență semnificativă în crearea naționalismului prin promovarea unor astfel de credințe. G.R.Johnson, de exemplu este foarte explicit în acest sens, de asemenea și D.Goetze[20].

Anumite teorii care au la baza analizei națiunii și naționalismului alegerea rațională a indivizilor vin să le acorde un rol mai mare elitelor vizavi de acest subiect. Așa teoreticienii precum E.Gellner[21] și J.Breuilly consideră că indivizii își urmăresc propriul interes. E.Gellner vede naționalismul popular ca un răspuns ce servește unui interes condițiilor moderne (perioadei industriale), considerând că elitele naționale stau la baza justificării naționalismului popular și oferă conducerea necesară, expresia politică, dar nu-l creează.

Naționalismul văzut ca o manifestare politică, ca un mijloc de urmărire a intereselor este menționat și de J.Breuilly. El acordă o anumită importanță influenței elitelor, prin intermediul educație primare controlată la nivel de stat și controlului mass-mediei ca mijloace eficiente de creare a naționalismului în rândul clasei muncitoare. Însă devine sceptic referitor la poziția că „naționalismul într-un mod particular, este politica intelectualilor”[22]. Iar M.Levi și M.Hechter[23], a căror analize sunt mai mult bazate pe ideea alegerii raționale formale, încearcă să analizeze comportamentul naționalist fără a recurge la emoții și valori socializate. Ei consideră că elitele nu creează naționalismul în mijlocul oamenilor de rând, care devin naționaliști din motive raționale.

K.W.Deutsch explică că naționalismul ar fi rezultatul unor niveluri și tipologii comunicative specifice din cadrul unui teritoriu dat. Aceeași idee o susține și P.J.Katzenstein[24], iar J.M.Whitmeyer susține că rezidă din perspectiva că etnicitatea este o extensiune a „apartenenței de trib”, sugerând că oamenii vor sprijini setul minim de endogamie, căsătoria în care așteaptă să-și încadreze descendenții. Atât explicația comunicării, cât și cea a setului minim de endogamie analizează naționalismul ca rezultat

în urma dezvoltării, asociată cu industrializarea, a indivizilor rezultați de nivelurile și tipologiile comunicative și de setul minim de endogamie.[25]

Analiza influenței elitelor asupra naționalismului popular se poate baza atât pe cazuri negative, cât și pe cele pozitive. De obicei, cercetătorii care susțin ca elitele sunt cele care creează naționalismul pun accent pe cazurile pozitive, iar poziția contrară – pe cele negative, în care elite le nu reușesc să genereze naționalismul popular dorit. Însă limitarea analizei doar la studierea cazurilor negative sau doar pozitive impune în mare parte un argument cantitativ, care nu este suficient pentru o analiză detaliată și cât mai completă a problemei date. Pentru a vedea cât mai clar lucrurile este necesar de a face o analiză a tuturor argumentelor care țin de relația dintre elite, națiune, naționalism și naționalism popular.

Astfel, argumentul precum că elitele creează naționalismul popular, sau că ar putea să-l creeze, este însoțit, de obicei, de conceptul că indivizii adoptă naționalismul grație influenței unor idei. De exemplu, R.Brubaker[26] susține că dat fiind faptul că Uniunea Sovietică a clasificat oamenii conform naționalităților, ei au început să se considere națiuni, care a condus la naționalism. Unii cercetători susțin că țările ne-europene au recepționat ideea de naționalism din Europa[27].

Acest concept conform căruia indivizii aderă la naționalism în urma influenței ideilor este în strânsă legătură cu teza că elitele creează naționalismul, dat fiind faptul că chiar dacă elitele nu dețin monopolul în crearea ideilor, totuși ele au o posibilitate mult mai mare de a le propaga decât ne-elitele. Teoreticienii care afirmă că elitele creează naționalismul popular concentrează analiza la nivelul transferului cultural al ideilor naționaliste sau la nivelul organizațiilor politice în jurul ideilor naționaliste ca a unor mecanisme. Desigur, aceste mecanisme se pot întrepătrunde și funcționa în același timp.

Mulți susținători ai dimensiunii culturale sunt de părere că elitele ghidează ne-elitele spre naționalism prin aceea că creează ideile ce țin de națiune și naționalism.[28] În marea majoritate a statelor și a statelor în devenire, elitele (în special urbane, intelectuale) sunt naționaliste mult mai înainte decât restul populației țării.[29] Acest lucru este confirmat atât în Europa, cât și în multe alte părți ale lumii.[30] Deseori, aceste elite naționaliste sunt propagandiștii națiunii proprii.

Elitele pot găsi grupuri dispuse celebrării evenimentelor naționale și promovării naționalismului. Ele sunt cele care făuresc limba literară, impun un dialect sau o limbă ca limbă națională. Deseori populația unei potențiale națiuni vorbește mai multe dialecte, limbi înrudite sau graiuri, fiind ceva specific epocii preindustriale, premoderne, iar limba vorbită de elite poate fi complet diferită de cea a restului populației. Intelectualii sunt acei care impun și stabilesc o limbă de bază, națională, deseori doar prin intermediul operei unui intelectual, a unei gramatici sau a unui dicționar (exemplu poate servi Vuk Karadžić, care a realizat acestea pentru dialectul stokav al sârbo-croaților[31]).

Un alt moment important este crearea istoriei naționale[32] și chiar a miturilor naționale de către elite. Tuturor istoriilor naționale le este comun demonstrarea faptului că națiunea exista de mult timp, chiar înainte a afirmării sale istorice ca stat național, un anumit trecut istoric glorios, care poate fi concentrat chiar și asupra unei singure perioade istorice de aur (Ștefan cel Mare), sau a unui singur moment istoric (anul 1600 pentru România, lupta de la Kosovo Polje pentru sârbi).

Elitele sunt cele care creează literatura națională, reflectată chiar printr-o singură operă, cum e nuvela lui Manzoni „I promessi sposi” pentru Italia sau imnul lui Mureșanu „Deșteaptă-te, române” pentru România. Elitele pot produce și muzica ca expresie națională: operele lui G.Verdi, polonezele lui Fr.Chopin, simfoniile lui G.Enescu. Pot fi

stabilite și sărbători naționale, cum ar fi festivalul de muzică în Letonia și Estonia[33] sau sărbătoarea „Limba noastră” în Republica Moldova. Și în final, sub formă de mișcări și organizații politice pot să se angajeze și în mișcări directe de prozelitism (așa cum a fost mișcarea „В Hapoд” de la sfârșitul secolului al XIX-lea din Rusia[34]).

La nivel politic, elitele deseori apelează, organizează sau creează naționalismul în obținerea anumitor obiective politice. La nivelul unor teritorii sau regiuni dintr-un stat elitele pot organiza expresii populare ale naționalismului sau mișcării politice cu țelul de a atinge separarea, autonomia sau un tratament mai favorabil. Naționalismul poate fi folosit de elite și pentru schimbarea regimului politic, în speță atunci când statul este sub un regim colonial sau de dependență. La rândul său și statele promovează naționalismul pentru a facilita finanțarea unui război, echitatea socială, controlul populației în variate manifestări, colectarea taxelor și chiar suprimarea naționalismelor alternative.

Desigur, elitele care guvernează pot avea mai multă eficiență în promovarea propriului naționalism, acest lucru fiind facilitat de însuși accesul la aparatul guvernului. Acest lucru le oferă controlul asupra educației publice, care servește ca un mecanism predilect și deosebit de eficient de promovare a ideilor naționale. Educația publică poate suprima utilizarea altor limbi (exemplu poate servi limba bretonă sau dialectul (limba) provensal în Franța secolului al XIX-lea, sau cazul limbilor germane din sec. al VIII-lea sau spaniole din sec. al XIX-lea din SUA. O astfel de politică a fost activ implementată atât în Rusia țaristă, cât și în cea sovietică, și în speță Rusia de azi). Armata națională poate servi ca o unealtă eficientă pentru îndoctrinare, iar guvernarea deseori creează și promovează organizații pentru adulți și copii care poate servi aceluiași scopuri. Guvernul stabilește sărbătorile naționale și mai nou vacanțele naționale (această tendință o observăm atât în Rusia de azi, cât și în Republica Moldova). Datorită progresului informațional și tehnologic, guvernele pot controla mai eficient mass-media. Ele recurg la exilări, deportări sau, în unele cazuri, chiar la genocid (Rwanda, 1994).[35] De asemenea se angajează în suprimarea naționalismelor alternative, pot suprima utilizarea limbilor neoficiale din utilizarea publică și în conducere, inclusiv în educație. Conducerea statului poate suprima organizațiile și mișcările naționaliste alternative.

La rândul lor, elitelor ne-guvernante și anti-guvernamentale le este mai greu de a organiza naționalismul la nivel politic. Iar cât de mult pot realiza depinde de cât de mult guvernarea le suprimă activitățile lor. Desigur, ei pot utiliza aceleași mecanisme pe care le utilizează și guvernul oficial: crearea și promovarea organizațiilor naționaliste, sărbători și comemorări naționale, suprimarea limbii oficiale și a naționalismului oficial, racolarea în mișcări militare și paramilitare, folosirea mass-media ca mijloc de informare sau dezinformare, apelare la emoții.

Tezele recente, care consideră că elitele creează naționalismul prin instrumente politice, sugerează că statul poate crea națiunea și naționalismul popular prin intermediul instituționalizării națiunii. Acest fapt impune că statul creează categorii care sunt națiuni, desemnează anumite populații acestor categorii și, probabil, orientează politicile spre aceste categorii. Realizând astea, pot crea, eventual chiar indirect, un naționalism popular orientat spre aceste categorii.[36]

Chiar dacă promovarea naționalismului de către elite este culturală, politică sau o anumită combinație, dat fiind faptul că în multe cazuri ele preced naționalismul popular, acest fapt nu înseamnă că și îl produce. Chiar dacă naționalismul popular adoptă aspecte ale naționalismului promovat de elite asta nu implică că elitele, îl și cauzează, putem mai degrabă vorbi de o treapta de evoluție istorică spre care se tinde și pe care elitele, ca în multe alte cazuri ale produselor dezvoltării, le atinge mai degrabă. Orice

naționalism popular este legat mai mult sau mai puțin de anumite elite, asta presupune că pârghia națională poate fi mai eficientă în atingerea anumitor scopuri politice. În așa fel anumite elite sau membri ai elitelor aderă la naționalismul popular și pe măsura posibilităților pot să-l și direcționeze sau să-i imprime o anumită coloratură, însă nu și să-l transforme complet.[37]

Evident, pentru studiul naționalismului, Europa Centrală și de Sud-Est este o regiune importantă, un spațiu foarte activ și, prezentând variate evoluții, servește un teren fertil pentru verificarea tezelor multiplelor teorii și a variatelor aspecte ale naționalismului. Ne-elitele acestor regiuni au fost și se află în etape istorice diferite față de elite, iar diferențele sunt mult mai mari în comparație cu aceeași relație dintre elitele și ne-elite din occident. Astfel, primii reprezentanți ai naționalismului în Țările Române erau mai mult adepții pan-balcanismului (schimbându-și pozițiile atunci când au văzut mai clar poziția grecilor) și pan-europenilor în ajunul anului 1848[38]; primii exponenți ai naționalismului bulgar tot pledau mai mult pentru Balcani decât pentru Bulgaria[39]. Iar ideea iugoslavă a fost cea care a stat la baza unificării Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, chiar dacă elitele ne-sârbe au început să vadă că ideea iugoslavă este folosită ca o pârghie de suprapunere a sârbilor asupra celorlalți slavi sudici (unul din motivele din care și ne-elitele sârbe s-au asociat cu această idee). Inițial elitele celorlalte popoare ale slavilor sudici aveau la idee iugoslavă (exemplu servește asasinul Arhiducelui Frantz Ferdinand, Gavrilo Princip, care a pornit ca naționalist bosniac, iar asasinatul l-a realizat ca reprezentat al naționalismului iugoslav). În final, ideea iugoslavă a suferit eșec, datorită naționalismului popular elitele și-au schimbat poziția.

La Est, începând cu secolul al XIX-lea, Rusia a dus o politică de rusificare, în primul rând prin sistemul educațional și impunând adoptarea limbii ruse. Această politică a suferit un cert eșec, în speță în regiunile limitrofe, dar a avut și urmările sale nefaste. În aceste regiuni deseori elitele ne-ruse au adoptat limba rusă, însă și-au schimbat această poziție în urma eșecului de adoptare a naționalismului rus în rândurile ne-elitelor de la sfârșitul sec. al XIX-lea – mișcarea „В Народ” nu a fost îmbrățișată de țărâtime[40] și sfârșitul sec. al XX-lea – în care masele au rămas în sfera naționalismului popular, exprimându-și ferm această poziție la sfârșitul anilor ‘80.

Un alt exemplu ne poate servi cazul Cehoslovaciei, aici elitele ambelor națiuni la începutul sec. XX susțineau o idee pan-slavistă[41], care s-a soldat cu formarea Cehoslovaciei, naționalismul cehoslovac fiind promovat și susținut atât de elite, cât și de stat, dar de îndată ce populația a putut alege liber, ei au optat pentru un alt naționalism rezultând cu „Revoluția de catifea”. [42]

Lucrurile nu stau diferit nici în Europa Occidentală. Observăm, în cazul Norvegiei, că elitele sale optau pentru o idee pan-scandinavă, însă această mișcare nu a avut succes să se propage în elitele în devenire, clasa muncitoare optând pentru naționalismul norvegian[43]. Același rezultat s-a produs și în cazul Suediei și Danemarcei: dacă inițial ideea pan-scandinavă era foarte populară în rândurile elitelor și intelectualilor, la sfârșitul secolului al XIX-lea ea devine neînsemnată[44].

În cazul bretonilor din Franța, susținerea ideii bretone ca opoziție față de etnicitatea franceză este mai însemnată la sfârșitul secolului al XX-lea, decât la începutul secolului sau sfârșitul celui de-al XIX-lea. Iar la începutul națiunii franceze dominația și cunoașterea limbii franceze era departe de a fi universală în Franța, doar spre sfârșitul perioadei de formarea a națiunii elitele franceze au reușit transferul culturii franceze și cunoașterea limbii franceze de către toți bretonii[45].

În Spania vedem două cazuri ale eșecului tezei că naționalismul elitelor îl produce pe cel popular, atât din partea elitelor guvernante, cât și din parte elitelor regionale. Toate regiunile actuale ale Spaniei au fost unificate într-un singur stat încă din secolul al XVI-lea, însă identitatea spaniolă nu a reușit să fie puternică în Catalonia și Țara Bascilor. În aceste regiuni a existat dintotdeauna o puternică susținere a unei autonomii lărgite sau chiar independență, în ciuda efortului guvernului central spaniol de a forma un naționalism popular spaniol, în special în perioada dictaturilor spaniole din secolul al XX-lea, în care naționalismul popular regional a fost suspus unor constrângeri deosebite în favoarea promovării naționalismului spaniol. Ambele regiuni au fost primele care au început să se industrializeze, fiind încă până acum regiunile cele mai industrializate din Spania. Însă, inițial elitele basce erau promotorii naționalismului castilian, fiind de timpuriu castilianizate și asociate la structurile de putere, iar cele catalane oscilau în diferite etape – de la cel castilian la cel catalan. Dacă în secolul al XIX-lea burghezia catalană devenea tot mai catalană, atunci spre sfârșitul Primului Război Mondial, marea majoritate a bascilor și catalanilor sunt fideli naționalismului regional.

În Africa, ideea pan-africană, deosebit de populară la sfârșitul sec. al XIX-lea începutul sec. al XX-lea în rândul intelectualilor, centrată pe ideea identității africane, nu a avut nici o rezonanță semnificativă în rândul populației. Într-un mod relativ similar stau lucrurile și în lumea arabă și musulmană, mișcările pan-arabiste și pan-islamiste susținute de elite nu au fost acceptate și de către ne-elite.[46]

Revenind la Europa, observăm două momente reprezentative: unul ar fi revigorarea naționalismului regional în Marea Britanie, prima regiune industrializată și națiune formată cu un secol înainte celei franceze. Aici, în ciuda faptului unei istorii comune de secole și unui proces de nediferențiere culturală și politică, naționalismul popular fidel identității regionale nu doar dispare, ci reușește să se impună chiar și în rândul elitelor. Un alt moment și mai recent este eșecul adoptării Constituției europene, o formă expresă și certă în care naționalismul popular încă nu este gată să îmbrățișeze în totalitate identitate europeană – naționalismul elitelor.

Revenind la rolul elitelor, observăm că dacă elitele nu creează naționalismul popular, ele totuși au un anumit rol. Ele influențează manifestarea și expresia naționalismului popular, deseori intenționat. Elitele pot utiliza naționalismul popular în mecanismele puterii. Elitele oferă posibilitate și oportunitate manifestării expresiei naționalismului popular prin suport logistic, organizare, conducere, oferă informația necesară care poate fi la fel de adevărată sau falsă din punct de vedere istoric. Elitele sunt cele care pot tempera anumite manifestări ale naționalismului popular, dar în același timp ele pot și să le împingă mai departe.

Rezumând rolul elitelor în acest subiect, putem afirma cu certitudine că ele nu creează naționalismul popular, dar pot să-l influențeze. Influența elitelor depinde în mare parte de capacitatea lor de a vedea real lucrurile ce țin de naționalismul popular. Eșecurile elitelor se explică prin distanța deseori prea mare între conceptele lor, în plasarea ideilor în continuumul istoric. Faptul că sunt deseori cazuri în care anumiți membri ai elitelor sau anumite elite stau în fruntea unor manifestări ale naționalismului popular se explică mai mult prin oportunism politic. Elitele sunt cele care pot facilita o probabilitate mai mare de împlinire a naționalismului popular într-un timp cât mai scurt, dar în final naționalismul popular este cel care exprimă adevărata față a națiunii.

Note:

1. vezi Smith, Anthony D. *Nationalism and Modernism*. – London, Ed. Routledge, 1998; Smith, Anthony D. *Naționalism și Modernism*. – Chișinău, Ed. Epigraf, 2002.
2. vezi Conversi, Daniele. *The Basques, the Catalans and Spain: Alternative Routes to Nationalist Mobilisation*. – Londra, Ed. Hurst, 1997; Díez Medrano, Juan. *Divided Nations: Class, Politics, and Nationalism in the Basque Country and Catalonia*. – Ithaca, NY, Ed. Cornell University Press, 1995.
3. Lewis, Bernard. *The Multiple Identities of the Middle East*. – New York, Ed. Schocken Books, 1998.
4. Greenfeld, Liah. *Nationalism: Five Roads to Modernity*. – Cambridge, MA, Ed. Harvard University Press, 1992.
5. Snyder, Jack L. *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. – New York, Ed. Norton, 2000.
6. Ibidem, 2000, p.89
7. Ibidem, 2000, p.169
8. vezi Kaufman, Stuart J. *Modern Hatreds: The Symbolic Politics of Ethnic War*. – Ithaca, NY, Ed. Cornell University Press, 2001; Snyder, J. L. Op.cit.
9. Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1996.
10. Smith, A. D. *The Nation in History: Historiographical Debates About Ethnicity and Nationalism*. – Hanover, Ed. University Press of New Hampshire, 2000.
11. vezi Díez Medrano, J., Op.cit.
12. Rogowski, Ronald. *Causes and Varieties of Nationalism: A Rationalist Account*, în E.A.Tiryakian and R.Rogowski (eds) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*. – Boston, Ed. Allen & Unwin, 1985.
13. Brass, Paul R. *Ethnicity and Nationalism: Theory and Comparison*. – New Delhi, Ed. Sage, 1991.
14. Anderson, B. *Imagined Communities*. – Londra, Ed. Verso, 1983; Anderson, Benedict. *Comunități imaginate*. - București, Editura Integral, 2000.
15. vezi Davidson, Basil. *The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State*. – New York, Ed. Times Books, 1992; Greenfeld, L. Op.cit.; Kedourie, Elie. *Nationalism*. – Oxford, Ed. Blackwell, 1993.
16. „Neither economic interest, Liberalism, nor Enlightenment could, or did create in themselves the kind, or shape, of imagined community to be defended from [imperial and ancients] regimes” depredations. In accomplishing this specific task, pilgrim Creole functionaries and provincial Creole printmen played the decisive historical role” Anderson, B. Op.cit., 1983, p.65
17. Berger, Suzanne. *Bretons, Basques, Scots, and Other European Nations*. *Journal of Interdisciplinary History* 3(1) – 1972, pp.167–175;
18. vezi van den Berghe, Pierre. L. *The Ethnic Phenomenon*. – New York, Ed. Elsevier, 1981.
19. Shaw, R. Paul, Wong, Yuwa. *Genetic Seeds of Warfare: Evolution, Nationalism, and Patriotism*. – Boston, Ed. Unwin Hyman, 1989.
20. vezi Goetze, David. *Evolutionary Theory*, în A.Motyl (ed.) *Encyclopedia of Nationalism*, Vol. I, San Diego, CA, Ed. Academic Press, 2001; tot acolo Johnson, Gary R. *Kin Selection, Socialization, and Patriotism: An Integrating Theory*. *Politics and the Life Sciences* 4(2), 1986, pp.127–140.
21. Gellner, Ernest. *Nations and Nationalism*. – Oxford, Ed. Basil Blackwell, 1983; *Nationalism*. – New York, Ed. New York University Press, 1997; *Națiuni și naționalism*. – București, Ed.Antet, 1997; Breuilly, John. *Nationalism and the State*. – Chicago, Ed. University of Chicago Press, 1993.

22. Ibidem, p.49.
23. vezi Levi, M., Hechter, M. A Rational Choice Approach to the Rise and Decline of Ethnoregional Political Parties, în E. A. Tiryakian and R. Rogowski (eds) *New Nationalisms of the Developed West: Toward Explanation*. – Boston, Ed. Allen & Unwin, 1985.
24. Deutsch, Karl Wolfgang. *Nationalism and Social Communication: An Inquiry into the Foundations of Nationality*. – Cambridge, MA, Ed. MIT Press, 1966; Katzenstein, P.J. *Disjointed Partners: Austria and Germany Since 1815*. – Berkeley, Ed. University of California Press, 1976.
25. Whitmeyer, Joseph M. Endogamy as a Basis for Ethnic Behavior. *Sociological Theory* 15(2), 1997, pp.162–178.
26. Brubaker, Roger. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1996.
27. de ex. vezi cazul Africii la Davidson, B. *The Black Man's Burden: Africa and the Curse of the Nation-State*. – New York, Ed. Times Books, 1992.
28. vezi Anderson, B. Op.cit.; Greenfeld, L. Op.cit.; Kedourie, E., Op.cit.
29. vezi Hobsbawm, E. J. *Nations and Nationalism since 1780*. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1990; Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate. – Chișinău, Ed. Arc, 1997; Schulze, H. *States, Nations and Nationalism: From the Middle Ages to the Present*. – Oxford, Ed. Blackwell, 1996.
30. vezi pentru Europa de Est Hroch, Miroslav. *Social Preconditions of National Revival in Europe: A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups Among the Smaller European Nations*. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1985; pentru Europa de vest Weber, Eugen. *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1907–1914*. – Stanford, Ed. Stanford University Press, 1976; Dann, O. *Nation und Nationalismus in Deutschland: 1770–1990*. – München, Ed. Beck, 1993; pentru ex-URSS Kaiser, R. J. *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. – Princeton, NJ, Ed. Princeton University Press, 1994; Hosking, G. *Russia: People and Empire, 1552–1917*. – Cambridge, MA, Ed. Harvard University Press, 1997; *Russia and the Russians: A History*. – Cambridge, MA, Ed. Belknap Press, 2001; pentru Turcia Umut Ozkirimli. *Theories of Nationalism*. – Londra, Ed. Palgrave, 2000; pentru Japonia Craig, A. M. *Choshu in the Meiji Restoration*. – Cambridge, MA, Ed. Harvard University Press, 1961; pentru Tibet Anand, Dibyesh. (Re)imagining nationalism: identity and representation in the Tibetan Diaspora of South Asia. *Contemporary South Asia* (2000) 9(3), p.271–287. – Ed. Taylor & Francis Ltd, 2000.
31. Jelavich, C. *South Slav Nationalisms – Textbooks and Yugoslav Union Before 1914*. – Columbus, Ed. Ohio State University Press, 1990.
32. Palacky pentru cehi; Karamzin pentru Rusia, Jesuits pentru Cile și Mexic; N.Iorga pentru România.
33. Lieven, A. *The Baltic Revolution: Estonia, Latvia, Lithuania and the Path to Independence*. – New Haven, Ed. Yale University Press, 1994.
34. Kaiser, R. J. *The Geography of Nationalism in Russia and the USSR*. – Princeton, NJ, Ed. Princeton University Press, 1994.
35. Snyder, J.L. *From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict*. – New York, Ed. Norton, 2000.
36. vezi Brubaker, R. *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1996.
37. Whitmeyer, Joseph M. *Elites and Popular Nationalism*. *British Journal of Sociology* Vol. No. 53 Issue No. 3 (September 2002). – Londra, Ed. London School of Economics and Political Science, 2002, pp. 321–341

38. Djuvara, Neagu. O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri. – București: Humanitas, 2002
39. Crampton, R. J. A Concise History of Bulgaria. – Cambridge, Ed. Cambridge University Press, 1997.
40. Kaiser, R. J. The Geography of Nationalism in Russia and the USSR. – Princeton, NJ, Ed. Princeton University Press, 1994
41. Morison, J. The Road to Separation: Nationalism in Czechoslovakia. în P. Latawski (ed.) Contemporary Nationalism in East Central Europe. – New York, Ed. St. Martin's Press, 1995.
42. Leff, C. S. Czech and Slovak Nationalism in the Twentieth Century, în P. F. Sugar (ed.) Eastern European Nationalism in the Twentieth Century. – Washington, DC, Ed. The American University Press, 1995.
43. vezi Hobsbawm, Eric. Era revoluției 1789-1848. – Chișinău, Ed. Cartier, 2002.
44. vezi Hobsbawm, Eric. Era revoluției 1789-1848. – Chișinău, Ed. Cartier, 2002.
45. vezi Kymlichka, Will. Politica în dialect: naționalism, multiculturalism și cetățenie. – Chișinău, Ed. ARC, 2004.
46. vezi Hobsbawm, E. J. Națiuni și naționalism din 1780 până în prezent. Program, mit, realitate, Chișinău, Ed. Arc, 1997; Lewis, Bernard. The Multiple Identities of the Middle East. – New York, Ed. Schocken Books, 1998.

PROBLEMA CRIZEI MULTIDIMENSIONALE DIN REPUBLICA MOLDOVA: ESENȚĂ, STRUCTURĂ ȘI SOLUȚII

In this article the object of study is the issue of the multidimensional crisis in Republic of Moldova. The series of existing issues from the developing society politically, economically, socially and culturally were integrated in the term "string-ball of issues". In conclusion, the author presents the idea in the sense that the overcoming of the multidimensional crisis is possible through the development of the multidimensional person and the realization of his/her creative potential for its own good and the increase of people's welfare.

În urma prăbușirii U.R.S.S. pe arena internațională a apărut un nou actor al relațiilor internaționale – Republica Moldova. Noua entitate politică a pășit pe calea autoafirmării pe plan național și mondial. În interiorul ei s-a început asimilarea valorilor democratice și practicilor economiei de piață, atribute principale ale unui stat de drept contemporan. Însă modernizarea și reformele decurg lent. Care sînt motivele acestei tergiversări? Există oare soluții de a ieși din cercul vicios? Aceste întrebări fundamentale preocupă cercetătorii aproximativ de două decenii, fiecare membru al societății. Contextul istoric impune la o regîndire și redefinire a experienței social-politice acumulate pînă în prezent. Scopul regîndirii experienței este doar unul: de a sistematiza și explica problemele care „blochează” modernizarea Republicii Moldova și integrarea ei activă în procesele globalizării. În această ordine de idei, este necesară aplicarea abordării științifice adecvate, care va permite aprofundarea și extinderea studiului asupra cîmpului problematic enunțat.

Publicațiile științifice ale savanților autohtoni, precum și rapoartele organizațiilor internaționale care monitorizează dinamica dezvoltării social-politice din țară constată că Republica Moldova trece printr-o criză multidimensională. Deoarece investigațiile științifice au evidențiat aspectele politice, economice, sociale și culturale în mod fragmentar, problema crizei multidimensionale poartă un caracter descriptiv și declarativ. La momentul actual, în rîndul comunității științifice și politice autohtone nu există o viziune integră și general acceptată asupra acestei probleme. Viziune care ar cataliza promovarea strategiilor și programelor politice autentice de ieșire din „cercul vicios” și de modernizare a țării prin valorificare adecvată a resurselor disponibile (naturale, umane și financiare).

Pentru prima dată aprecierea „crizei multidimensionale” atribuită Republicii Moldova a fost formulată în Raportul Național de Dezvoltare Umană din 1997. În acest document se menționează: „în opinia publică, criza prin care trecem este privită doar ca fenomen economic, iar acesta este asociat numai cu tranziția la economia de piață. Tranziția este acuzată în totalitate de costurile sociale pe care trebuie să le plătim... Însă criza este multidimensională și mult mai profundă.” [1].

Identificarea esenței și structurii crizei multidimensionale reprezintă un argument veridic pentru conștientizare ulterioară a specificului modernizării Republicii Moldova. Ca obiect de cercetare, criza multidimensională din Republica Moldova reprezintă *ghemul de probleme* de ordin politic, economic, social și cultural. Introducerea sintagmei „ghemul de probleme” permite să integrăm și să sistematizăm șirul de probleme existente în societate în curs de dezvoltare. Condiția de bază care permite să înțelegem complexitatea cîmpului problematic este că toate acestea sînt interdependente una de alta. Iar soluționarea sau ignorarea implementării soluțiilor se va răsfrînge asupra celorlalte dimensiuni ale realității social-politice autohtone.

Baza metodologică în procesul studierii complexității problemei a constituit abordarea sistemică [2], pe larg aplicată în științele sociale și politice, inclusiv în știința despre relațiile internaționale. În științele sociale se aplică două modalități de descompunere a realității. Prima modalitate, „pe orizontală”, se bazează pe viziunea împărțirii multidimensionale a societății prin evidențierea nivelurilor sistemului social. A doua modalitate, „pe verticală”, constă în identificarea sferelor principale ale vieții sociale care pot fi atribuite oricărei structuri sociale, inclusiv la nivel global, cum ar fi politica, economia, cultura etc. Îmbinarea ambelor tehnici de analiză pe „orizontală” și „verticală” ne-a permis să creăm un „model multidimensional” analitic, în baza căreia am descifrat esența și structura „crizei multidimensionale fabricate în Moldova”. În tradiția autohtonă, pot fi găsiți vinovații și sute de motive. Însă această abordare sub nici o formă nu poate reduce efectele destructive ale crizei asupra populației. Identificarea „vinovaților” sau formularea „scuzelor” sînt în contradicție cu dialogul non-violent și doar blochează materializarea principalelor aspirații ale fiecărei persoane care locuiește în Republica Moldova: dreptul la viață, dreptul la educație, dreptul la muncă, dreptul la dezvoltare, dreptul la un nivel decent de trai.

Pot fi identificate două surse principale care creează disconfort psihologic, cugetînd asupra crizei multidimensionale:

1. *incertitudine*—individul și colectivitatea nu posedă o viziune clară încadrată în timp (trecut, prezent și viitor) și spațiu. Ce a fost, ce este și cum va fi Republica Moldova în 2030?;
2. *instabilitate*—experimentele sociale și politice realizate, unele cu succes, altele cu rezultate mai slabe, cu privire la modernizarea instituțională (crearea noilor instituții sociale, organizații nonguvernamentale, reforma administrației publice centrale și locale, reforma administrativ-teritorială), constituțională (modificarea Constituției în vigoare, drept răspuns la soluționarea conflictului transnistrean), social-politică (democratizarea țării, cultivarea principiului pluripartidist funcțional), social-economică (aplicarea principiilor economiei de piață), social-demografică (în țară se urmărește o scădere a numărului populației, îmbătrînirea populației și migrația în masă peste hotare).

Esența crizei multidimensionale din Republica Moldova constă în lipsa „nucleului social”, în baza căreia ar putea fi construită noua structură administrativă și socială, ambele interdependente și funcționale, care ar asigura procesul de modernizare durabilă a țării. Ignorarea necesității construirii unui „nou nucleu” social generează stare de incertitudine și instabilitate la nivelul individual și social. Este ignorat subiectul principal al „noului nucleu” – omul (individul, personalitatea, cetățeanul).

Din punctul nostru de vedere, pentru a formula clar acțiunile de ieșire din cercul vicios al crizei multidimensionale din Republica Moldova, este necesar să examinăm trei tendințe complexe, inevitabile și interdependente între ele în contextul globalizării. Acceptarea acestor tendințe, în esență, ar constitui generarea procesului de modernizare a Republicii Moldova:

1. la nivel individual (trecerea de la „omul nulidimensional și unidimensional” spre „omul multidimensional și integrat”);
2. la nivel social (trecerea de la „societate unidimensională” spre „societate multidimensională”);
3. la nivel administrativ (trecerea de la „modelul linear de guvernare” spre „modelul neliniar de guvernare”).

Criza multidimensională durează o perioadă îndelungată, deoarece se ignoră factorul uman, deși omul este sursa și subiectul principal al dezvoltării. În același timp,

tot omul este cauza apariției problemelor sau instabilităților de ordin politic, economic, social și cultural. În contextul transformărilor ce au loc în Republica Moldova, urmărim o mutație a naturii umane prin transformarea ei de la *omul „nolidimensional și unidimensional” spre omul „multidimensional și integral”*. Esența „omul nolidimensional” [3] constă în valoarea sa nulă de existență ca om în societate, guvernată de un model administrativ de tip linear. În acest model, prin aplicarea forței sistemul administrativ egalează ființa umană și comportamentul individului, cu „nimic” (sau „0”), izolînd-o de la viața socială și politică cotidiană. În aceste condiții, omul nolidimensional nu se poate găsi (dobîndi, regăsi), deoarece societatea prin metodele sale liniare de administrare înăbușă și reprimă componenta haotică, spontană a naturii umane. Astfel, condițiile sistemului social îl creează ca element incapabil pentru realizarea potențialităților sale. Din alt punct de vedere, „omul unidimensional” [4] reprezintă individul lipsit de orice gîndire critică. Administrarea liniară a sistemelor sociale creează oameni unidimensionali, orientați spre idealuri individualiste și consumeriste.

La rîndul său, *omul multidimensional este* individul care posedă o gîndire critică, creativitate și tinde spre autorealizare. Societatea contemporană nu mai este omogenă, adică nu este compusă doar din oameni nolidimensionali sau unidimensionali, în ea activează și oameni multidimensionali. Omul multidimensional aparține clasei de mijloc de tip nou și se ocupă de o activitate intelectuală, activează voluntar în sectorul asociativ, compus din mii de instituții necomerciale – școli, spitale, colegii, universități etc. Omul multidimensional în continuu este preocupat de extinderea bagajului său de cunoștințe și abilități. El mereu tinde să-și realizeze potențialitățile sale creative. El se interesează de gîndirea umanitară și lumea internă a ființei sale. *Omul integral* [5] este individul dezvoltat multilateral și armonios care profund cunoaște specialitatea sa, înțelege interdependența științelor și profesiilor, este orientat spre inovații științifice, tehnice și culturale, este concentrat spre realizarea anumitor sarcini din sfera activităților sale. Noțiunea de „om integral dezvoltat” este foarte abstractă. Una din calitățile principale ale omului integral reprezintă deschiderea individualității sale, capacităților, talentelor și creativității în anumite activități sociale. Necesitatea formării omului integral este condiționată de un șir de cauze:

- economice (aplicarea tehnologiilor informaționale noi necesită abilități corespunzătoare);
- politice (procesul decentralizării și creșterea importanței de autogovernare a vieții sociale);
- psihologice (necesitatea manifestării capacităților și talentelor sale);
- etico-morale (creșterea complexității proceselor sociale, ceea ce condiționează sporirea responsabilității etice);
- spirituale (activitatea creativă este în strînsă legătură cu îmbogățirea permanentă în valorile culturii);
- fizic (dezvoltarea integră a omului presupune și perfecționarea lui fizică).

Mecanismele sociale de formare a omului integru trebuie să țină cont de trei elemente principale care formează structura integrală a naturii umane: „eul”, aspectul fizic și lumea înconjurătoare a omului. „Eul” semnifică lumea internă, psihică și spirituală a omului, realitatea lui subiectivă, care fixează locul omului în lume, atitudinea lui față de lumea înconjurătoare, rolul lui în istoria societății. Omul multidimensional și integral este predispus spre autoafirmare și autorealizare într-o lume globalizată. Potrivit concepției autorealizării omului [6], el pune accent pe valoarea și scopul în sine a omului, dă sens vieții umane. Cu alte cuvinte, are loc procesul de autorealizare al omului prin realizarea tuturor calităților și talentelor sale. La acest nivel al existenței sale, omul tinde să devină ceea ce el

poate deveni, conform libertății interioare. Principalul mecanism de satisfacere acestei necesități este lucrul creativ al omului. Autorealizarea [7] este un proces de identificare și realizare de către personalitate a posibilităților sale necesare pentru atingerea scopurilor și soluționarea celor mai importante probleme personale care permit realizarea potențialului său creativ. Savantul american Abraham Maslow a plasat autorealizarea în topul necesităților fundamentale ale omului. El a definit-o ca formă de utilizare a capacităților, talentelor și posibilităților sale. Capacitatea personalității de autorealizare este o sinteză a capacităților în activitatea sa, în cadrul cărora personalitatea își manifestă potențialul său.

Examinînd sfîrșitul și distrugerea politicii la intersecția veacurilor, profesorul Andrew Gamble [8] caracterizează societatea unidimensională în care nu mai există nici o cale de a construi ceva nou, în imaginație sau în practică, nici o alternativă viabilă la modul ei de organizare. Nu mai există nici un factor activ care să catalizeze o revoluție, nici o gîndire critică să extragă posibilități viitoare din circumstanțele prezente. Ne întrebăm în acest sens, societatea Republicii Moldova este unidimensională sau multidimensională? Dacă nu este o societate multidimensională ca finalitate, atunci apare întrebarea: este oare capabilă societatea noastră să se transforme într-o societate multidimensională? Răspunsul nostru este afirmativ. Trebuie doar de purces la acțiuni de extindere a oportunităților de autorealizare a fiecărui individ.

Cît privește modelul de guvernare din Republica Moldova în contextul globalizării, urmărîm o trecere lentă de la „modelul liniar” spre „modelul neliniar” de administrare a societății. Modelul liniar de guvernare se caracterizează prin ordini sociale tradiționale, închise (sisteme totalitare și autoritare). În trecut, în special în megasistemul U.R.S.S., sistemul social de tip închis asigura starea lui stabilă de existență și funcționare. Principala componentă în procesul de guvernare cu societatea a fost forța sau violența.

În prezent însă cerințele pentru guvernare sînt noi. Sistemul administrativ devine inefficient dacă aplică forța împotriva cetățenilor săi. Prin urmare, lumea globalizată impune statelor să elaboreze și să implementeze modele neliniare de guvernare, deoarece ele sînt cele mai adecvate pentru societățile multietnice și complexe. Important este să menționăm că modelul neliniar de guvernare are drept sarcină dezvoltarea omului integral și multidimensional, prin crearea condițiilor favorabile pentru autodezvoltare și autorealizare.

O provocare serioasă dogmelor științifice clasice a servit teoria „sistemelor diferențiate” elaborate de către Laureatul Premiului Nobel în domeniul biologiei Ilya Prigogine. Postulatele sale principale au fost expuse în monografia „Sfîrșitul certitudinii” (1996). Savantul belgian, de origine rusă, a abordat critic modelul mecanic, afirmînd că concepția lui Newton explică trecutul și nu viitorul. Concepția lui Prigogine, denumită „raționalitate extinsă”, se reduce la negarea determinismului și liniarității drept unica posibilitate de cunoaștere. Savantul afirmă că dezvoltarea lumii materiale are loc sub forma unor alternative și posibilități de alegere, care nu întotdeauna sînt conștientizate. Ilya Prigogine a evidențiat unii parametri, ai modelului neliniar de administrare, printre care:

- condiții pentru manifestarea „eului” a fiecărui individ;
- spațiu liber care permite de a împărtăși întregului spectru interesele sale individuale și de grup și acțiuni.

O astfel de societate nu poate să funcționeze stabil, dacă comportamentul indivizilor săi va fi unidirecționat și uniform, deși dinamic, dar care are un singur nivel de libertate. Un astfel de sistem social nu va putea evolua, ceea ce va duce spre dispariție de pe arena internațională.

Esența modelului neliniar de guvernare constă în aceea că procesele sociale pot fi dirijate în direcția necesară, utilizînd influențe nesemnificative, cu alte cuvinte, prin minime eforturi politico-juridice și administrative, economice și alte mijloace, în schimb

atingându-se rezultate semnificative, de multe ori depășind eforturile depuse. Și viceversa, rezultatul multiplelor acțiuni politico-administrative, economice etc. deseori dau rezultate invers proporționale eforturilor depuse și contrare scopurilor urmărite. Aceste calități ale modelului nelinier de administrare al universului social se manifestă în societățile contemporane „cu risc total” (după terminologia lui I.Prigojine). Atunci când globalizarea și revoluția de rețea nu numai că au extins și aprofundat relațiile umane, dar și a sporit rolul omului în procesul istoric, este necesară o gândire neliniară, ca o condiție fundamentală pentru manifestarea creativității în arta și știința politică.

O abordare originală au formulat savanții ruși Branski și Pojarski, care au examinat specificul administrării în contextul globalizării (un tip specific de autoorganizare socială), mai exact, corelația dintre administrare și autoorganizare [9]. Problema constă în a înțelege modelul autentic care va asigura autoorganizarea socială și acțiunile de administrare. Între autoorganizare și administrare există un conflict. Procesul de autoorganizare refuză orice fel de implicare administrativă externă. În cazul când un subiect extern, în calitate de administrator, încearcă să se implice în evoluția autoorganizării sistemului social în direcția necesară lui, în final se obțin rezultate incerte. Prin urmare, din perspectiva artei și științei politice, factorii de decizie ar fi trebuit să implementeze activ abordarea globală prin punerea în practică a noilor strategii și politici naționale axate pe om și care să permită valorificarea noilor oportunități [10].

În finalul reflecțiilor asupra esenței și structurii crizei multidimensionale din Republica Moldova putem constata următoarele:

- sînt insuficient conștientizate esența și căile de modernizare a țării;
- lipsește o viziune autentică și integră asupra direcțiilor prioritare de modernizare;
- acțiunile politice și sociale realizate sînt fragmentare;
- este ignorată dimensiunea umană în procesul de modernizare a țării.

În concluzie, soluția viabilă pentru depășirea crizei multidimensionale în cazul Republicii Moldova și modernizarea durabilă a țării este elaborarea și implementarea Strategiei Naționale de Dezvoltare a Potențialului Uman disponibil (SNDPU). Scopul SNDPU trebuie să constituie dezvoltarea omului multidimensional și realizarea potențialului său pentru binele propriu și creșterea bunăstării populației.

Note:

1. Raport Național de Dezvoltare Umană din 1997. – Chișinău, 1998, p.9.
2. Блауберг И.В., Юдин Б.Г. Становление и сущность системного подхода. – Москва, 1973, p. 242 – 243.
3. Волков Ю.Г., Поликарпов В.С. Человек: энциклопедический словарь. – Москва: Изд-во Гардарики, 2000, p. 388.
4. Idem, p. 391.
5. Idem, p. 445.
6. Idem, p. 422.
7. Idem, p. 341.
8. Gamble A. Politica și Destin. - Ed-ra Antet, 2001, p. 81.
9. Бранский В.П., Пожарский С.Д. Глобализация и синергетическая философия истории. // Общественные науки и современность, 2006, № 1, p.109 – 120.
10. Bari I. Probleme globale contemporane.– București: Ed-ra Economică, 2003, p. 34.

Lia Lucia Epure,
competitor

VIOLENȚA ÎN PRESĂ: FRECVENȚĂ ȘI REPERCUSIUNI

Universitarul torinez Gianni Vattimo, deținător al unei catedre de Filosofie teoretică, ex-parlamentar european, deja în 1989 vorbea despre o „societate transparentă”- concept care face referire la faptul că întreaga societate contemporană este, într-o măsură copleșitoare, o „creație a comunicării în masă”, aceasta din urmă influențând puternic atât gândirea, cât și acțiunea individului modern.[1]

Comunicarea generalizată a dus, în special după apariția televiziunii, la debateri ample asupra funcțiilor și efectelor mass-media asupra individului, a grupurilor sociale și asupra societății în genere. Spunem “în special după apariția televiziunii” dat fiind impactul major pe care această formă de media îl înregistrează asupra indivizilor sociali, fapt confirmat de studii diverse care arată că o mare parte dintre oameni nu citesc nici un cotidian și au, în schimb, televiziunea ca unică sursă de informare. Televiziunea poate să adune în fața jurnalului de știri de la ora 20 mai mulți oameni decât toate cotidienele de dimineață și de seară la un loc. Fiind, într-adevăr, principalul vector media - și aceasta la mare distanță față de ceilalți factori (familie, școală, lecturi, anturaj, biserică) televiziunea este așadar și cel mai activ modelator de atitudini și mentalități.

În ceea ce privește segmentul populațional de vârste foarte tinere, aici situația e mai acută: în Franța, spre exemplu, 95% din liceeni privesc zilnic la televizor, iar dintre aceștia, doar 8,70% citesc zilnic ceva. Dar nu numai în Franța se înregistrează acest monopol nesănătos al televiziunii. Cercetări sociologice românești întemeiate pe date audimetrice colectate în noiembrie 2001 evidențiau că „tinerii petrec zilnic, în medie, 175 de minute în fața televizorului, pe când adulții, 240 de minute”. Iar în decembrie 2005 statisticile arătau, deja, că în România peste 42% din copiii între 7-10 ani, 57% din elevii între 11-14 ani, peste 53% din adolescenții între 15-18 ani urmăresc emisiunile tv timp de 4 ore pe zi. Așadar, este vorba despre o creștere cu o oră în plus într-un interval de nici un cincinal.

Nici dincolo de Ocean lucrurile nu stau mai bine. În SUA, sondajele arată că, într-o săptămână tipică pentru ei, copiii americani petrec (dintr-un total de circa 112 ore de veghe) „aproximativ 40 de ore privind la televizor sau jucând jocuri video (așadar, ceva mai mult de 6 ore zilnic, n.a.). Dacă acestora li se adaugă cele 40 de ore de școală, inclusiv timpul necesar pentru dus și întors și pentru teme, rezultă că pentru raporturile cu copiii de aceeași vârstă și cu familia le mai rămân doar 32 de ore săptămânal.

Oricum, cert e faptul că importanța temei „Mass-media și violența” s-a și materializat într-o cerere în continuă creștere de studii pe această temă. Astfel, dacă în 1997 au fost publicate circa 5.000 de astfel de studii, cu doar 15 ani mai devreme era vorba despre o cifră în jurul celei de 2.500. Sociologul britanic Zygmunt Bauman subliniază că „apărătorii din oficiu” ai moralei publice protestează împotriva scenelor de violență sau sex, ei presupunând că instinctele violente și, respectiv, apetitul sexual ale spectatorilor sunt accentuate datorită prezentării acestor imagini și sunt stimulate să-și caute un mijloc de refulare.

Pe de altă parte însă, se cuvine remarcată și ipoteza potrivit căreia, în cazul consumatorului de media, contactul direct, cotidian, cu aspecte ale violenței străzii, să aibă drept efect un impact cu mult mai copleșitor asupra psihicului colectiv decât îl are absorbția de violență prin intermediul multblamatei televiziuni ori al presei scrise.

Violența din realitatea socială constituie, susține o altă tabără din lumea științifică, un factor mult mai puternic, determinat în postura sa de potențator al instinctelor violente, respectiv, al apetitului sexual ale spectatorilor, decât îl reprezintă violența „filtrată”, picurată dinspre ecrane sau pagina de ziar. Așadar, existența în sine a acestor două perspective divergente nu face decât să cristalizeze în ea tocmai expresia a două atitudini diferite față de impactul moral al televiziunii.

Perspectiva în care acei indivizi, mari devoratori de televiziune, acceptă ca singura concepție despre lume pe aceea ce le este livrată „gata preparată” de către televiziune, este tocmai ceea ce Gerbner numea ca fiind „efectul de «cultivare»”. Datorită expunerii aproape permanente la mesajele media, oamenii ajung dependenți de aceasta, atât pentru cunoașterea mediului în care trăiesc, cât și pentru înglobarea unui anumit mod de a gândi lumea înconjurătoare. Astfel se face că s-a ajuns la situația în care mass-media, în special televiziunea, devin „un membru al familiei, fie monopolizând comunicarea cu lumea externă, fie subsumând alte surse de informare. Datorită expunerii aproape permanente la mesajele media, oamenii ajung dependenți de aceasta. Este vorba de efectul de „cultivare”, care conduce la fixarea unei viziuni comune asupra lumii, a unor roluri comune și a unor valori comune”. [2] Cei cu preponderență expuși la pomenitul efect de „cultivare” sunt, statuează G. Gerbner, așa-numiții telespectatori „grei” („heavy viewers”), persoane care privesc la tv mai mult de 4 ore pe zi și care, spre deosebire de „privitorii ușori” („light viewers”), au o concepție despre lume „cultivată”(dependentă) de concepția distribuită de televiziune. [3] Și cum violența este din ce în ce mai prezentă în întreaga media, conducând la situația ca aceasta să devină o problemă socială majoră - și, prin urmare, de neocolit ca subiect de maxim interes al dezbaterii publice. Tema „Violența și media” a suscitat, se înțelege, atât discuții (extrem de animate, pro și contra, privind efectele celei dintâi componente a temei asupra comportamentului - al individului, al unor grupuri sociale și la nivel societal), cât și studii realizate sub coordonarea unor specialiști reputați din domeniu, studii care, la fel, au finalizat în rezultate asupra cărora a fost plasat mai întotdeauna factorul de controversă. Astfel, de o parte a baricadei, unii specialiști (partizani ai așa-numitei teze „a imitației”) au focalizat în discursul lor pe faptul că media, atât cea vorbită, cât și cea scrisă, nu face decât să propage imaginea unei lumi violente, nesigure și periculoase, ceea ce inevitabil conduce la potențarea tensiunii psihologice și emoționale a individului, factor ce, desigur, va face să crească probabilitatea unui comportament violent, consumatorul de media învățând cu timpul, prin mimetism, să se comporte agresiv sub influența modelelor oferite de emisiunile/filmele vizionate ori articolele/știrile lecturate.

De cealaltă parte a baricadei, specialiști la fel de reputați (de astă dată promotori ai așa-numitei teorii „a efectului de întărire” și ai tezei „catharsis”-ului) au afirmat, cu la fel de multă convingere, că potrivit cercetărilor desfășurate de ei reflectarea atât de pregnantă a violenței de către mijloacele media nu va induce finalmente telespectatorului, respectiv cititorului de gazete, altceva decât un mesaj pozitiv, relatările prezentând și succese ale poliției, arestarea infractorilor și închiderea lor, sau, oricum, faptul că asta se va întâmpla în mod cert cât de curând și, cum s-ar spune, că poliția veghează - fiind deci vorba de un mesaj de siguranță socială mărită. Și, mai important, acest din urmă grup de cercetători susține cu tărie ideea că expunerea la mesajele violente contribuie, în mod special în rândul tinerilor, la eliberarea de impulsurile primare, dorințele de comportament agresiv consumându-se deja, în imaginar. Totodată, spun aceiași specialiști, s-a constatat, ca rezultat al unor cercetări extinse, că violența televizată/scrisă nici nu declanșează și nici nu inhibă comportamentele, reacțiile instinctuale, acestea fiind în general dictate de

relațiile interpersonale din interiorul grupului - violența din respectivele media doar confirmând în mentalul receptorului („efectul de întărire”) valorile și normele de acțiune deja existente la nivelul unui grup social sau al individului.

Până la urmă, se pare că o concluzie unanim acceptată ar fi aceasta: nu există o relație directă între cantitatea propriu-zisă de violență difuzată și efectele sale. Altfel spus, pornind de la dimensiunea violenței văzute/citite la televizor/în ziare nu se poate trage o concluzie asupra unor efecte, să le spunem „simetrice” (de genul - absorbi (media-)violență, produci la rândul tău violență), provocate de violență, iar catalogarea anumitor comportamente ca fiind violente depinde de genul de materiale video sau tipărite vizionat sau, respectiv, citit, de măsura în care sunt incluși în acțiune spectatorii-cititorii receptori (altfel spus - cu cât un film sau o emisiune de televiziune sunt evaluate mai realist, cu atât mai puternic va fi resimțită și percepută violența conținută), de experiența de viață a receptorilor, respectiv, de valorile și normele de acțiune deja existente la nivelul grupului social căruia aceștia îi aparțin, și, nu în ultimă măsură, de caracteristicile lor specifice de personalitate.

Astfel, spre exemplu, studii efectuate de către specialiști la sfârșitul deceniului 6 al sec XX asupra unui grup de public alcătuit din respondenți de vârstă foarte tânără și din adolescenți au arătat că un film macabru din 1967, „Our Mother's House” (despre cei 7 copii din familia Hook care, atunci când mama lor moare, hotărăsc că vor face tot ce ține de ei să nu ajungă la orfelinat - și își și pun hotărârea în practică, îngropându-și pur și simplu mama în grădinița din spatele casei londoneze destul de părginite a familiei și continuându-și apoi viața ca și cum aparent nimic nu s-ar fi întâmplat), oferă spectatorilor factori de identificare precum moartea mamei, căsnicia ratată, secretele în fața adulților, ce-l fac să devină astfel mai violent la un nivel mai profund decât chiar, spre exemplu, un alt film lansat în același an 1967, „The Dirty Dozen”/„Duzina de nelegiuți” (film despre cel de-al Doilea Război Mondial rămas celebru, de altfel, printre cinefilii vremii, tocmai din pricina unor scene șocant de violente, cel puțin pentru timpurile acelea - cu personaje care mor fiindcă li se dăduse foc de vii etc.). Potrivit rezultatelor sus-pomenitelor studii, spectatorii tineri și foarte tineri nu au fost dezorientați, violența fiind evaluată în relație directă cu genul de film pe care îl văzuseră, cu asocierea mentală pe care ei o puteau face între actul de violență și posibila lui reapariție în realitatea imediată, în universul cotidian al fiecăruia dintre ei.

La fel se întâmplă, spre exemplu, și în cazul filmelor de desene animate, atât cele destinate copiilor, cât și cele având ca public-țintă adolescenții - desene animate care, de foarte multe ori, conțin acte de violență, dar care nu au, cu toate acestea, efecte negative asupra receptorilor. Copiii sunt oricând în stare să facă deosebirea între violența reală și cea ficțională, story-urile din astfel de filme animate fiind interpretate ca necorespondente cu realitatea și, deci, neluate în serios. Prin urmare, același pattern de receptare funcționează și în ceea ce-i privește pe adulți: în westernuri sau în filmele polițiste împușcăturile sunt parte integrantă, iar receptorul nu le percepe ca violență, aceste genuri de filme fiind materializări ale unor scheme stereotipizate și ritualizate de violență și care n-au legătură cu realitatea.

Cu adevărat grav e un alt aspect, mesajul ce figurează la loc de frunte în majoritatea produselor media în momentul actual: receptorii asistă la scene violente și după puterea lor (iar aceasta e, de fapt, problema, poate cea mai gravă), înțeleg că cel mai puternic, deși nu întotdeauna are dreptate, are întotdeauna câștig de cauză; că, dacă vrei un lucru și ai mai multă putere decât altul, îl obții, efect cu atât mai regretabil în cazul copiilor, pentru care aceasta va amprenta asupra personalității lor în devenire.

Un al doilea efect, la fel de grav, al „vaccinării” masive cu violență – „vaccinare” administrată cu o... lipsă de parcimonie ce uneori frizează inconștiența - de către presa

vorbită și cea scrisă, e banalizarea violenței, condamnabila „imunizare” a privitorului/cititorului consumator devenit indiferent în fața violenței înconjurătoare. În cazul consumatorilor puternic dependenți de media se constată oricum, din start, o sporire a sentimentului de izolare, întărirea tendințelor de retragere din realitate, accentuarea fenomenelor de înstrăinare de comunitate, iar „administrarea” masivă de programe violente nu face decât să îi desensibilizează cu totul, atrofiându-li-se de la un anume punct înainte acel simț al solidarității umane în lipsa căruia respectivii indivizi umani devin insensibili la actele de violență și la suferința resimțită de victimele violenței întâlnite în viața reală de zi cu zi, starea de indiferență manifestându-se la acești mari consumatori de media printr-un comportament nesocial în cadrul căruia ei se arată extrem de puțin dispuși să vină în ajutorul victimelor violenței.

Trusturile de presă, posturile de televiziune și, respectiv, presa scrisă, concurându-se, în goana după audiență și tiraj, continuă să alunece spre programe, reclame, filme tot mai nocive (atât pentru copii, cât și pentru adulți) - realitate îngrijorătoare ce în Occident (din păcate, doar acolo!) a impus apariția unor contrareplici pe măsură din partea autorităților statului, ca de exemplu solicitarea organizării unor ample studii la nivel național care să se finalizeze prin rapoarte și informări oficiale aduse la cunoștință guvernului și legislativului. Un exemplu celebru în acest sens îl reprezintă așa-numitul „Raport Kriegel” întocmit în noiembrie 2002 la solicitarea ministrului francez al Culturii, Jean-Jacques Aillagon. Prin vocea coordonatoarei sale, reputatul filosof Blandine Kriegel, (raportul a fost întocmit de cei 36 de membri ai comisiei alcătuite din personalități reprezentative din Educație, Sănătate, Drept și Media) propunea atunci interzicerea absolută a imaginilor de violență între orele 6,30 și 22,30, ca și înăsprirea în legislația franceză a sancțiunilor penale pentru difuzarea violenței și a pornografiei.

Începând cu primăvara anului 2006, APFR Timișoara a derulat o acțiune de monitorizare paralelă a mass-media timișorene, acțiune în decursul căreia au fost înregistrate un număr de 126 de relatări despre teme proiectului - adică, violența domestică, abuzul sexual, discriminarea la angajare, hărțuirea la locul de muncă, prostituție/proxenetism și, trafic de persoane. Pe parcursul celor 6 luni au fost supuse monitorizării 11 publicații (cotidiene, săptămânale și 1 bisăptămânal), 2 posturi tv locale și 1 post de radio cu acoperire locală. Dintre produsele jurnalistice în cauză, cele mai multe, aproape jumătate (44,5%) fac referire la fenomenul violenței în familie, în vreme ce traficul de persoane deține peste un sfert (29,3%), iar abuzul sexual doar 15,1% din procentele de interes jurnalistice canalizate asupra temelor supuse monitorizării. Fenomenele de discriminare la angajare, hărțuire la locul de muncă și prostituție/proxenetism sunt abordate foarte puțin.

Pe parcursul celor șase luni de monitorizare paralelă, unul dintre obiectivele majore ale monitorizării a fost și cel de identificare a modalităților prin care mass-media, și, desigur, nu mai puțin și justiția, a contribuit la prevenirea și combaterea respectivelor fenomene negative aduse la cunoștința publicului consumator media de către cele 14 instituții media monitorizate.

Conform rezultatelor statistice și analizării acestora, ponderea produselor media consacrate, în presa scrisă și în cea audiovizuală, evenimentelor din categoriile menționate, se prezintă astfel: subiectului „violența domestică” i-a fost alocat spațiu tipografic/de emisie înglobând 44 de știri, 11 reportaje, 1 anchetă-investigație; „traficului de persoane” - 26 de știri, 9 reportaje, 1 anchetă-investigație și 1 comentariu-editorial; iar cât privește „abuzurile sexuale” - acestea au reprezentat subiectul a 16 știri și 3 reportaje.

Nu e dificil de remarcat predominanța produselor publicistice din categoria știrilor, a articolelor de mici dimensiuni, consemnare/notă de presă, în care informația despre eveniment

este transmisă în stare aproape brută, de foarte multe ori pomenitele produse publicistice nefiind altceva decât simple reproduceri ale comunicatelor de presă ori ale buletinelor de știri postate de inspectoratul județean de poliție pe site-ul propriu. Ziariștii locali preferă difuzarea nudă a informației preluate pe filiera unor instituții ale statului, iar prin această poziționare „din afară”, de neimplicare, pentru presa locală se conturează o problemă, și anume că situarea reprezentanților săi pe o poziție de noncombat are în final drept rezultat anularea eficienței sociale a produsului publicistic în cauză, care „trece,, pur și simplu, impactul asupra mentalului colectiv fiind unul minor, iar rezultanta în ceea ce privește prevenirea faptelor, cât și schimbarea atitudinilor și mentalităților fiind una aproape nulă.

Din păcate, media locală – dar nici cea națională nu face figură distinctă în această chestiune - își declină disponibilitatea de a funcționa ca (potențial) factor major de instruire, de contribuitor la prevenirea și combaterea fenomenelor implicând violență. Deziderat ce s-ar putea concretiza, spre exemplu, în: pe termen lung - prin combaterea unor prejudecăți curente din mentalul colectiv, prezentarea suportului social implicat în evenimente (atitudinea opiniei publice), prin relatarea poziției și implicării autorităților în desfășurarea evenimentelor; relevarea aspectelor juridice legate de evenimente (pedepsirea agresorilor și protecția victimelor), cât și prin accentuarea unor aspecte legate de particularitățile actanților evenimentului (vârstă, nivelul de educație, poziția socială etc.), sublinierea gravității consecințelor evenimentelor respective în plan fizic, psihologic economic și social.

O perspectivă de interes abordată în activitatea de monitorizare s-a referit la perceperea scopului cu care au fost date publicității în presa locală scrisă și audio-video informațiile privind diverse tipuri de acte violente, din categoria fenomenelor analizate. În urma analizei obiective de specialitate, din „fișa de monitorizare a presei” s-a putut observa că aproape în totalitate (112 articole scrise - din 113, respectiv 11 emisiuni tv din 11 și 2 emisiuni radio din 2) cele 126 de produse publicistice analizate au avut ca intenție strict informarea cititorilor, mobilizând aproape exclusiv funcția tranzitivă a demersului jurnalistic -, doar un singur articol - și acela publicat de publicația bisăptămânală inclusă în monitorizare, publicație care, de altfel, nu întâmplător, și este una editată în colaborare cu inspectoratul de poliție timișean -, doar un singur articol, așadar, relevând pe lângă intenția de a informa, și pe aceea de a instrui, contribuind astfel la prevenirea și combaterea acestor fenomene. Altfel „citită” statistica monitorizării, rezultă că 81 dintre produsele publicistice supuse studiului nu contribuie în nici un fel la prevenirea/combaterea fenomenelor, doar 32 reflectând o atare intenție.

Ca o concluzie, se poate reitera convingerea că această problematică, a suprasaturării consumatorului de media cu violență gratuită în exces și, în oglindă, reacțiile de autoapărare venite din partea societății, este una care ar trebui să constituie o prezență constantă între punctele majore de interes atât în plaja de interes a comunității, a societății civile, cât și, mai cu seamă, în cea a oamenilor din media.

Note:

1. A se vedea: Gianni Vattimo. La societă transparente. Milano, Ed. Garzanti, 1989.
2. W. J. Severin, J. W. Tankard. Communication Theorics. - New York, Ed. Longman Inc, p. 313.
3. A se vedea: G. Gerbner. The ‘Mainstreaming’ of America: violence profile. Nr.11// Journal of Communication// nr.30:3, 1980, p.14.

Людмила Рустанович,
научный сотрудник

СОЦИАЛЬНО-ДЕМОГРАФИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ СТАРШЕКЛАСНИКОВ О СЕМЬЕ И БРАКЕ

Отношение к семье и браку каждого поколения отражает в себе черты времени, условий жизни людей, нравственно-этических принципов доминирующих в обществе на каждом конкретном этапе его развития. Современная ситуация в сфере семьи и брака, по-мнению многих исследователей, характеризуется нестабильностью, разрушением моральных норм, регулирующих брачно-семейные отношения, оказывая негативное влияние на развитие демографических процессов [1, 2, 3]. При этом, следует отметить, что мы имеем дело с тенденциями, которые являются достаточно устойчивыми и очень медленно изменяются. Это связано с тем, что сформировавшееся демографическое поведение населения характеризуется долгосрочным характером установок и ценностей. В этом контексте, в исследовании демографических процессов особое внимание следует уделять молодежи. Прогнозирование развития социально-демографических процессов в Республике Молдова должно быть основано на знании жизненных планов, ценностных ориентаций и поведения молодого поколения.

Современные старшекласники – это дети, рожденные и воспитываемые в период сложных социально-экономических, политических и духовно-нравственных перемен. С одной стороны, период их воспитания в родительской семье совпал со сложностями, связанными с необходимостью адаптироваться к новым жизненным реалиям: отсутствие работы или двойная занятость родителей, выезд на заработки одного или обоих родителей, низкий уровень социальной защищенности семей с детьми и др. С другой стороны, открытость информационного пространства, распространение западных индивидуалистических ценностей с экранов телевидения и других средств массовой информации не могут не отразиться на формировании ценностных ориентаций старшекласников, в том числе и представлений о семье и браке.

В 2007 г было проведено пилотажное социологическое исследование, которое охватило 100 старшекласников г. Кишинева (11-12 классы). Предметом исследования явились представления старшекласников о семье и браке. В качестве метода исследования использовался анкетный опрос. Полученные данные позволяют определить некоторые тенденции в становлении представлений старшекласников о семье и браке.

Полученные результаты показывают, что семья как ценность занимает одно из ведущих мест в структуре ценностных ориентаций городских старшекласников, что еще раз подтверждает результаты ранее проводившихся социологических исследований [4, с.102]. Большинство респондентов (64%) придерживаются мнения, что семья приобретает все большее значение в современном обществе. Примечательны высказывания старшекласников о том, что представляет для них семья: «Это люди и обстановка, где всегда хочется находиться. Это люди, о которых хочется заботиться, которых любишь и ценишь», «Для меня семья – это счастье. Верный, заботливый муж, здоровые дети и взаимопонимание между родителями», «Если честно, я никогда не задумывалась насчет семьи. Но вот смотря на своих родителей, могу сказать, что семья – это когда два человека уважают друг друга, взаимопонимание, общие цели в жизни, интересы».

В числе наиболее важных жизненных позиций респонденты указали ответственность за семью и ее членов (55%), как один из важных факторов влияния на укрепление и счастье семьи. А материальная независимость, по мнению 47% старшеклассников, является необходимым условием элементарного выживания и обеспечения условий для достойной жизни.

Из приведенных выше ответов можно сделать вывод, что для нынешнего поколения старшеклассников семья является одной из важных ценностей, которая оказалась важной для подавляющего большинства опрошенных и только 8% респондентов считают, что «семья теряет свое значение, лучше жить одному, так лучше и удобнее». Подавляющее большинство старшеклассников придерживаются мнения, что именно в семье человек больше всего получает защиту, поддержку, уважение, любовь.

При создании семьи, по мнению старшеклассников, первостепенное значение имеет любовь (88%), материальная независимость (39%), наличие работы (27%) и наличие жилья (28%). Несмотря на то, что любовь имеет решающее значение при заключении брака, большое внимание старшеклассники уделяют и материальным аспектам семьи.

Нестабильность современной семьи, высокий уровень разводов и, соответственно, увеличение количества неполных семей оказывают определенное влияние на представления старшеклассников о продолжительности счастливой семейной жизни. Чуть более половины респондентов согласны с мнением, что «можно прожить долгую и счастливую жизнь в браке с одним человеком» (55% респондентов „полностью согласны с данным утверждением” и 38% „частично согласны”). Только чуть более половины опрошенных (54%) считают, что наличие детей в семье является важным фактором, который влияет на укрепление и счастье семьи.

В условиях существенного сокращения рождаемости особое значение приобретает исследование ориентации молодежи на деторождение. В обществе сегодня распространена точка зрения, что сверхнизкий уровень рождаемости обусловлен социально-экономическими проблемами, неустроенностью бытовой сферы и другими трудностями. Однако демографы и социологи, исследующие семейно-родственные отношения, считают, что проблема рождаемости лежит в другой плоскости.

Каждый этап развития общества оказывает существенное влияние на функционирование и развитие семьи как социального института. Урбанизация и индустриализация оказали влияние не только на социально-экономические аспекты индивидуальной, семейной и общественной жизни, но и на характер внутрисемейных отношений, на демографическое поведение, структуру и размер семей.

Основная причина изменения демографического поведения заключается в изменении репродуктивных установок. Дело в том, что современная городская семья не нуждается в большом количестве детей. Экономически многодетная семья всегда будет проигрывать малодетной семье. На сегодняшний день малодетная семья (1-2 ребенка) стала образом жизни. Поскольку потребность в детях (если она существует) может занимать любое место в иерархии индивидуальных потребностей, можно предположить, что отказ от рождения ребенка или малодетность возможны в том случае, если они рассматриваются как препятствие для удовлетворения других более важных потребностей.

В проведенном исследовании четко прослеживается установка старшеклассников на семью с одним или двумя детьми. На вопрос: „Какое

количество детей должно быть в современной семье?» – 72% респондентов ответили, что двое, 17% - один ребенок, - трое и более ответили 7%. Особо отметим, что некоторое, пусть и незначительное число ответивших, выбрали бездетную модель семьи (4%). Следовательно, идеальной моделью семьи для старшеклассников, вне зависимости от пола является двухдетная семья. Таким образом, модель семьи с двумя и более детьми остается у молодежи все еще привлекательной на уровне установок. Это позволяет говорить о том, что существуют определенные резервы для повышения рождаемости в стране. Один из известных демографов А.Г.Волков считает, что резкое падение уровня рождаемости в последние годы – следствие не замены двухдетной модели семьи однодетной и не отказа от детей вообще, а лишь откладывания их рождения «до лучших времен». То есть, если повысится уровень жизни населения, то можно ожидать повышения рождаемости. [5, с.22]

В последние десятилетия все большее распространение получают новые общественно признанные формы брачно-семейных отношений: незарегистрированные брачные союзы, доля которых согласно Переписи населения Республики Молдова 2004 г. составила 7,2% всех брачных союзов. Как свидетельство распространения свободных брачных союзов и добрачных сексуальных связей, ежегодно растет количество внебрачных рождений. И в сельской, и в городской местности доля детей родившихся вне брака в 2007 г. составила 25%, то есть каждый четвертый ребенок.

В ходе исследования изучался вопрос об отношении старшеклассников к незарегистрированному браку.

Таблица 1. Отношение старшеклассников к незарегистрированному браку (в %)

	Юноши	Девушки	Всего
Считаю это правильно	46	41	43,5
Отношусь отрицательно	16	31	23,5
Отношусь нормально	6	3	4,5
Затрудняюсь ответить	32	25	28,5

Данные представленные в Таблице 1 показывают, что достаточно большая доля опрошенных старшеклассников (43,5%) считают, что «это правильно», причем юноши более либеральны в этом плане чем девушки. Только каждый пятый респондент относится отрицательно к незарегистрированному браку, преимущественно девушки. Почти одна треть респондентов затруднились ответить. Полученные данные позволяют утверждать, что наметившиеся в последние годы тенденции распространения незарегистрированных брачных союзов, особенно среди молодежи, получит дальнейшее развитие, и будет оказывать существенное влияние на семейные и репродуктивные установки молодого поколения.

В то же время следует отметить что, несмотря на достаточно либеральное отношение старшеклассников к незарегистрированным бракам, большинство из них (80%) ориентированы на создание семьи в зарегистрированном браке (табл.2).

Таблица 2. Распределение ответов респондентов на вопрос «Если Вы решите создать семью в каком браке Вы бы ее создавали?» (в %)

	Юноши	Девушки	Общее число
Официальный	78	82	80
Гражданский (незарегистрированный)	22	18	20

Однако, каждый пятый опрошенный создание семьи начал бы с совместного проживания в незарегистрированном браке.

По-мнению старшеклассников более стабильным является официально зарегистрированный брак (78%). Также большинство старшеклассников придерживаются мнения, что дети должны быть рождены в официальном браке (табл. 3).

Таблица 3. Распределение ответов респондентов на вопрос «Как, по-вашему, в каком браке должны быть рождены дети?» (в %)

	Юноши	Девушки	Общее число
Официальный	70	80	75
Гражданский (неофициальный)	-	2	1
Не имеет значения	30	18	24

Вызывает тревогу тот факт, что достаточно большая доля опрошенных - 30% юношей и 18% девушек ответили, что не имеет значения, в каком браке будут рождены дети. Что касается рождения своих собственных детей, то 90% опрошенных девушек 64% юношей считают, что их дети должны родиться в официальном браке. Для 34% юношей это не имеет значения, намного меньше доля девушек (10%), придерживающихся такого мнения. На наш взгляд, это связано с недостаточной осведомленностью старшеклассников о проблемах, которые возникают при рождении детей вне брака (вероятность неполной семья, риск бедности, низкий уровень социальной защищенности и др.). Согласно данным статистики в последние годы в республике в структуре внебрачных рождений, доля детей рожденных девушками в возрасте до 18 лет варьирует в пределах 7-8%, что является результатом распространения добрачных сексуальных связей и низким уровнем сексуальной культуры молодежи. Также результаты социологических исследований показывают, что за последние годы значительно снизился средний возраст начала половой жизни у молодежи до 16,3 лет [6, с.85].

Первые представления о семье у подростков формируются в родительской семье. В которой они получают навыки семейной жизни, межличностных отношений в ней (любовь, уважение, взаимопомощь, решение конфликтов), что в значительной степени влияет на представление старшеклассников и опыт создания своей собственной семьи. Реальностью нашего времени является высокий уровень разводов, рост числа неполных семей, ухудшение воспитательной функции семьи. Примечательно, что для чуть более половины порошенных старшеклассников (56%) родительская семья является примером супружеских и детско-родительских отношений. Уверены в том, что на протяжении всей жизни в семье можно быть интересным друг для друга 78% старшеклассников. Характерным для сегодняшнего времени является отношение старшеклассников к разводу. «Если брак или семья несчастливая, неудачная, то лучше развод», - такого мнения придерживаются 65% опрошенных, причем зафиксирован значительный разброс мнений в зависимости от пола респондентов: 56% юноши и 74% девушки.

Результаты проведенного исследования показывают, что для современных старшеклассников семья остается наиболее привлекательной формой организации совместной жизни и реализации родительско-воспитательских устремлений. Следует отметить, что представления молодежи о семье являются малосодержательными, а количество задействованных характеристик семьи и обсуждаемых сфер семейной жизни достаточно ограничено. Старшеклассники, как правило, представляют и обсуждают в качестве модели своей будущей семейной жизни «традиционную» семью. В характеристиках, которые они дают этой модели, задействованы три сферы семейной жизни: «любовь», «родительство» и

«супружеские отношения». Девушки больше, чем юноши осведомлены в вопросах семьи и брака, а их интересы чаще связаны не с эмоциональными (как у юношей), а с социальными аспектами семейной жизни.

В условиях постоянного снижения брачности и рождаемости, нестабильности супружеских отношений проблема укрепления семьи как социального института становится одной из наиболее важных в системе мер, направленных на улучшение демографической ситуации. Очевидно, что проблемы духовного и нравственного развития молодежи, формирования семейных ориентаций нужно решать в контексте общего духовного развития общества и укрепления нравственно здоровой семьи.

Примечания:

1. Голофаст В. Социальное значение изменений современной семьи //Социология семьи. Статьи разных лет. - СПб, 2006, с.198-216 .
2. Захаров С. Новейшие тенденции формирования семьи в России <http://www.demoscope.ru/weekly/2006/0237/tema06.php>
3. Gh.Paladi, C.Matei, O. Gagauz, I.Caunenco Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației. - Chișinău, 2007.
4. Familia: probleme sociale, demografice și psihologice. - Chișinău, 2005.
5. Волков А.Г. Семейная структура населения России: факторы и тенденции// Российский демографический журнал, №1, 1996.
6. Sănătatea și dezvoltarea tinerilor. Studiu de evaluare a cunoștințelor, atitudinilor și practicilor tinerilor. UNICEF. - Chișinău, 2005.

Valentina Cornea,
doctorand

OPORTUNITĂȚI ȘI PERSPECTIVE DE DEZVOLTARE A REGIUNII SUD: ABORDARE SOCIOLOGICĂ

The study reflects the results of a sociological analysis regarding the regional development. The data refer to inasmuch as the citizens, civil servants and the local electees know about the creation of regions of development, appreciations regarding the opportunity of this way of administration, the impact of regionalization and the attitude concerning the foreign investments in Moldova.

La finele anului 2006, Parlamentul R. Moldova a adoptat un pachet de legi care reglementează „de o manieră europeană” organizarea și funcționarea administrației publice locale. Strâns legată de dimensiunea structurilor și a proceselor, problema delicată (pentru R. Moldova) a creării regiunilor de dezvoltare, precum și adoptarea unor noi practici administrative și a stilurilor de lucru merită o atenție specială. De obicei, problemele provocate de norme devin focarul unui mare volum de literatură, care, în fond, se concentrează pe ciocnirea dintre rezistența la reglementare și mecanisme de control.

Realizarea auditului socioeconomic al regiunii este o măsură relevantă, dar, considerăm, va câștiga un plus de valoare prin suplimentare cu unele date provenite dintr-un sondaj sociologic realizat în Regiunea Sud. Sondajul a urmărit să releve măsura în care cetățeni simpli, funcționari publici și aleși locali știu despre crearea regiunilor de dezvoltare, aprecieri privind oportunitatea acestui mod de administrare, impactul regionalizării și atitudinea față de suportul și investițiile străine în R. Moldova.

Regiunea de dezvoltare Sud (RDS) cuprinde 8 raioane: Basarabeasca, Cahul, Cantemir, Căușeni, Cimișlia, Leova, Ștefan-Vodă, Taraclia, ocupând 24 % din teritoriul Republicii Moldova, iar după numărul mediu al populației, conform datelor recensămintelor din 1989 și 2004, se clasifică în orașe cu o populație de până la 5000 locuitori – 3 orașe (Căinari, Cantemir, Iargara); 5000-10000 locuitori - 1 oraș (Ștefan Vodă); 10000 – 15000 locuitori – 4 orașe (Basarabeasca, Cimișlia, Taraclia, Leova); 15000 – 20000 locuitori – 1 oraș (Căușeni). Orașul Cahul este cel mai mare oraș din regiune (35,6 mii locuitori) – al 5-lea oraș după mărime din Republica Moldova

Populația regiunii constituie 15 % din populația totală a țării. Infrastructura localităților este compusă din 10 orașe fără statut de municipiu (dintre care 8 centre raionale) și 278 localități rurale organizate în 177 comune[1].

Actorii politico-administrativi ai regiunii sunt 8 președinți de raion, 256 consilieri raionali, 184 primari și 2162 consilieri locali. Cea mai reprezentată categorie la funcția de primar este intelectualitatea și specialiștii din localități (pedagogii, inginerii, agronomii, juriștii, economiștii etc.), care posedă cea mai înaltă capacitate de comunicare și convingere. 6 primari din regiune dețin profesii mai puțin regăsite în peisajul politico-administrativ: 1 jurnalist în raionul Leova, 1 politolog în Ștefan Vodă, 1 preot în Cantemir, 1 meteorolog și 1 paznic în Taraclia, 1 student în Cahul. Peisajul politico-administrativ al regiunii este unul relativ omogen, ponderea în consiliile raionale deținând-o reprezentanții partidelor de opoziție[2].

În plan economic, cele mai avansate sunt raioanele Taraclia și Basarabeasca, iar mai puțin dezvoltate sunt raioanele și Leova și Cantemir. Tabelul 1 reflectă nivelul dezvoltării social economice a raioanelor Regiunii Sud, conform rezultatelor calculării indicelui integral la nivel național.

Tabelul 1. Nivelul dezvoltării social-economice a raioanelor Regiunii Sud (conform rezultatelor calculării indicelui integral la nivel național)

	Raioane	Rating (rang)
1	Taraclia	2
2	Cahul	3
3	Ștefan Vodă	14
4	Căușeni	15
5	Cantemir	18
6	Basarabeasca	21
7	Cimișlia	27
8	Leova	29

Sursa: Evaluarea potențialului fiscal al teritoriului. Centrul de Analize în Domeniul Impozitării și Finanțelor, Moldova, 2006, p.25.

Aprovizionarea populației cu obiecte de infrastructură socială și inginerească se situează la un nivel mediu, în comparație cu Regiunea Nord și Centru.

În ultimii 5 ani se înregistrează o creștere lentă a salariului nominal mediu lunar, dar această creștere în plan național nu este semnificativă. Veniturile mici limitează accesul populației la diferite servicii, care în mare măsură sunt cu plată.

Tabelul 2. Salariul mediu lunar în Regiunea Sud a unui salariat în economie

Raionul	Lei	În % față de salariul mediu pe republică – 1318,7 lei	Volumul de servicii cu plată prestate populației, mii lei
Basarabeasca	1423,3	107,9	27538,7
Cahul	990,5	75,1	127489,3
Cantemir	884,5	67,1	30145,2
Căușeni	870,5	66,0	71183,2
Cimișlia	827,4	62,7	46587,1
Leova	756,0	57,3	31556,3
Ștefan Vodă	767,6	58,2	48905,2
Taraclia	932,1	70,7	38238,2

Sursa: Anuarul Statistic al Republicii Moldova, 2006.

În general, atât populația regiunii (66,8%), cât și reprezentanții administrației locale, ONG, business, profesori(80,2%) se arată nemulțumiți de felul în care funcționează democrația în R. Moldova. În pofida nemulțumirilor față de nivelul de trai, populația regiunii (89,4%) exprimă un atașament ridicat față de colectivitatea din care face parte. Față de regiune acest sentiment este exprimat de către 85,5%[3].

Este cunoscut faptul că implementarea cu succes a unei legi depinde și de gradul de cunoaștere și de acceptare a acesteia. Datele sondajului demonstrează că aleșii locali știu de existența Legii privind dezvoltarea regională – 75%, iar interviurile structurate demonstrează o mai bună cunoaștere a acesteia în comparație cu Planul de acțiuni UE - Moldova, despre care autoritățile centrale afirmă că este cunoscut doar de către jumătate dintre aleșii locali.*

Ideea divizării teritoriului în regiuni de dezvoltare este apreciată diferit. Cetățenii simpli nu se pot pronunța în favoarea acestei idei, și comportamentul acestora este justificabil, pentru că mai mult de jumătate dintre cei chestionați nu știu despre legea respectivă. Atitudinea pro este exprimată aproape unanim de către actualii președinți de raioane. Un singur respondent și-a exprimat rezerve față de această inovație instituțională.

* Interviu acordat Agenției DECA-press de către Valentin Guznac, viceministru al Administrației Publice Locale, în luna mai 2007.

Reieșind din standardele europene, finalitatea politicii de dezvoltare regională este crearea precondițiilor pentru asigurarea unor venituri suficiente, a ocupării și a condițiilor de trai ale cetățenilor în toate regiunile țării, sprijinirea inițiativei locale, îmbunătățirea infrastructurii și a mediului ambiant. La acest capitol președinții de raion se arată mai optimiști decât primarii, chiar dacă răspunsul la întrebarea „Credeți că este bine ca R. Moldova să fie divizată în regiuni de dezvoltare?” nu întotdeauna a fost susținută ferm. În trei cazuri, după răspunsurile „da” au urmat „dacă există voință politică manifestată în primul rând de puterea centrală”, în două cazuri - dacă rezervele sunt legate de mecanismul de funcționare. Or nu este prea clar, o părere insistă asupra realizării sarcinilor în termeni rezonabili, pentru că de la adoptarea legii a trecut ceva timp, iar realizările sunt minore, și o altă părere asociază crearea regiunilor de dezvoltare cu creșterea birocrăției. În viziunea președinților de raion, procesul de dezvoltare regională va contribui la creșterea veniturilor populației, șansele tinerilor de a-și găsi un loc de muncă, în general al nivelului de trai, primarii consideră că acestea fie vor rămâne la fel, fie nu vor înregistra nici o creștere. Este mare numărul respondenților care nu au o viziune de impact.

Necesitatea promovării politicii de dezvoltare regională este susținută de existența anumitor oportunități de ordin extern. Atitudinea față de suportul și investițiile străine este o variabilă formulată în calitate de predictor pentru deschidere și acceptare a asistenței externe. Cei mai mulți dintre cei intervievați consideră că instituțiile financiare doresc sincer să ajute Moldova, și că dacă Moldova ar accepta standardele europene, ar beneficia de mai multe fonduri. Dar se atestă și păreri potrivit cărora instituțiile financiare străine urmăresc și propriile interese.

Reușita dezvoltării regionale corelează pozitiv cu calitatea interacțiunilor la nivel local și extralocal. Experiența acumulată în materie de colaborare la nivelul colectivității locale și parteneriatele instituite cu agenții economici și societatea civilă sunt un predictor favorabil implementării cu succes a unor proiecte de anvergură. Analiza datelor documentare permite constatarea unor exemple de cooperare și colaborare intercomunitară, acestea reprezentând în fond proiecte de conștientizare, de diseminare a informației, sau legături socioculturale. Experiența investițiilor străine în regiune este în fază embrionară, un prim pas fiind făcut de raioanele Ștefan Vodă și Cahul.

În termeni vizionari, potrivit strategiei, Regiunea de Dezvoltare Sud *va deveni o regiune dinamică și prosperă, dezvoltându-și funcțiile de „poartă de acces” a Republicii Moldova în cooperarea cu regiunile bazinului Mării Negre. Regiunea își va consolida competitivitatea punând accentul pe inovare, valorificarea resurselor și capacităților endogene, oferind un mediu stimulativ pentru investiții. Valorile identitare și patrimoniul natural moștenit vor fi conservate, dezvoltate și promovate, astfel ca regiunea să asigure locuitorilor săi un mediu confortabil de trai și activitate, iar vizitatorilor ospitalitate și mediu plăcut de sejur*[4].

Printre avantajele care vor susține realizarea acestor obiective sunt amintite: amplasarea geografică, capitalul valoros uman și fizic, potențialul natural, balneo-recreativ, viti-vinicol etc. În același timp, RDS se confruntă cu impedimente majore. Sinergia punctelor slabe a condus la identificarea celor mai mari dezavantaje regionale: degradare rurală și dezintegrare teritorială.

Aceste constatări, în special cele referitoare la avantaje, pot fi supuse unor discuții critice, nu pentru a diminua valoarea documentului, ci pentru a spori capacitatea de înțelegere a problemelor pe care le poate aduce cu sine procesul regionalizării. Spre exemplu, drept replică pentru „existența capitalului fizic și uman” servesc chiar datele auditului socioeconomic, care pun în evidență un spor natural pozitiv doar în două

raioane (Cahul și Cantemir), celelalte caracterizându-se prin spor natural negativ relativ scăzut și spor natural negativ relativ înalt. Un alt moment care necesită atenție se referă la faptul că *resursele* și *capitalul* nu sunt două tipuri de entități diferite, ci două perspective asupra unei zone de realitate. Atât capitalul, cât și resursele sunt acumulări pentru realizarea unor acțiuni. Prin urmare, capitalul uman înseamnă și stoc de informație, stare de sănătate și valori cu funcție de capital. Școlarizarea, un curs de practică în computere, cifre referitor la îngrijirea medicală și cursuri despre virtuțile punctualității și cinstei reprezintă de asemenea capital, în sensul că ele îmbunătățesc sănătatea, măresc câștigurile sau cresc mult aprecierea unei persoane [5]. Infrastructura educațională a RDS este reprezentată prin diferite categorii de instituții educaționale, care nu întotdeauna își desfășoară activitatea la parametri calitativi. Doar 8,2% din populație are studii superioare, 8% este plecată peste hotare. Condițiile pentru protecția sănătății populației sunt relativ satisfăcătoare, înregistrându-se scăderi ale indicatorilor de protecție socială. Un regres vizibil se înregistrează în domeniul instituțiilor sportive.

Considerăm că centrarea excesivă pe existența capitalului uman „valoros” fără o estimare reală a acestuia duce la erori specifice. Eroarea „capitalului uman” minimalizează convertirea în alt tip de capital, de simbolic sau social, forme cu o pondere semnificată în realizarea unor obiective comunitare.

Un aspect important asupra căruia s-a insistat în proceul elaborării strategiilor este că regiunile au decis ele însele ce și cum trebuie să dezvolte în următorii șapte ani, fără implicare din partea puterii centrale. Rezultatele ulterioare de dezvoltare social-economică fiecărei regiuni vor depinde de varianta scenariului de dezvoltare ales. Studiile de fezabilitate privind potențialul fiscal și potențialul socioeconomic al teritoriului relevă că în funcție de punctele tari atestate în teritorii sunt posibile cel puțin trei variante de scenarii:

„Regiune – exportator de materie primă agricolă”

„Regiune – centru de producere orientată la export”

„Regiune – centru de dezvoltare a inovațiilor”.

Care dintre aceste trei scenarii poate fi urmat de Regiunea Sud cu una-două ramuri dominante din industrie și agricultură ce funcționează eficient, cu un volum al producției industriale de aproximativ 5% și cu un indice mediu al infrastructurii sociale?

Analizând strategia deja elaborată, observăm că proiectele anunțate spre a fi incluse în competiție țin de dezvoltarea infrastructurii, resursele și calitatea vieții, dezvoltare rurală, dezvoltarea turismului, consolidare și cooperare. Portofoliul proiectelor din aceste programe prefigurează derularea primului și celui de-al doilea scenariu.

O altă problemă care necesită atenție este mecanismul de coordonare intercomunală a proiectelor regionale. Este sesizabilă disputa dintre administrațiile colectivităților în privința coordonării asistenței tehnice externe. Se întrevide competiția tacită între diferite instituții publice și organizații neguvernamentale privind primatul coordonării anumitor proiecte – economice, culturale sau sociale. Considerăm că instituționalizarea unui sistem eficient de coordonare intercomunală a politicilor regionale pot reduce riscurile abandonării proiectelor chiar în fază preliminară. Este cunoscut faptul că în regiune există puține organizații care ar putea să-și asume responsabilitatea studiilor de fezabilitate. Prin urmare, proiectele de acest gen vor fi încredințate organizațiilor cu experiență, localizate în special în or. Chișinău, fapt care ar putea provoca o anumită rezervă a autorităților locale.

Luând în considerație datele rezultate din sondaj, observăm că percepțiile privind dezvoltarea regională sunt marcate de un scepticism considerabil. În viziunea aleșilor locali și a funcționarilor publici administrația publică regională tinde să însemne mai mult o structură pe care ei o resping, ca fiind naivă și artificială. În linii generale,

regionalizarea este văzută ca o ierarhie dintre nivele de administrare, regiunea fiind percepută ca unitate cu statut administrativ-teritorial.

Data fiind incertitudinea, tentativele de a soluționa problemele în context regional vor fi probabil fragmentare și parțiale. S-ar putea întâmpla ca cel puțin unele colectivități să fie capabile a se uni în jurul unor năzuințe comune. Un factor pozitiv poate fi considerat climatul politic relativ omogen al regiunii. Apartenența politică similară a președinților de raioane poate favoriza și facilita relațiile interraionale, constituind un tur de forță, dar poate fi și un motiv de generator de tensiuni în raport cu autoritățile centrale.

A recunoaște obstacolele pentru administrarea la nivel regional nu înseamnă a spune că, conceptului de administrare regională îi lipsește utilitatea. Dimpotrivă, conceptul oferă oportunitatea de a discerne tendințele care indică dacă dinamica schimbării și a complexității conduce la soluționarea mai eficientă a problemelor locale sau dacă încurajează focare de probleme mai mari.

Pentru asigurarea unor rezultate viabile ale strategiei de dezvoltare regională două momente merită a fi luate în considerație. În primul rând, și cel mai important lucru, îl considerăm a fi înțelegerea clară și conceptuală a cadrului general al dezvoltării regionale în R. Moldova. Realizarea acestui deziderat ține de *valorificarea dimensiunii socio-cognitive / axarea pe o dimensiune socio-cognitivă*. Densitatea relațiilor și interacțiunilor frecvente dintre instituțiile abilitate cu oferirea suportului privind implementarea legislației, dintre autoritățile locale ale diferitor colectivități locale, dintre autorități și societatea civilă, schimbul de informații și inițiative comune, pot conduce la faptul ca principalii actori să devină „socializați” cu regionalizarea, sau să dezvolte puncte de vedere conforme conceptului de „dezvoltare regională.” Teza socializării se axează pe cunoștințe, modele de comportament, atitudine și, nu în ultimul rând, voință. Dacă nu există capacitate, aceasta trebuie dezvoltată. Problema e că nu poate fi dezvoltată în absența voinței. În al doilea, rând complexitatea relațiilor inerente procesului de implementare necesită realizarea unor studii, descriptive și analitice, care ar releva *ce și cum se pune în act* în colectivitățile locale, calculul unor randamente estimate, scontate, posibilitățile de cooperare intercomunală, aspecte organizatorice, de structură, abilități de activitate administrativă în context regional etc.

Un obiectiv nedeclarat al acestui studiu a fost de a trezi interesul specialiștilor în domeniul administrației publice pentru inițierea și dezvoltarea unor programe de cercetare asupra administrării locale nu doar de o manieră juridică sau economică. Cercetarea administrației locale trebuie să se realizeze în parteneriat cu instrumentele specifice atât științelor juridice, economice, cât și celor sociale. Este important ca instituțiile abilitate să difuzeze în rândul populației din R. Moldova un mesaj coerent privind dezvoltarea regională cu toate implicațiile sociale ale acestui fenomen.

Note:

1. Strategia de dezvoltare pentru regiunea de dezvoltare Sud. Document elaborat în cadrul Proiectul UE „Suport pentru Organele de Implementare a Dezvoltării Regionale”. - Chișinău 2007, p. 11.
2. Natalia, R. Profilul aleșilor locali după scrutinul local // Policy Brief (buletin periodic al IDIS „Viitorul”), 2007, nr.6, p.2.
3. Raportul Eurobarometru: Regiunea Sud – 2007 – Cahul: S.N., 2007, p. 56-58.
4. Strategia de dezvoltare pentru regiunea de dezvoltare Sud, p. 31.
5. Bourdieu,W. citat după: Sandu, Dumitru. Dezvoltare comunitară: cercetare, practică, ideologie. –Iași:Polirom, 2005, p.65.

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Andrei Timuș,
membru corespondent al AȘM

ESTE NECESARĂ O POLITICĂ DEMOGRAFICĂ OPTIMALĂ ACTIVĂ

Monografia „*Transformări demografice, viața familială și sănătatea populației*” a fost publicată la sfârșitul anului 2007. Autorii acestei monografii, solide după conținut, se bazează pe un material vast interdisciplinar a mai multor investigații medicale, sociologice, economice, demografice și social-psihologice. Monografia este pregătită, sub conducerea lui Gheorghe Paladi, academician, doctor habilitat în medicină. Autori: Constantin Matei, doctor habilitat în economie, profesor; Dumitru Tintiuc, doctor habilitat în medicină, profesor; Olga Gagauz, doctor în sociologie, conferențiar; Irina Caunenco, doctor în psihologie, conferențiar; Diana Corcodel, doctor în medicină; Olga Penina, Lucia Gașper, Inga Sinchevici și Olesia Cruc - cercetători științifici.

Monografia este constituită din introducere, 4 capitole care cuprind 14 paragrafe. Cuvânt înainte, cu o apreciere înaltă bine întemeiată, este semnat de renumitul savant Vasile Ghețău, profesor de demografie, Directorul Centrului de Cercetări Demografice „Vladimir Trebici” al Academiei Române.

În ultimele decenii, menționează în introducere academicianul Gheorghe Paladi, Republica Moldova se confruntă cu un șir de probleme demografice: reducerea natalității, îmbătrânirea populației, migrația, procese care au o mulțime de consecințe sociale-economice, politice, culturale nefavorabile și necesită elaborarea unor măsuri eficiente, strategii pentru stabilizarea situației, fiindcă viitorul țării, dezvoltarea ei durabilă depinde în măsură decisivă de felul cum vor fi soluționate problemele demografice, de politicile care vor fi elaborate pentru stabilizarea optimală a numărului de populație, de atenuare a consecințelor îmbătrânirii ei.

În capitolul I se examinează particularitățile evoluției populației Moldovei la etapa contemporană în contextul mondial și european. Autorii subliniază împotriva cunoașterii situației, a indicatorilor demografici care dă posibilitate organelor statale de conducere să conștientizeze situația reală în domeniul sănătății publice în vederea elaborării și luării la timp a deciziilor necesare pentru ameliorarea ei, a reproducerii umane. În secolul al XX-lea, notează autorii, numărul populației lumii a crescut spectaculos. Umanității i-au trebuit mai multe zeci de mii de ani pentru a atinge primul miliard (anul 1807), și numai 118 ani – pentru a ajunge la cel de-al doilea miliard, și mai puțin de 35 de ani pentru cel de-al treilea. În anul 1987, după 13 ani, populația Globului a ajuns la 5 miliarde, iar la sfârșitul anului 1999 a fost înregistrat al șaselea miliard. Conform prognozelor demografice, în 2012 va fi atins cel de-al 7-lea mlrd. E de menționat că peste 61% de locuitori trăiesc pe teritoriul Asiei și numai 11% în Europa. Astăzi China, India, SUA, Indonezia, Brazilia și Pakistan dețin un număr de 3,3 mlrd, ce constituia peste jumătate din numărul locuitorilor Terei. În perioada 1950-1990 efectivul populației Republicii Moldova a crescut intens și poate fi considerată drept o explozie demografică – de la 2290,4 mii până la 4361,6 mii locuitori sau cu 188% (mai ales în anii 1950-1970). În anii sporirii industrializării Moldovei (1950-1990), efectivul populației urbane s-a majorat de la 387,8 mii de locuitori în 1950 până la 2069,3 mii în anul 1990 sau de 5,3 ori, după ce, în anii transformării societății moldave și trecerii la relațiile de piață urmează o micșorare considerabilă a efectivului populației.

În perioada 1995-2006, numărul populației rurale s-a redus cu 210,4 mii de locuitori. Declinul economic de lungă durată, subliniază autorii, au influențat negativ situația demografică a populației Moldovei, pentru redresarea căreia va fi necesară o politică demografică oportună și activă.

Micșorarea naturală, menționează profesorul C.Matei, reprezintă numărul și structura populației, totalitatea modificărilor și ca urmare a nașterilor și deceselor, căsătoriilor și divorțurilor. Rata natalității, după concluzia demografului rus B.Urlianis, depinde de nivelul dezvoltării factorilor de producție, de tipul relațiilor de producție, de sistemul economic al țării. Asupra natalității influențează asemenea factori cum sunt urbanizarea, structura etnică, tradițiile etc.

După anul 1990, în Moldova a avut loc o reducere esențială a natalității - de la 17,1 până la 10,5%, rata natalității a scăzut de 3,7 ori și în anul 2005 constituia față de anul 1950 doar 27%.

Autorii subliniază că anume natalitatea în spațiul rural a format genofondul reproductiv al populației țării. De aceea reducerea natalității în satul moldovenesc, alături de alte fenomene – precum mortalitatea și migrația - au dus la pierderea foarte rapidă a genofondului de reproducere, fapt ce se va răsfrânge negativ asupra situației demografice în viitor, mai ales după anii 2015-2020, când vor ajunge la vârsta reproducerii generațiile născute după anul 1990.

Mortalitatea populației este al doilea fenomen demografic care influențează reproducerea populației. În monografie se menționează că numărul deceselor a crescut de la 26,4 mii în 1950 până la 44,7 mii în 2005 sau cu 69%. Mortalitatea în mediul rural este mai mare decât în mediul urban în medie cu 3-4%, însă în anii 1998-1990 rata mortalității populației rurale era cu 61-65% mai mare decât în mediul urban. În monografie se subliniază că evoluția ratei mortalității populației în Moldova este puternic influențată de mortalitatea bărbaților, mai ales în grupele de vârstă de 30-49 ani din mediul rural (pag. 46).

După datele cercetărilor sociologice și a bugetelor gospodăriilor casnice în urma emigrării masive s-au pomenit în situație defavorizată peste 40 de mii de copii.

Un indicator demografic folosit în determinarea standardului de viață a populației este speranța de viață la naștere, numită și durata medie a vieții. Foarte importante în acest sens este mortalitatea infantilă. În monografie se menționează că cele mai mici valori ale speranței de viață sunt caracteristice pentru Africa – 52 ani, și cel mai mare pentru America de Nord, Europa, Japonia și Australia – 75-78 ani. La nivel global, în perioada 1950-2005 speranța de viață a crescut cu 21 de ani. Statele cu cea mai mare rată a speranței de viață, după cum se menționează în monografie, sunt: Japonia, Elveția și Islanda – 81 ani, Suedia, Norvegia, Finlanda, Danemarca – 80 ani. Totodată, în ultimii ani are loc o scădere a speranței de viață, mai ales în statele ex-sovietice – Rusia – 65 de ani, Kazahstan – 66 ani, Republica Moldova – 68 de ani, ca urmare a reducerii nivelului de trai a populației. Începând cu anul 2000, durata medie de viață s-a stabilit la 67-68 de ani, vom concretiza: în 2005, la bărbați – 63,8 ani, la femei – 71,7 ani – unul din indicatorii cei mai scăzuți în Europa – ca consecință socială a etapei vieții actuale.

Problemei sănătății reproductive a populației Moldovei academicianul Gheorghe Paladi, unul din cei mai mari specialiști în domeniul sintezei științei reproducerii omului din țară, dedică o parte însemnată a cercetărilor analizei profunde a evoluției spectaculoase a interdependenței care există între nivelul natalității și rata totală a fertilității (numărul de copii născuți de la o femeie de vârstă reproductivă 15-45 ani). Astăzi, în urma schimbărilor radicale, subliniază savantul, începând cu a doua jumătate a secolului XX rata fertilității se află sub nivelul posibil care ar asigura valoarea necesară

măcar de 2.1 copii a unei femei fertile a necesității firești privind reînnoirea viitoarelor generații. În țările din Europa, această valoare în mediu constituie 1,4, în Moldova - 1,3. Peste 1/3 din mortalitatea maternă înregistrată în lume este cauzată de întreruperea sarcinii și de complicațiile avortului. În ultimii 5 ani au fost implementate în practică programe naționale, noi forme de asistență a gravidelor și nou-născuților, au fost introduse în practică asigurările obligatorii de asistență medicală ș.a., ca rezultat rata mortalității materne în Moldova în anii 2000-2005 s-a redus de 1,7 ori. Însă, menționează Gh.Paladi, ameliorarea situației demografice pe termen lung în ansamblu depinde în mare măsură, de nivelul ratei fertilității, a mortalității generale și de procesele migraționale, de creșterea nivelului de trai a populației.

Un alt indicator al situației demografice, al mobilității sociale este migrația populației. Transformările sociale în legătură cu trecerea la relațiile de piață au adus noi direcții ale emigrației populației cu calificare înaltă spre țări economic dezvoltate cu numeroase locuri de muncă și o mai bună remunerare a muncii. Există o corelație evidentă, menționează profesorul C.Matei, între situația social-economică și comportamentul migratoriu al populației, nivelul de trai al persoanelor apte de muncă, starea, protecția și asistența socială a populației. Cel mai înalt nivel al sărăciei s-a înregistrat în orașele mici și în satele țării, anume în aceste localități fluxurile emigranților au fost cele mai mari. Asemenea schimbări demografice migraționale care influențează negativ starea socioeconomică, dar și în mare măsură starea reproductivă a populației, nu au mai avut loc în trecut în republică, de aceea sporirea eficienței economice a tuturor ramurilor economiei naționale, crearea locurilor de muncă și lichidarea șomajului extensiv, reglarea optimală a proceselor migraționale, creșterea nivelului și calității vieții, elaborarea unei politici echilibrate și sănătoase a proceselor demografice cer o grijă permanentă a instanțelor conducerii de vârf a republicii.

În monografie se acordă o deosebită atenție proceselor de îmbătrânire a populației. De exemplu, se menționează că la începutul anului 2004 valorile indicilor de îmbătrânire demografică a populației vârstnice de 60 (65) de ani și peste erau de 11,8% în localitățile urbane și de 15% în localitățile rurale, la femei - 13,7% la bărbați - 9,9%. În lucrare, în baza cercetărilor proceselor demografice, se analizează procesele care au loc în mai multe țări ale planetei, cât și în datele statistice ale Organizației Națiunilor Unite integral. De asemenea, sunt arătate tendințele, prognozele actuale și de perspectivă ale proceselor de îmbătrânire demografică până la anul 2025 la scară mondială pe continente și țări, inclusiv ale țării noastre.

În lucrare sunt examinate problemele sociodemografice ale familiei și căsătoriei. Anume familiei îi aparține rolul cel mai important în dezvoltarea proceselor demografice. Educației copiilor, devenirii reale a forței de producere, de creație, de continuare a generațiilor. Autorul acestor investigații sociodemografice, doctorul în sociologie, conferențiar universitar Olga Gagauz, menționează că transformările societății Moldave au contribuit esențial la schimbarea comportamentului familial și deci demografic în ultimele două decenii, modernizând procesele demografice în majoritatea lor de la nivelul instituțional la cel individual, îndeosebi având în vedere controlul asupra comportamentului demografic și familial. Autorul întemeiat, pe fapte concrete ale vieții sociale ale familiei, consideră că consecințele sociale ale acestor schimbări au condus la nivelul redus al natalității și descreșterea lui continuă, la micșorarea numărului de căsătorii înregistrate, la răspândirea diferitor forme de conviețuire, la creșterea numărului de divorțuri, schimbarea tradițiilor sănătoase în familie, care într-o anumită măsură, sunt interpretate drept criză a familiei. Autorul examinează evoluția proceselor demografice în

mai multe țări, cum ar fi amânarea căsătoriei și a nașterii primului copil, folosirea contraceptivelor moderne ș.a.

În monografie se menționează că actualmente cele mai răspândite cupluri de familie în Moldova sunt: familii nucleare cu sau fără copii; familii nucleare incomplete cu unul din părinți cu copii; cuplul conjugal cu sau fără copii cu unul din părinții soților sau cu alte rude. Începând cu anul 1998, are loc o creștere a numărului populației tinere în vârstă de 20-34 ani (ca urmare a creșterii natalității în anii 70).

Căsătoriile neînregistrate (concubinajul) ca fenomen social pentru prima dată în Moldova a fost semnalată de Recensământul populației din 2004, din care rezultă că din 80 mii cupluri conjugale 58 de mii sau 7,2% au declarat că trăiesc în comun fără înregistrarea căsătoriei. Acest fenomen este răspândit mai mult în mediul rural – 68,7%. Autorul cercetării sociologice O.Gagauz consideră că acest fenomen prezintă o degradare nu atât a valorilor familiale, cât a unor valori morale legate de liberalizarea comportamentului premarital. E de menționat că emigrația înaltă a forței de muncă contribuie la dereglarea multor funcții ale familiei și la destrămarea lor. Datele statistice demonstrează că în ultimele decenii în republică ponderea recăsătoriilor la femei a crescut cu 80%, la bărbați - cu 44,5%.

Un paragraf este dedicat evoluției căsătoriilor etnic mixte. Analiza gospodăriilor casnice demonstrează că după datele recensământului aparțineau membrilor gospodăriilor de diferite etnii în medie pe țară 15%. Numărul de căsătorii etnic mixte oscilează în limitele 19-21%. Profesorul, doctorul habilitat în medicină Dumitru Tintiuc și doctorul în medicină Diana Corcodel examinează aspectele sociodemografice și medicale ale familiei monoparentale din Moldova. Aceste familii, formate dintr-un părinte și copil sau copii, apar în urma decesului celuilalt părinte, sau divorț, prin abandonul familiei, sau prin nașterea copilului dintr-o relație liberă. Autorii subliniază că după anul 1990, situația familială în Moldova s-a schimbat considerabil: scăderea continuă a nupțialității și natalității, creșterea numărului de divorțuri au provocat fenomene negative în procesele social-demografice. Organizația Internațională a muncii, menționează autorii, acumulează date ce țin nemijlocit de migrațiunea de muncă și slăbirea rolului social-moral al familiei. Rezultatele studiului din Moldova demonstrează că în anul 2005 circa o treime (31%) din copii mai mici de 15 ani nu locuiesc cu ambii părinți, majoritatea fiind „orfani oficiali”. Din Recensământul anului 2004 rezultă că peste 16% sau 140,7 mii din gospodăriile casnice erau familii monoparentale. Ponderea acestor gospodării în mediul urban era cu 19,2% mai mare decât în cel rural, majoritatea acestor familii sunt conduse de mama sau familii materne. În lucrare, în baza unui material faptologic considerabil, sunt analizate procesele ce au loc în familiile monoparentale din țară, dar și în comparație cu multe țări ale lumii, sunt elaborate concluzii și recomandări practice.

Prezintă un anumit interes paragraful dedicat analizei presei – zierele *Moldova Suverană*, *Flux* și *Timpul de Dimineață*, conținutul materialelor care abordează sociodemografice, relevând starea reală și unele căi ale ameliorării lor. Cercetarea analizei de conținut a presei este efectuată minuțios pe un eșantion reprezentativ de către colaboratorul științific Inga Sinchevici.

În capitolul IV sunt analizate probleme psihologice ale socializării etnice a adolescenților și tinerilor în perioada transformărilor sociale. În baza cercetării etno-sociologice efectuate în anul 2004 în Chișinău, Comrat și Râbnîța (din partea stângă a Nistrului) cu un eșantion de 358 adolescenți (de 16-18 ani) de diferite naționalități: moldoveni, ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, colaboratorul științific Lucia Gașper examinează particularitățile psihologice ale identității etnice a adolescenților din țară. Din

concluziile cercetării rezultă că din ierarhia preferințelor etnice primul loc îl ocupă grupul de apartenență. Pentru ucraineni, bulgari, găgăuzi este caracteristic bietnicitatea, care include apartenența etnică și alta (rusă) deoarece limba rusă a fost limba maternă în Moldova pentru minoritățile etnice. În acest context se menționează faptul că identitatea etnică a adolescenților de etnie titulară și minoritară este pozitivă, fiind în mare măsură baza formării toleranței interetnice.

Problemele identității sociale a tinerilor la etapa contemporană au fost studiate de Irina Caunenco, conferențiar, doctor în psihologie. Obiectul de studiu a fost grupările etnice – moldovenii (românii), rușii, ucrainenii, găgăuzii și bulgarii. Eșantionul cuprinde 558 de persoane.

Din rezultatele cercetării reiese că particularitățile psihologice ale identității etnice sunt determinate de gradul de apartenență. Pentru etnia titulară este caracteristică identitatea monoetnică, iar pentru minoritățile etnice, cu excepția rușilor, identitatea bietnică (ce include propriul grup și cel al rușilor) și pentru găgăuzi sunt caracteristice tendințele afilative, ceea ce se explică prin faptul că și moldovenii, și găgăuzii sunt grupuri majoritare, referitor la găgăuzi, avem în vedere regiunea Găgăuz-Eri, unde ei alcătuiesc majoritatea – 78% din populație. Rușii, la fel ca și reprezentanții etniei titulare, au demonstrat identificarea numai cu grupul etnic propriu. Așadar, Moldova deține un potențial înalt de construire a relațiilor interculturale pozitive, un loc înalt în ierarhia preferințelor etnice și memoria istorică de conviețuire îndelungată în comun.

Din rezultatele cercetării problemei toleranței și relevarea căilor optime de formare a competenței etnoculturale, rezultă că Republica Moldova, fiind o țară polietnică, pluriculturală, posedă un potențial suficient pentru formarea unei personalități care să fie respectată și care să-și iubească Patria.

În încheiere e de menționat că valoarea monografiei, alcătuită în baza cercetărilor sociodemografice și sociopsihologice comparative realizate la nivel global, european și local de către colectivul Secției Cercetări Socio-Demografice ale Familiei, constă în analiza profundă a evoluției proceselor sociodemografice și îndeosebi a schimbărilor considerabile în institutul familiei, în situația nefastă a natalității scăzute, în analiză solidă complexă la nivel interdisciplinar și comparativ, ceea ce este eficient și inovator prin cercetările efectuate în republică.

Concluziile și recomandările elaborate, fără îndoială, vor contribui la perfecționarea activității instituțiilor care sunt implicate în asigurarea dezvoltării optime a proceselor socio-demografice din Moldova.

Așadar, pentru ameliorarea, optimizarea proceselor sociodemografice, îndeosebi a natalității, migrației și familiei de la organele de resort, de vârf, se cere o politică demografică activă, optimală.

Tatiana Spataru,
doctor habilitat în sociologie, conferențiar universitar

ANALIZA OPINIEI PUBLICE DIN PERSPECTIVĂ SOCIOLOGICĂ

În domeniul științelor socioumanistice cercetările sociologice se prezintă a fi la ora actuală deosebit de complexe și costisitoare. Curajul civic al cercetătorilor de a aduce în circuitul științific autohton vocea poporului, a face în baza acesteia anumite corelații, deducând cauza realităților existențiale și elaborând recomandări de ameliorare, constituie o contribuție relevantă în patrimoniul științific sociologic. În acest context, apariția unui studiu analitic sociologic în mediul științific autohton este salutar, pornind de la realitatea posibilităților desfășurării cercetărilor științifice aplicative. Spectrul de probleme abordate în lucrarea *Analiza opiniei publice*, apărută la Editura „Știința” în 2007, din seria *Societatea contemporană: aspecte social-economice și politice*, autori Svetlana Dmitrenco, Victor Mocanu, Rusandu Ion, sunt deosebit de importante pentru spațiul sociocultural și politic al Republicii Moldova.

Valoarea cercetării este evidentă, pe de o parte, prin direcțiile alese ale studiului, iar pe de altă parte, de analiza opiniei publice ca reacție la evenimentele vieții sociale, economice și politice din republică. În baza unei riguroase metodologii sociologice, autorii purced la analiza sociologică a diverselor aspecte din viața republicii.

La elaborarea conținutului acestei lucrări autorii au avut în vedere următoarele imperative esențiale:

Caracteristicile social-economice ale modului de viață a populației republicii au fost analizate prin prisma opiniei publice. Rezultatele studiilor sociologice, realizate la nivel de țară, demonstrează că condițiile economice formează opiniile publice, determină atitudinile sociale, în consecință influențând comportamentul și acțiunile umane. Din analizele prezente în subcapitolul dat sunt evidente corelațiile dintre indicatorii vârstă, nivel de școlarizare, zonă de reședință, nivelul de asigurare material și naționalitate vizavi de schimbările survenite în mediul urban și rural al republicii, nivelul de satisfacție pentru diferite elemente ale situației socioeconomice, condiții de viață, situația politică, echilibrul social-psihologic din familie, starea sanitară din localitate, asistența medicală, modul de viață. Studiul dat denotă o îngrijorare constantă a populației față de aceleași probleme specifice perioadei de tranziție: prețurile, șomajul, viitorul copiilor, corupția, migrația etc. Pornind de la problemele care îi preocupă, respondenții s-au pronunțat asupra acțiunilor care urmează să fie întreprinse la nivel de țară. În general, opiniile exprimate de respondenți reflectă situația reală și acțiunile optime întreprinse pentru dezvoltarea țării.

Nivelul de informare și atitudinea față de mijloacele de informare în masă reprezintă un indicator elocvent al formării și dinamicii opiniei publice. Atât prezentul studiu, cât și altele similare denotă drept cea mai stabilă sursă de informare televiziunea, urmată de radiou și presa scrisă. Și în cazul dat situația materială a respondenților diferențiază accesul la informare și atitudinea formată vizavi de segmentul mass-media în mediul diferitor categorii sociale.

Situația politică: încrederea în instituțiile sociale și mecanismele electorale sunt evaluate prin interesul populației manifestat față de politică, nivelul de încredere pentru personalitățile politice, instituțiile statale, nivelul responsabilității civice. Datele studiului au demonstrat că pozițiile politice și comportamentul real al respondenților se deosebește

în funcție de caracteristicile social-demografice, totodată, situația materială influențează considerabil asupra formării legităților electorale.

Legitățile dezvoltării sociale a țării și căile de perfecționare a relațiilor sociale, deduse de către autori din rezultatele studiilor sociologice empirice, relevă necesitatea formării unei structuri sociale durabile, prin eradicarea sărăciei, reducerea inegalității sociale, crearea unei clase sociale mijlocii, capabile de a deveni contrabalanta monopolului puterii. Ridicarea nivelului și a calității vieții în mediul populației reprezintă cel mai important factor al reușitei transformărilor economice, în așteptarea cărora se află partea majoritară a populației.

Cauzele absenteismului locuitorilor municipiului Chișinău la alegerile primarului general al capitalei în anul 2005 înglobează rezultatele studiului sociologic, care a identificat factorii ce au determinat absenteismul electoral al locuitorilor mun. Chișinău și elaborarea de recomandări pentru sporirea activismului electoral. Utilizând un spectru mai larg de metode și tehnici sociologice de studiere a opiniei publice, autorii au formulat concluzii ce reflectă situația în municipiu, totodată, elaborând propuneri în vederea impulsionării activismului electoral.

Indiscutabil, în general, lucrarea dată reprezintă o contribuție substanțială la valorificarea metodologiei sociologice în scopul cunoașterii realităților sociale exteriorizate prin prisma opiniei publice. Lucrarea se impune prin caracterul pregnant aplicativ, pertinenta elementului analitic și valoarea recomandărilor elaborate.

Sugestiile care se impun în urma lecturării lucrării sunt direcționate pe ideea valorizării maxime a lucrării, prin aplicarea rezultatelor studiului în politicile axate pe necesitățile populației la nivel local și național.

Concluzia asupra studiului dat se întemeiază atât pe calitatea demersului științific, valoarea documentării ample și riguroase, complexitatea materialului empiric, pertinenta elementului analitic, aplicabilitatea unui spectru larg de metode și tehnici sociologice, cât și pe calitățile de cercetător științific demonstrate de autori, astfel încât considerăm îndreptățită apariția editorială a acestei lucrări.

Tărâmul investigațiilor sociologice este întotdeauna deschis unor conținuturi și interpretări mereu reînnoite. Opiniile și propunerile cuprinse în lucrarea de față invită atât specialiștii în domeniu, cât și factorii de decizie de a medita asupra a ceea ce spune poporul. Vocea poporului exprimă adevăruri incontestabile.

ANIVERSĂRI

Svetlana Coandă,
doctor habilitat în filosofie, conferențiar universitar

LIDIA DERGACIOV – DISTINS SAVANT ȘI PEDAGOG (80 DE ANI DE LA NAȘTERE)

Lidia Dergaciov, doctor habilitat în filosofie, profesor universitar, și-a sărbătorit la finele anului 2007 cea de-a 80-a aniversare. Noi, colegii Dumneaei, o felicităm cordial cu această onorată aniversare și-i exprimăm sincere considerații.

Biografia Dnei profesor Lidia Dergaciov este cu adevărat impresionantă. S-a născut în satul Dezghingea, raionul Comrat, la 29 decembrie 1927. Activitatea pedagogică a început-o după absolvirea Școlii pedagogice din Tiraspol (1947) în satul natal în calitate de învățător la clasele primare, apoi șef de studii, director de școală și inspector superior la secția de învățământ din or. Comrat. Dna Dergaciov a absolvit două facultăți: Facultatea de Istorie la Universitatea de Stat din Chișinău (1956) și Facultatea de Filosofie a Universității „M. V. Lomonosov” din Moscova (1961). În continuare, absolvește doctorantura Facultății de Filosofie a Universității „M. V. Lomonosov” din Moscova și susține teza de doctor în filosofie cu tema „Probleme metodologice în creația științifică a academicianului N. I. Vavilov”(1968), iar în a.1975 – teza de doctor habilitat în filosofie cu tema „Probleme metodologice în creația științifică a biologilor anilor 20-30 ai secolului XX: N.C. Kolțov, M. M. Zavadovski, A. S. Serebrovski, N. I. Vavilov ș.a.”, devenind prima femeie din Republica Moldova doctor habilitat în filosofie.

Din 1961 până în 1996 Lidia Dergaciov a activat la Institutul Agricol (actualmente Universitatea Agrară din Moldova), inițial în calitate de lector superior, apoi conferențiar, profesor universitar, șef Catedră de Filosofie (1973-1996), manifestându-se ca un pedagog și conducător talentat, care a știut întotdeauna să găsească strategia de a uni colectivul Catedrei și a-l mobiliza pentru o activitate didactică și științifică fructuoasă.

Lidia Dergaciov s-a manifestat ca un specialist marcant în domeniul metodologiei științelor biologice și agrare, rezultatele cercetărilor fiind publicate în monografiile „Probleme metodologice ale științei despre viață” (1974), „Filosofia și știința despre viață” (1978), „Probleme metodologice în creația științifică a academicianului N. I. Vavilov” (1986), precum și în numeroase recomandări metodice, articole, teze la conferințe științifice naționale și internaționale. Aceste investigații sunt actuale mai cu seamă în prezent, în legătură cu necesitatea soluționării unor probleme globale precum problemele ecologice, problema resurselor naturale, a alimentației etc.

Din 1996, Dna L. Dergaciov activează ca profesor universitar la Catedra Sociologie și Asistență Socială a Facultății Asistență Socială, Sociologie și Filosofie a Universității de Stat din Moldova, predă cursurile de filosofie, sociologie, sociologia personalității, filosofia și metodologia științei etc., desfășoară o vastă activitate științifică, este membru al Consiliului Științific pentru susținerea tezelor de doctor și doctor habilitat, președinte al Seminarului științific de profil etc. În toate activitățile sale Dna Lidia Dergaciov se bucură de o bine meritată stimă din partea studenților, masteranzilor, doctoranzilor și profesorilor. Lidia Dergaciov este coautor al manualelor: „Filosofia în concepții și personalități”(1996), „Filosofia”(2000), „Teoria sociologică a personalității”(2003). Pentru activitate științifică și muncă prodigioasă

în pregătirea doctoranzilor Dna Dergaciov a primit titlul de academician al Academiei Internaționale de Informatizare (1995) și academician al Academiei Internaționale de Ecologie și Securitate a Activității Umane din Sant-Petersburg (1998).

Dna L. Dergaciov a desfășurat o vastă activitate social - organizatorică, fiind timp de 20 de ani consultant științific al seminarului metodologic al corpului profesoral în probleme metodologice ale științelor biologice și agrare, 15 ani - președinte al Societății de Filosofie în cadrul societății „Știința”, lector emerit al societății „Știința”, a fost decorată cu medalia societății „Știința” din fosta URSS.

Pentru merite în domeniul activității științifice și pedagogice Dnei Lidia Dergaciov i s-a conferit titlul „Lucrător Emerit al Învățământului Superior din Republica Moldova” (1982), a fost distinsă cu Diploma pentru merite deosebite (1995), iar în 2001, pentru activitate deosebit de prodigioasă în domeniul instruirii și educației tineretului studios, Lidia Dergaciov a fost decorată cu medalia „Meritul Civic”.

La această frumoasă și respectabilă aniversare îi urăm stimatei noastre colege Dnei profesor Lidia Dergaciov mulți ani, sănătate, fericire și o încredințăm în marele respect și profundele noastre sentimente de admirație pentru realizările Dumneaei, pentru competența și principialitatea, dar și bunăvoința și generozitatea ce le-a manifestat întotdeauna în relațiile cu discipolii și profesorii, pentru substanțialul aport adus prin activitatea sa la educarea și instruirea tinerei generații.